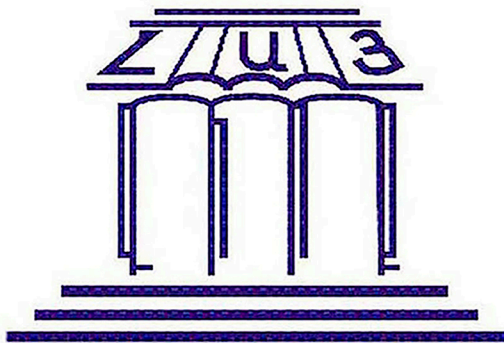

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Թ. ԽԱՉԻԿՈՂԼՅԱՆ

ՏԱՍ ՏԱՐԻ ՄԱՐՏԱԿԱՆ ԴԻՐՔԵՐՈՒՄ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴԻՎԻԶԻԱՅԻ
ՏԱՍՆԱՄՅԱ ՈՒՂԻՆ

355.3

Խ-28

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ—1991

355.3

Խ - 28

Թ. ԽԱՉԻԿՈՂԼՅԱՆ

ՏԵՍ ՏԱՐԻ ՄԱՐՏԱԿԱՆ ԴԻՐՔԵՐՈՒՄ

(ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴԻՎԻԶԻԱՅԻ ՏԱՍՆԱՄՅԱ ՈՒՂԻՆ)

ՅԵՐԵՎԱՆ

1931

8 MAY 2013

41329

1 MAR 2010

ՊԵՏՏՐԱՏԻ ՏՊԱՐԱՆ
ՊԱՏՎԵՐ 1266
ԳՐԱՌԵՊԳԼԽՎԱՐ 6 114 (Բ)
ՏԻՐԱԺ 5000

24278.59

Յ Ե Ր Կ ՈՒ Խ Ո Ս Գ

Մենք հավակնություն չունենք և չենք ել ունեցել
դիվլիդիայի պատմագիրը դառնալու:

Քաղաքական բաժնի հանձնարարությունները դիվլի-
դիայի տասնամյակի առթիվ գրված այս գրքույկով
մենք նպատակ ենք ունեցել ամփոփել Հայկական Հը-
րաձիգ Դիվլիդիայի քաղաքացիական կռիվներում տա-
րած հաղթանակները և ուսուցման խաղաղ շրջանում
ձեռք բերած նվաճումները ընդհանուր դժեբույժ միայն:

Մեր դիվլիդիայի պատմությունը լուսաբանող գրա-
կանությունը տակավին աղքատ է, դուրս ել նման աղքա-
տիկ վիճակում մեր ներկա գրքույկն ել վորեն ոգուա-
կտա ինչպես Հայաստանի Կարմիր զորամասերի մար-
տական սովորքները (տրադիցիաները) ժողովրդակա-
նացնելու աշխատանք ել դիվլիդիայի հետագա պատմագիրն
ի մի ժողոված նույթ մատակարարելու տեսակետից:

Ժամանակի սղություն և շտապողականություն
հետեվանքով գրքույկում անշուշտ կլինեն և կան խո-
շոր թերություններ թե նյութերի ընտրության և թե
չարադրության խմաստով, վորի համար աշխատում
ենք հուսալ, վոր մեր ընթերցողները ներողամիտ
կլինեն:

Թ. Խ.

ՏԱՍ ՏԱՐԻ ՄԱՐՏԱԿԱՆ ԴԻՐՔԵՐՈՒՄ

(Հայկական դիվիզիայի ճասնամյա ուղիւն)

Բանվորա-գյուղացիական մեծ ու փառապանծ
կարմիր բանակի անբաժան մի մասնիկը, նրա մարտա-
կան ջոկատներէց մեկը՝ Հայկական Հրացանաձիգ Դի-
վիզիան, բոլորում ե իր կազմակերպման պայքարի
հաղթանակների ու շինարարութեան առաջին տասնամ-
յակը:

Հայկական Դիվիզիայի տասնամյակը, ինչպես և
նրա զոյութունն առհասարակ, մեզ համար չունի և
չպետք ե ունենա զուտ միայն տեղական, ՀԱՅԿԱՆ
նշանակութուն: Նա դասակարգային-սրբոյեւոպական,
հեղափոխական-ինտերնացիոնալ կարմիր բանակի ան-
քակտելի մի ջոկատն ե, մորի հետեւանքով նրա զո-
յութեան և քաղաքացիական կռիւների ճակատամար-
տերում տարած հաղթանակների փաստը ստանում ե
նաե միութենական, ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ նշանակութուն:
Հայկական դիվիզիայի կյանքն ու առօրյան, մարտա-
կան զործողութունները, նրա ուղիւն-քաղաքական
շինարարութեան, ուսուցման և մարտական կոմիւն-
հեղծական խնդիրները, չեն բղխել միայն Խորհրդա-
յին Հայաստանի առանձնահատուկ պայմաններից, այլ
միշտ և անպայմանորեն շարկապէլ են ԽՍՀՄ-ի պաշտ-

պանության, սոցիալիստական շինարարության և համաշխարհային սրբոլետարական հեղափոխության հեռանկարների խոշորագույն խնդիրների հետ:

Ահա թե ինչու անհրաժեշտ է և կարեւոր մեր գլխի-գլխայի նվաճումների տասնամյա հաշվեկշիռը, կատարել այսօր՝ կապակցված անպայման Խորհրդային Միության ներքին ու արտաքին աշխարհի դրության հետ:

Հայկական դիվիզիան իր տասնամյակը տոնում և սոցիալիստական շինարարության բուռն վերելքի, ծանր ինդուստրիայի աննախընթաց աճման, կապիտալիստական ելեմենտների դեմ ամբողջ Փրոնտով սկսած սոցիալիստական լայնածավալ արշավի պայմաններում: Մենք համառու և հատուտ կերպով, չտեսված արագությամբ իրագործում ենք ընկ. Լենինի—«Տնտեսական-տեխնիկական տեսլականից առաջադրված պիտալիստական յերկրներին հասնելու և առաջ անցնելու» լոգոնդը: Սոցիալիստական հոյակապ շինարարության վիթխարի աճման կոնկրետ արտահայտություն են հանդիսանում ժողովրդական տնտեսության հնգամյա պլանի յերկրորդ տարվա արդյունքները:

Հնգամյակի յերկրորդ տարում խոշոր արդյունաբերության ընդհանուր արտադրանքը՝ ի դիմաց նախատեսված 21,5 տոկոսի, աճեց 25 տոկոսով, ծանր ինդուստրիայի ընդհանուր արտադրանքը՝ ի դիմաց նախատեսված 26 տոկոսի աճեց 40 տոկոսով, կապիտալ ներդրումները ժողովրդական տնտեսության համայնացրած սեկտորում աճեցին 84 տոկոսով, իսկ արդյունաբերության մեջ՝ 89 տոկոսով:

Նույն պատկերը մենք տեսնում ենք նաև գյուղատնտեսության ասպարիզում:

Հնգամյակով նախատեսված 1,500 հազար հեկտարի փոխարեն, անցած տարում ցանքերի տարածությունն աճեց 7,800 հազար հեկտարով: Հնգամյակով նախատեսված երկու տնտեսությունների ցանքերի տարածությունը 1932-33 թ. հասցնել 14,500 հազար հեկտարի, իսկ խորհրդային տնտեսությունների հետ միասին՝ 18,900 հազար հեկտար, միջոցով անցած տարում՝ այսինքն հնգամյակի յերկրորդ տարում կոտնտեսությունների ցանքերի տարածությունը հասավ 38 միլ. հեկտարի, իսկ խորհրդային տնտեսությունների հետ միասին՝ 42 միլ. հեկտարի: Կոտնտեսությունների տոկոսը հիմնական հացահատիկային շրջաններում հասավ 40-45-ի:

Ժողովրդական տնտեսության համայնացրած սեկտորի աճումն ինչպես արդյունաբերության, նույնպես և գյուղատնտեսության բնագավառում իր հետ բերեց դրժագրիկության իսպառ վերացում, բանվորների նյութական, կուլտուր-կենցաղային վիճակի մշտական բարելավում և ուսույ աշխատավարձի անչեղ բարձրացում:

Հակառակ Սիբցով-Լոմինաձեյի աջ-«ձախ» բլոկի ուղորտոնիստական բամբասանքների և դատարկաբանությունների, այժմ արդեն «գրված են բանվորների և գյուղացիների նյութական-կուլտուրական դրության ԱՐՄՍԱՍԿԱՆ բարելավման հիմքերը» (Ստալին):

Ամբողջ Փրոնտով սոցիալիստական այդ լայնածավալ արշավն անխուսափելիորեն ուղեկցվում է յերկրում դասակարգային պայքարի սրումով:

Հակառակ աջ ուղղիցիայի նախկին և ներկա լիզերներ՝ Բուխարինի, Ռիկովի, Տոմսկու և այլոց՝ «կուլակության՝ սոցիալիզմի մեջ իտղաղ ներաճման»,

և դասակարգային պայքարի սրումը բացասող, արդեն իսկ սնանկացած տեսություն, մեր յերկրի սոցիալիստական շինարարությունն իր առաջնադասման ճամբին հանդիպում է թշնամու կատաղի դիմադրությունը, նրա հակադդեցությունը: Յերկրում դասակարգային պայքարի սրման ամենացատուն փաստն է հանդիսանում հենց վերջին ժամանակներս Պետքադվարչության կողմից հայտարարված միատարարների կազմակերպության հսկայական ցանցը, Կոնդրատովչինսն և «Արդյունաբերական կուսակցությունը»:

Կապիտալիստական վերջին դասակարգը մեր յերկրում—կուլակությունը, և քաղաքի բուրժուական տարրերն զգալով իրենց անխուսափելի մահը, չեն ցանկանում կամավոր կերպով հեռանալ պատմության թատերաբեմից: Անդառնալիորեն մեռնող դասակարգերն ու նրա գաղափարական գործիչները՝ Կոնդրատովները, Սուխանովներն ու Ռամզինները, վերջին ջղաձգություններն են անում՝ խափանելու համար սոցիալիզմի կառուցման գործը, վերականգնելու համար հին կապիտալիստական կարգերը մեր յերկրում:

Այստեղից էլ հասկանալի չէ, մոր կուսակցության և բանվոր դասակարգի՝ սոցիալիզմի կառուցման ճակատում ունեցած նվաճումները ձեռք են բերվել դասակարգային թշնամու դիմադրությունը հաղթահարելու, այն հետ մղելու գնով: Հասկանալի չէ նաև, մոր կուսակցությունը չէր կարող իր գլխավոր գծի անադել իրագործումն ապահովել, առանց հաղթանարելու իր սեփական շարքերում կուլակության շահերի արտահայտությունը— նրա ազնկությունը—աջ թեքումը:

Միայն կուսակցության Լենինյան Կենտկոմի դեկալարությունը յերկու Փրոնտում, առաջին հերթին

ներկա շրջանի գլխավոր մտանդի՝ աջ թեքման և «ձախ» թեքման ու նրանց նկատմամբ հաշտությունության դեմ մղած ճիշտ, անհաշտ և վճռական պայքարի գծով հնարավոր յեղավ իՍՋՄ-ի տնտեսական-տեխնիկական հզորությունն հասցնելու իր աշտույա աստիճանին, հետ մղելու արտաքին և ներքին թշնամու դիմադրությունը:

Մեր անցած շրջանը, ինչպես ընկ. Ստալինն է ասում, յեղել է բեկման շրջան:

Այն յամուսկ, յերբ այդ բեկումը խորհրդային Միության համար նշանակել է շրջադարձ յեղելի յուրջ տնտեսական վերելք, կապիտալիստական յերկրների համար այդ բեկումը նշանակել է շրջադարձ դեպի տնտեսական անկում: Մեզ մոտ, խորհրդային Միության մեջ սոցիալիստական շինարարության թե արդյունաբերության և թե գյուղատնտեսության անող վերելք է, նրանց մոտ, կապիտալիստների մոտ՝ եկումսիկայի, թե արդյունաբերության և թե գյուղատնտեսության անող հզնամամ» (ՍՏԱԼԻՆ):

Այն ժամանակ, յերբ մեզ մոտ իՍՋՄ-ում գնում է հսկայական ստեղծագործական աշխատանք, այստեղ կապիտալիստական յերկրներում կատաղի պայքար է մղվում սպառման շուկաների համար: Այն ժամանակ, յերբ իՍՋՄ-ում կազմակերպվում են ենտուզիաստ հարվածայինների բառալիտներ, կապիտալիստական յերկրներում գործադուրկների, վայրագորեն շահագործվող բանվորների, ճնշված ազգությունների գործադուրկները գրոհում են կապիտալիզմի հիմքերը:

Կապիտալիստական պետությունների ներքին հուկառությունների սրման, բանվոր դասակարգի տնտեսական կենցաղային պայմանների վատթարացման,

բուրժուազիայի կողմից նախապատրաստվող նոր ստատերազմների և հեղափոխական հորձանքի անընդհատ աճման հետեւանքով, կապիտալիստական բովանդակ տշխարհը դարել և լուրջ ցնցումների, դառակարգային վերահաս, վճռական թատերաբեմ:

Փախուղու մեջ ընկած կապիտալիզմի անելանելիութունն զգում են իմպերիալիստները, նրանք լսում են սոցիալիզմ կառուցող յերկրի հաղթական քայլերը: Այս հանգամանքն ստիպում է կապիտալիստներին միասնական բռնկ կազմել իՍՀՄ-ի դեմ: Հնդամյակի, հատկապես դուրդի սոցիալիստական վերակառուցման հաջողութիւնները, կուլակուլիստ, իբրև դասակարգի, վերացումը հանդիսանում են իմպերիալիզմի սգրեանկվության աճման իսկական սլատաճուր, ընդդեմ իՍՀՄ-ի: Միացյալ Նահանգների տնտեսական ճգնաժամով խորացած, այդ ճգնաժամը կապիտալիստական այլ յերկրները վրա տարածվելու արադ սլրոցնի առաջն առնելու մեջ անգոր և անլուծելի հակասութիւնների ճիրաններում խեղդվող իմպերիալիզմը չի կարող հնդամյա սլանի հաջող իրադործման մեջ հտենել իր սեփական սլանների խորտակումը, իր սեփական մահը: Հնդամյա մեծ սլանի հաջողութիւններն ամբասլնդելով սլրոկտարական դիկտատուրայի և սոցիալիզմի դիրքերը՝ խորտակում են բուրժուազիայի բոլոր սլանները, վորոնց նսլատակն և խեղդել իՍՀՄ-ային Միութիւնը տնտեսական ողակման և ոսղմական ինտերվենցիայի միջոցներով:

Այստեղից ել հասկանալի յե դառնում: Ռամզինները միջոցով իՍՀՄ-ի դեմ իմպերիալիստների, առաջին հերթին Փրանսիական իմպերիալիստների կողմից ձեռք առնված ինտերվենցիոնիստական ակտիվ միջոց:

ները: Արդյունաբերական կուսակցության հայտարարումը, նրա դատավարության չսփաղանց հետաքրքիր սլրոցնը իՍՀՄ-ի և ամբողջ աշխարհի բանլոր դասակարգի առաջ մերկացրեց սլատերազմի իսկական հեղինակների, իՍՀՄ-ային Միության դեմ ինտերվենցիան կազմակերպող Պուանկարենների, Ռիանների և այլ իմպերիալիստների իսկական դեմքը: Սակայն այս վաստերի մերկացմամբ չի նշանակում, վոր մենք վերացրինք ու հաղթահարեցինք ինտերվենցիայի վրտանը:

Ինտերվենցիայի վտանգը միշտ յեղել և և կատայժ, սակայն ավելի ուսալ և ավելի շոչսփելի, քան յերբեք:

ԻՍՀՄ-ի դեմ ինտերվենցիա կազմակերպելու աշխատանքներին ակտիվ կերպով նսլատտում են վրջ միայն սոցիալ-դեմոկրատները, սոցիալ-Փաշիստները, միտորր Տրոցկին և Բրանդելը—Տալ հեյմերներն իրենց արլանյակներով, այլև ամբողջ «հոգեվոր աշխարհը», Հռոմի սլալի աղոթք-վայնաստոններով: Ել չենք խոսում ուս սսլիտակ դվարդիականների, հայ, դաշնակները, վրաց մենչեվիկների և մուսավատիստների մասին, վորենք իմպերիալիստների թմբուկի սուկ այսոր իրենց հաջոցն են միացնում հակախորհրդային ընդհանուր վրոնոցին:

Միջողգային ներկա իրադրութիւնը սլարտալուրեցնում է մեղ՝ իՍՀՄ-ի սլաշտսլանության դիրքերում այժմս ավելի քան յերբեք լինել ավելի դգոն, ասվելի աշալուրջ: Ինտերվենցիայի ուսալ վտանգը սլոհանջում է խորհրդային ամբողջ հասարակսլնութիւնից ուժեղացնել յերկրի սլաշտսլանութիւնը, իտարմիք

ԴԱՇԵԱԿՑԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ՈՒ ԻՐ ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐԸ

բանակի և ռազմաուղային ու ռազմածովային կարմիր նավատորմի մարտական հզորութիւնը, ինչպես այդ հիշեց կուսակցութեան 16-րդ համագումարը :

ԽՍՀՄ-ի պաշտպանութեան, կարմիր բանակի մարտապատրաստութեան խնդիրները մենք այժմ չպետք է դնենք ընդհանրապէս, այլ չափազանց կռնկրեալ, կապակցված միջազգային ներկա դրութեան, վերահաս պատերազմի ավելի աճող, ավելի ռեալ վտանգի հետ :

ԽՍՀՄ-ի դեմ աճող պատերազմական վտանգի այսպիսի պայմաններում է, ահա, վոր բանվորադուրադային մեծ կարմիր բանակի մի ջոկատ, Հայկական Դիվիզիան տոնում է իր առաջին տասնամյակը :

Յերեսելով այս դրութիւնից՝ անհրաժեշտ է, վոր մենք ղեկիլիւայի տասնամյակը տոնենք վոր միայն նրա նվաճումները, մարտական տրագիցիաները լայն աշխատավորական մասսաներին սեփականութիւն դարձնելու, այլև Խորհրդային Մեծ Միութեան հարավային այս ճակատի պաշտպանութիւնն է՝ ավելի ամրացման հիմնական լողունի տակ : Դիվիզիայի տասնամյակը պետք է մի զորեղ իւթան հանդիսանա՝ դարկ տալու բնակչութեան ռազմականացման աշխատանքներին, բանվորական կազմակերպութիւնները և զորանոցների կալի ամրացման, մեր մարտական պատրաստութեան նոր, ավելի բարձր աստիճանի հասցնելուն և իմպերիալիստների ռազմական միջամտութեան պլանները Հայաստանի լայն մասսաների առաջ մերկացնելուն :

Խորհրդային Հայաստանի բանվորների և աշխատավոր գյուղացիների կողմից դեպի կարմիր բանակն ունեցած վերաբերմունքը, այլև Հայկական Դիվիզիայի մարտական ամբողջան ալտրվա փաստերը իմաստը հասկանալու և ըստ արժանույն գնահատելու համար անհրաժեշտ է հարեվանցիորեն ծանոթանալ դաշնակցական Հայաստանի և նրա ղինված ուժերի հետ :

Հայ խոշոր բուրժուազիայի Փաշխտական կուսակցութեան — դաշնակցութեան յերկու և կես տարվա փաստական տիրապետութեան որոք Հայաստանում սուղամիջան պատակտումն ու կտորածները հասան իրենց լարվածութեան ծայրահեղ աստիճանին : Փակված լինելով Յերեսիանի աղքատիկ նահանգի, ցարական ինքնակալութեան այդ քայքայված գաղութի շրջանակներում, կորցրած լինելով իր տնտեսութեան դերքերն Անդրկովկասի արդյունաբերկան խոշոր կենտրոններում (Բագու, Բաթում, Թիֆլիս)՝ Հայ բուրժուազիան, հանուն «ծովից-ծով մեծ Հայաստանի», ձեռնարկում եր իր տնտեսական քաղաքական կարողութիւնից վեր քաղաքական ալանտյուրանեզի : Վոգեվորված նորանոր շուկաներ «ծովից-ծով» «մեծ Հայաստան» ձեռք բերելու անմիտ հույսերով՝ մի կողմից, իմպերիալիստական պետութիւնների դրամամբ ու դատարկ խոստումներով՝ մյուս կողմից, դաշնակցութեան իր տիրապետութեան կարծ ժամանակամիջոցում յերկրորդ վերածեց հրի ու սրի, արյան ու անլերածութեան մի թատերաբեմի, բնաջինջ յեղան իմպերիալիստական մեծ պատերազմից իրենց կյանքը

մի կերպ փրկած բազմաթիվ հայ աշխատավորներ: Բա-
վական կլինի միայն հիշել այն փաստը, վոր դաշնակցա-
կան «հանրապետությունը» 2 և կես տարվա իր անփա-
ռունակ տիրապետությունն որոք մի քանի անգամ պա-
տերազմ վարեց Ադրբեջանի, մի անգամ Վրաստանի և 2
անգամ Տաճկաստանի հետ: Ել չենք խոսում այն վայրագ
ու գաղափարին ջարդերի, կոտորածների և թալան ու կո-
ղոպուտների մասին, վոր տեղի ունեցան դաշնակցական
արյունոտ ձեռներով Զանգեզուրի, Շարուրի, Դարա-
լագյաղի, Մեղրու, Աղբարայի, Բոյուքմեդիի, և Վեդի-
բասարի թուրքաբնակ գյուղերում, վորի ընթացքում
հազարավոր թուրք աշխատավոր գյուղացիներ բնաջնջ-
վեցին, վորոնց գյուղերն ու ավաններն ավերակների
ու մոլորակույտների վերածվեցին:

Անվերջ պատերազմների ու աղգամիջյան կոտորած-
ների հետևանքով արդյունաբերությունից դրեթե բոլո-
րովին զուրկ, Հայաստանի առանց այն ել իմպերիալիս-
տական պատերազմի պատճառով միանգամայն ընկած
գյուղատնտեսությունը հասավ չտեսնված անկման ու
քայքայման:

«Ժողովրդական տնտեսություն կատարյալ անկում,
արդյունաբերություն բացարձակ կործանում: Գյուղա-
տնտեսություն կրճատում մինչև նախապատերազմյան չա-
փի մեկ քառորդը, բազմաթիվ պատերազմներից և աղգա-
միջյան անվերջ ջարդերից և ավերակների վերածված
գյուղերի կույտեր, անգլխական իմպերիալիստների թե-
լադրությունմբ սկսած՝ վերին, ավանտյուրայի՝ Հայ-
տաճկական պատերազմի ահուկ հետեվանքներ:

Յերկաթուղային հաղորդակցության կազմալու-
ծում 50,000-ից ավելի անողնական ու սովահար վորբեր

մի քանի հարյուր հազար՝ վոչ մի տնտեսություն չունե-
ցող՝ դործազուրկ և նախապատվապարոզ բարոյալքված
դաղթականների բազմություն, համատարած սով և
անվերջ համաճարակներ, տարրական իրավունքի և որի-
նապահության լիակատար բացակայություն, դաշնակ-
ցական խմբապետների, կուլակների ու սպեկուլյանտնե-
րի քմահաճ իշխանություն և սանձարձակ սխրագոր-
ծություններ*):

Պատկերն ամբողջական կլինի, յեթե սրան ավելա-
ցնենք աշխատավորության այն սոսկալի շահագործում-
ները, վոր տեղի ունեցան դաշնակցական հանրապետու-
թյան խմբապետների, մաուգերիստների և սպեկուլյանտ
ների կողմից: 40 հազարանոց բանակը և սոսկալիորեն
ուռճացած պետական չինովնիկական ապարատի վոհ-
մակներն ապրում էին ընչազուրկ, սովի ճիւղաններում
դալարվող խեղճ գյուղացիության հաշվին: Իսկ կողո-
պուտները, աչկարա թալանն ու կաշառակերությունը
չափ ու հաշիվ չունեցին:

Ահավասիկ դաշնակցական Հայաստանի զոյվանք
միայն և դեպի դաշնակցությունը խորը դասակարգա-
յին ատելություն առաջացնող պատկերը:

Դաշնակցական հանրակարգի, նրա նողկանք ու
կայրույթ առաջացնող պետականության դրությունից
յեղներով՝ մենք այժմս պետք է նայենք դաշնակցական
բանակի դեմքին, չափենք նրա մարտունակությունը:

Մոտ 800 հազար բնակչություն ունեցող փոքրիկ
յերկրում դաշնակցական կառավարությունը պահում
էր ահագին մի բանակ՝ բաղկացած 5 հետեվակային

*) Ա. Խանջյան, «Խորհրդային Հայաստան» № 29/11 30 թ.

բրիգադից, 4 հրետարածնյակից, մասնադիտական և ս-
թանդակ զորքերով, թվով 40,000 հոգի:

Դաշնակցական հանրապետութունը մշտապես զեն-
քի տակ եր պահում 12 հասակ, իսկ հայ-տաճկական
վերջին պատերազմի ժամանակ՝ 15 հասակ: Այս թվի
մեջ չի մտնում զինվորների այն հսկայական քանակը,
վոր ծառայում եր ազգի «քաջ հերոսներ» — խմբապետ-
ներ՝ Դրոյի, Համազասպի, Դալի-Ղազարի, Սեպուհի,
Յեապոնի, Մարտիրոսի և այլն նշանավոր և աննշան հե-
րոսների, «բանակում»:

Այսպիսով՝ դաշնակցական կառավարութունը զին-
ված ուժերի շինարարության մեջ իշխում եր — յեթե
կարելի չե ասել — յերկու գիտականորեն և պատմակա-
նորեն իրար հակասող սխտեմ:

ԱՌԱՋԻՆԸ «Բանակի շինարարության ընդուլյար»
ձևը կամ սխտեմն եր, վորտեղ ամեն ինչ յեկեղծվում
եր կանոնադրքի և հրամանի կույր, մեքենայորեն և
տառացի կիրառման վորդուն: Այս հասկացողությունն
ու հոգեբանութուն կրողները հանդիսանում եյին հին
ցարական բանակի զենեղալակույտի հետամնաց շեր-
տերը, վորոնք դաշնակցական բանակում բարձր աստի-
ճաններ ստանալով՝ բոլորովին հաշվի չեյին առնում
զինվորական մասսաների խորքերում, նրանց հոգեբա-
նության մեջ առաջ յեկած նոր բեկումը, քաղաքական
նոր տրամադրությունները վորպես անմիջական հետե-
վանք՝ գլուղի սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական այն
ժամանակվա պայմանների:

ՅԵՐԿՐՈՐԴԸ Բանակի «Իրրեգուլյար» խմբապետա-
կան ձեվը կամ սխտեմն եր: Այս ձևն առաջինի նկատ-
մամբ ունեւ տրամագծորեն միանգամայն հակառակ
պատկեր:

Դաշնակցական բանակի, «Իրրեգուլյար» ձևի հատ-
կանչական կողմն այն եր, վոր աշտեղ գրեթե ամենե-
վին անտեսվում եյին ռազմական գործի գիտական հի-
մունքները: Գործողությունների և արարմունքների հա-
մար, անգամ զինվորական և քաղաքացիական ամենաբար-
ձրը իշխանության առաջ, կատարելապես բացակայում եր
պատասխանատվության զգացումը: «Տո՛ւր, ջարդի՛ր,
փշրի՛ր, թալանի՛ր, սպանի՛ր, և սղատ՝ փափակդ ծուռ
դրած՝ ման արի»: Ահա խմբապետների դատարարակու-
թյան վորդին:

Տեղից չուտ վերկացող մի քաղաքական ավան-
տյուրիստ զորք եր կազմակերպում վոր թե «ազգի փըր-
կության» այլ թալանի, իր փորի ու գրպանի համար:
Ահա դաշնակների զորքերի կազմակերպման մի բնորոշ
որինակ: «Ազգ, հայտնում եմ ի գիտություն Յերեվանի
ինչպես քաղաքի, նույնպես և նահանգի բոլոր
հայության, վոր յես ինձ համակիր բոլոր տղաներով
այսոր մեկնում եմ ճակատ (կարգա թալանի Թ.Յ.):
Այն բոլոր անձինք, վորոնք իմ դնալուց հետո իրենց կը
հայտարարեն, վորպես Դալի-Ղազարի տղաներ, հայտ-
նում եմ, վոր աղբյուրիներն իմ անունը չահագործողներ
են, և՛ ազգի և՛ զինվորական իշխանությունների կողմից
կյենթարկվեն, վորպես շանտաժիւտների, ամենախիստ
պատժի»: «ԴԱԼԻ-ՂԱՋԱՐ»:

2-Մարտի 1918 թ.

ԱԼԵԿ.ՊՈԼ.

Դաշնակցական բանակի այս ձեվում յերկրպագվում
ու փառաբանվում եյին միայն խմբապետները: Զին-
վորների մեջ արմատանում եր՝ ստորաբարչության,
կամայականության, հափշտակության, կոփողական,
թալանի, առանց աշխատելու ուրիշի հաշվին սպրեկու,

անմեղ ու անողբական մարդկանց սպառնելու հոգեբանությունը :

Դաշնակցության բանակի շինարարության այս յերկու ձեւերը իրար հյուսված էլին շինծու, արհեստական կերպով, դրա համար ել ամեն քայլափոխում է՝ պէտք է լինի «Ռեզոլյար» զորքերի մեջ սխտեմատիկ կերպով առաջ էլին բերում հսկայական քաղաքական բարդություններ, իրենց ապուրինի դործողություններով :

Ապագասակարգայնացած ելեմենտներից կազմված խմբապետական «իրեզոլյար» զորամասերին այդքան մեծ տեղ և նշանակություն տալը բոլորով է նրանից, չորս դաշնակցությունը չէր հավատում իր՝ ճնշող մեծամասնութամբ բանվորներից և դյուղացիներից կազմված՝ «Ռեզոլյար» զորամասերին : Դաշնակցությունն իր հակահեղափոխական ռեակցիոն ազդեցիվ և ազդայնական սլանները իրադործումը վստահում է, ամենից առաջ, զորքերի խմբապետական ձեւին :

Հսկայական անարխիկ այդ բանակը կազմակերպչորեն դեկավարվում էր նույնքան անարխիկ անկազմակերպ ու անշտրք կերպով : Ղեկավարության սխտեմի բնորոշ կողմն այն էր, վոր չկար առանձին շտաբների, առանձին զինվորական դործիչների ու խմբապետների միջեւ համաձայնություն, կարգապահություն, ցածր աստիճանավորը բարձրին յենթարկվելու՝ բանակի համար ճակատադրական նշանակություն ունեցող անչափ կարեւոր այդ կանոնը : Ան ուշտ այս պատահական յերկու ձեւեր : Դաշնակցության պետականության սխտեմը, սկզբունքները, վարչական ձեւն իր բոլոր այլանդակ ու անաբխիկ կողմերով արտահայտություն էր գրտել իր բանակի շինարարության վողջ սխտեմի միջև :

Ակամայից մեր առաջ ծագում է խմբապետական բանակի մարտունակության հարցը, այն հարցը, թե ինչո՞ւ դաշնակցության վարած բոլոր պատերազմներում նրա բանակը թիկունքը դարձնում էր դեպի թշնամին :

Դաշնակցական տիրապետությունը Հայաստանում ստեղծվեց ԶՈՒՈՎ, հակառակ հայ բանվորների և աշխատավոր դյուղացու կամքի ու ցանկության : Մի «հանրապետություն» եր այդ, վորի ամբողջությունն ու «գորությունը» պայմանավորվում էր վող թե մասսաների վրա հենվելով, նրանց շահերի պաշտպանն ու արտահայտիչը հանդիսանալով, այլ մտուղերի, մտրակի և բռնություն ուժով : Զրկված լինելով Հայաստանի բնակչության հոմ մեծամասնության պաշտպանությունից, գործելով հակառակ նրա դասակարգային շահերի, իր հիմքում չունենալով վողք ի շատե ամուր տնտեսական-տեխնիկական բազա՝ դաշնակցական հանրապետությունը հանձնված էր տարերքի բախտին, կապիտալիստական մեծ ու վողք պետությունների կամքին : Հայաստանի տնտեսական ու Փիղիքական քայքայման պրոցեսի հետ համաքայլ քայքայվում էր նաև ինքը, դաշնակցական առանց այն ել խարխուլ պետականությունը, դառնալով անմարտունակ ու անզոր մի խրտվիլակ :

Դաշնակցական խմբապետական բանակը, դաշնակցական մտուղերիստական կարգերի վառ արտահայտությունն էր : Բանալն այն ժամանակ միայն կարող է մարտունակ լինել, յերբ մարտունակ է իր դասակարգը, վողք զինված բռնուցքն ու հենարանն է հանդիսանում ինքը :

Այսպիսով՝ դաշնակցության բանակի անխարտունակություն մի գլխավոր պատճառը սխտք է միտրիկ

«Հանրապետութեան» փառած ու խարխուլած հիմքերում:

Յերկրորդ հիմնական պատճառներից մեկն եւ այն է, վոր բանակի զինվորական մասսաների և հայկական բուրժուազիայի ու նրա կուսակցութիւն—դաշնակցութեան դատարարգային շահերի միջև գոյութիւն ունեւին խորը, անլուծելի հակասութիւններ: «Ծովից-ծով», «մեծ Հայաստանի» դադարաւրը, այս նպատակի համար՝ Արքեպիսկոպոսի, Վրաստանի, Տաճկաստանի հետ տարվող պատերազմները և ազգամիջեան կոտորածները չեւին բղխում այդ զինվորական մասսաների դատարարգային շահերից: Ահա թե ինչո՞ւ ճակատամարտերի վճռական մոմէնտին դաշնակցական բանակի շինել հագած բանվորները և դյուղացիները լքում եւին Փրոմտը «վտաներով դեմ քվարկում» ե՛ր պատերազմին, ե՛ր դաշնակցական տիրապետութեանը:

Դաշնակցական բանակի տնտեսող գծերից մեկն եւ, վոր, իր հերթին խոշոր չափերով վնասում եր նրա մարտունակութեանը, սովորական յերեւոյթ դարձած՝ հարատե ու մասսայական ԴԱՍԱԼՔՈՒՅՈՒՆՆ ԵՐ:

12 հասակ շարունակ զենքի տակ պահելը, տասնյակ հազարավոր դյուղացիների ծառայութիւնը մերկ ու կիսաքաղց դաշնակցական բանակում, նշանակում եր դյուղի ամայացումը աշխատավոր ձեռքերից: Մի կողմից այս դրութիւնը, մյուս կողմից՝ բանակի զինվորների և «Հանրապետութեան» շահերի միջև յեղած հակասութիւնը սոցիալական այն բաղան եւին, վորի վրա դասալքութիւնը աճում, ահաւոր չափերի յեր հասնում: Բանվորա-դյուղացիական յերիտասարդութեան լայն մասսաները խորշում եւին դաշնակցական բանակից, հեռու եւին փախչում նրա բարոյալքող, քայքայիչ ազդեցութիւնից: Մեր հիշողութեան մեջ դեռես թարմ

են այն որերը, յեր դաշնակ դադաները մտրակի ու ժով յերեկոնները ցնում եւին զորանոցները, իսկ գիշերները հազարներով դասալքում եւին: Դասալքում եւին վոչ միայն զորանոցից, «ուսուցման» խաղաղ ճակատից, այլ և մարտական գործողութիւնների պահին: Դասալքութիւնն այնպիսի ծայրահեղ աստիճանի հասավ, վոր դաշնակցութեան հարկադրված յեղավ հատուկ ահաբեկիչ մարմիններ ստեղծել՝ նրա դեմ կովելու համար:

Ահա մի նմուշ այն մասին, թե ինչպես եւին կովում դասալքութեան դեմ դաշնակ քայլադրոշները—

ԱԶԴ

«Ի գիտութիւն բոլոր փախչողների և հայ ժողովրդի, հայտնում ենք, վոր 1-ի գիշերը հայրենիքի և հայ ժողովրդի դավանան յերեք հայ զինվորներ գնդակահարվեցին՝ մեկը բանակից ձի գողանալու, իսկ յերկուսը իրենց պոլիցի փախչելու համար: Հայտնում ենք բոլոր փախչողներին, որ առաջ ներկայանան իրենց դրամասերը և կատարեն իրենց զինվորական պարտականութիւնները, քանի ուշ չե, յեթե վոչ բոլոր դավանանները անյսնա կենքարկվեն նույն պատմին: Մահ բոլոր դավաճաններին, վորոնց պատճառով թուրքերը ներս են խուժելու մեր Շիրակը»: Ահաբեկիչ Մարմին:

Ալեք-Պոլ 2-ն մարտի 1918 թ.»

Ահա մի յերկրորդ նույնանման դուկումենտ յեւս 1918 թ. Ալեք-Պոլ: «Մարտի 4-ի յերեկոյան հայրենիքի ու հայ ժողովրդի դավանաններից մեկը յեւս գնդակահարվեց: Մահ դավանաններին»: «Ահաբեկիչ Մարմին»: (Բոլոր ընդգծումները ահաբեկիչներին են Թ. Ս.):

Այս յերկու փաստաթղթերը վառ կերպով պատկերացնում են դասալքութեան ահռելի չափերը բանակում՝

մի կողմից, և դրա հետեւանքով ստեղծված այն խուճապային վիճակը, վորի մեջ գլուխը կորցրել եր դաշնակցական կառավարութիւնը:

Անխնայորեն զնդակահարվում եյին այն բանվոր և չքավոր գյուղացի զինվորները, վորոնք չեյին ցանկանում սպանել իրենց դասակարգային պաշարի զինակից թուրք գյուղացիներին ու բանվորներին: Անխնա զնդակահարվում և հալածվում եյին մերկ ու սովի ճիրաններում տառապող այն զինվորները, վորոնք «սովկից ձի եյին դողանում»՝ միան ուտելու և կաշին հագնելու համար: «Դավաճաններ» եյին համարվում և անխնա դրնգակահարվում չինել հագած այն բոլոր բանվորներն ու գյուղացիները, վորոնք իրենց դասակարգային բնադդով դեմ եյին ու կռվում եյին հայ խոշոր բուրժուազիայի ֆաշիստական կուսակցութեան, դաշնակցութեան խելակորույս քաղաքականութեան դեմ:

Դաշնակցական բանակի անմարտունակութեան, նրա տիպորոշ գծերից մեկն էլ նրա անձնական կազմի սոցիալական խայտաբղետութիւնն էր: Այդ բանակի չարքերում տեղ եյին դտել սկսած բանվորներից, բատրակ, չքավոր ու միջակ գյուղացիներից, կուլակներից ու սպեկուլյանտներից մինչեւ ապադասակարգայնացած բարոյալքված ու խուլիզանական տարրերը, վորի հետեւատալի կերպով քան դյուղում, դասակարգային պայքար եր տարվում: Յերկրի ներսում տեղի ունեցող սոցիալ-քաղաքական պրոցեսները, մասսաների մեջ դեպի դաշնակցութիւնը հետզհետեւ աճող անդոսալ դժգոհութիւնը ցայտուն արտահայտութիւն և նպատատւոր հող եր գտնում զորանոցում: Հասկանալի յե, վոր այս դը-

րութիւնը դաշնակցական բանակի մարտունակութեան նկատմամբ ունեւ կործանարար ազդեցութիւն:

Թշնամու զնդակների տարափի տակ, մերկութեան, քաղցի ու համաճարակների ճիրաններում դաւարվող զինվորական մասսաների հարուցած՝ «հանուն ինչի», ո՞ւմ դեմ» «ինչո՞ւ համար ենք կռվում ու արյուն թափում» հարցերին, դաշնակցութիւնը չկարողացաւ և չեր կարող պատասխան տալ: Նրա դաստիարակութեան մեթոդը հիմնված եր ստի, խաբեքայութեան ու կեղծիքի վրա: Իսկ դասակարգին խաբել անհնարին և—այդ խաբեքայութիւնը վաղ թե ուշ կմերկացվի:

Եւ չենք խոսում այն մասին, վոր դաշնակցական խմբապետական բանակի սպնուղղինման, չինարարութեան, մարտական ուսուցման հիմքում չկար վորոշակի սխտեմ, վորովհետեւ ճիշտ նույն վիճակում եր գտնվում հենց ինքը՝ դաշնակցական վողջ պետականութիւնը: Զինվորական մասսաների դաստիարակութեան սկզբունքը թթու նացիոնալիզմն ու «ծովից-ծով» Հայաստանի գաղափարներ, վոր յերեւեք չեր զուգորդվում նրանց մեծամասնութեան դասակարգային շահերի հետ: Ռազմական չինարարութեան հարցի սկզբունքային դիտական կողմով վոչ վոք չեր հետաքրքրվում: Առանձին զինվորական միավորների և առանձին զինվորների մարտական ուսուցման լուրջ գործով վոչ վոք չեր զբաղվում և հնարավոր էլ չեր զբաղվել, վորովհետեւ զորամասերի անձնական կազմը դասալքութեան և անդադար զորահավաքի պատճառով միշտ փոփոխվում էր: Զինվոր եր կոչվում ամեն վոք, ու հազին ունեւ անգլիական կամ ամերիկական շինել, մինչեւ հերթական դասալքութիւնը: Իմպերիալիստական պատերազմի մարտական վիթխարի փորձ բոլորովին հաշվի չեր առնվում, այն փոխա-

ընկում եր ցարական բանակի հին կանոնադրքի բյուրոկրատիկ, տառացի կիրառումով:

Ահա ամփոփ կերպով դաշնակցական-խմբապետական տիրահաճակ բանակի անմարտունակության պատճառների գումարը:

Ահա քառասային այն զրուկները, վորում ուժեղանում ու սաստկանում եր այդ բանակի քայքայման, բարոյալքման պրոցեսը:

Միշտ քայքայվելով, միշտ դեպի անկում սահելով՝ դաշնակցական բանակն իր միջից առաջացնում, ջոկում եր այն գիտակից հեղափոխական տարրերին, վորոնք հետագայում—Հայաստանի խորհրդայնացման ուրերին հանդիսացան Հայկական Կարմիր բանակի հիմնական զորայունները:

Դաշնակցական բանակի քայքայման «ներքին» գործոններին լրացնում եյին անչուշտ «արտաքին» գործոնները: Պրոլետարիատի դիկտատուրայի ամրացումը Ռուսաստանում, Կարմիր բանակի հաղթանակները՝ ցարական գեներալների և ոտարյեիկըյա ինտերվենտների դեմ, Ադրբեջանի խորհրդայնացումը 1920 թ. մայիսյան ապստամբությունը Հայաստանում, կոմունիստներին ընդհատակյա համառ ու անդուլ աշխատանքները յերկրում և բանակում սրանք այնպիսի գորեղ ազդակներ եյին, վոր կարճ ժամանակում կոնկրետ արտահայտություն գտան դաշնակցական բանակում և ներսից խարխիլեցին այն:

Դաշնակցական բանակի ղեկավորների և սպայկազմի առողջ հեղափոխակ շերտերը դեռևս 1920 թ. մայիսյան անցքերի ժամանակ միացան հեղափոխական բանվորության և աշխատավոր գյուղացիության հետ, իրենց ղեկն ուղղելով դաշնակցական տիրապետության

դեմ: Այստեղից և ահա, վոր սկիզբ են առնում մեր այսօրվա Հայկական Հրաձիգ դիվիզիայի պատմության առաջին եջերը:

Մայիսյան ապստամբության ժամանակավոր պարտությունից 6 ամիս հետո—1920 թ. նոյեմբերի 29-ին, —Հայաստանի բանվորներն ու գյուղացիները Կոմկուտակցության ղեկավարությամբ, Ռուսաստանի Կարմիր և Խորհրդային Ադրբեջանի բանակի ոգնություններ վերջնականապես տապալեցին դաշնակցական տիրապետությունը Հայաստանում և հաստատեցին Խորհրդային Իշխանություն:

Հայաստանի հյուսիսից — Իջևանից խորհրդայնացման լուր լսելուց հետո Հայաստանի ապստամբ բանվորների և աշխատավոր գյուղացիների կամքով ու ցանկությամբ արդեն պատմության սղբանոցը նետված, իշխելու ղեկավարելու և սպրելու իրավունքից զրկված դաշնակցությունը 1920 թ. դեկտեմբերի 2-ին, իր պատվիրակության միջոցով, Տաճկաստանի հետ Ալեքսանդրում կնքեց մի խայտառակ ու լկտի պայմանագիր:

Այդ պայմանագրով դաշնակցությունը նպատակ ուներ իր դարավոր թշնամու — Տաճկաստանի միջոցով ու ոգնություններ կասեցնել Խորհրդային Իշխանության հաստատումն ու ամրացումը Հայաստանում:

Դաշնակցությունն իր այդ ստոր քայլով թեքեց իր ելույթյան, անցյալի, գաղափարների «ծովից-ծով, մեծ ու անկախ» Հայաստանի վրա, աղերսաբար խնդրելով տաճկական ասկյարներից միայն Ֆերեյանի նահանգը:

Յեվ այդ ամենը միայն նրա համար, վոր բայլահեղինները չմտնեն Հայաստան: Բայց ավա՛ղ: Հեղափո-

խությանը, կախկրտեց, պարեց ու դէն չպրտեց և դաշնակցութեան և՛ նրա դավադիր պլանները:

Հայաստանն ամբողջովին խորհրդայնացավ:

Մեր խելամիտ ու խաղաղութեան քաղաքականութեան հետեանքով, վերջնականապէս հիմք դրվեց Տաճկաստանի հետ բարի դրացիական հարաբերութիւններին:

Ահա Սոցիալիստական Խորհրդ. Հայաստանի Դիվիզիայի առաջին տասնամյակն է այս, վոր տոնում ենք այժմ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԴԻՎԻԶԻԱՅԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

(Պատմական մի քանի ակնարկներ)

Հայկական Հրացանաձիգ դիվիզիայի պատմութեան սկիզբը ձեւականորեն վորոշող յերկու փաստաթուղթ կա միայն մեր ձեռքի տակ:

Առաջինը. «Իշխանութեան փոխանցման շրջանում իր խրտվիլակային դերով անցքերի յերեսն ընկած խմբապետ Դրոյի» ձեռքով 1920 թ. դեկտեմբերի 2-ին ստորագրված հրամանն է, ըստ վորի Հայաստանի զորքերը վերակազմվում են Կարմիր բանակի:

Յերկուրորդ. Հայաստանի հեղկոմի 1920 թ. դեկտեմբերի 5-ի՝ վորոշումն է՝ Հայաստանում առանձին ռազմական դործերի Ժողովրդական Կոմիտարիատ կազմակերպելու մասին:

Ահա սրանք են մեր դիվիզիայի հորեւլանական ամսի թվերը, վորոնք, իհարկէ, պետք է հասկանալ պայմանական ձեւով:

Փաստականում, Հայկական Հրաձիգ Դիվիզիայի պատմութեան սկզբնական ակունքները պետք է փնտրել ամբի հեռունքերը. Ալեք-պոլի (Լենինականի) բան-

վորութեան (գլխավորապէս յերկաթ գծի և տպագրական բանվորութեան) և աշխատավորութեան՝ 1920 թ. մայիսի 1-ին ցույցերն ու զինված ընդհարումները, դաշնակցութեան հետ: Դաշնակցութեան հեծնդի մի մասի և կապիտան Մուսայեւայի՝ իր զրահագնացքով՝ միացումն ապստամբներին: Նույն թվի մայիսի 10-ին զենքի ուժով, կայազորի հեղափոխական զինվորների զինված ոգնութեամբ Խորհրդային իշխանութեան հաստատումը Ալեք-պոլում*): 1920 թ. մայիսի քաղաքացիական կռիւներ՝ Սարիղամիշում, Ղարսում, Ալեք-պոլում, Ղազախում, Ն. Բայազետում, վորոնց ընթացքում տասնյակ հազարավոր հեղափոխական դուռացիներ, բանվորներ և զինվորներ առաջին անգամ զենքը ձեռներին դուրս յեկան ընդդէմ դաշնակցութեան խմբապետ-ամուղերիստական կարգերի: 11-րդ բանակի կազ-

*) Մայիսի 10-ին Ալեք-պոլում ստեղծված Խորհրդային իշխանութեանը չորս օրից հետո, մայիսի 14-ին, թշնամու՝ քանակով և կովի տեխնիկական միջոցների գերազանց ուժերի ձեռման տակ ընկավ:

Սրա պատճառներից մեկն էլ այն է, վոր Ալեք-պոլի Խորհրդային իշխանութեանը, նախ՝ հնարավորութեան չունեցալ կապիւլու Խորհրդային Ռուսաստանի և Ադրբեյջանի հետ, յերկրորդ՝ զորքին ու բնակչութեանը կերակրելու համար չունէր պարեն:

Դաշնակներն Ալեք-պոլում վերահաստատվելուց հետո մի չտեսնված հալածանք սկսեցին կոմունիստների դէմ: Բանտերը լիւի լեցուն էլին կոմունիստներով, վորոնք ազատվեցին տաճիկների կողմից Ալեք-պոլը գրավելու նախորդին:

Մի քանի ականավոր կոմունիստներ—Բաբրայտ Ղարիբջանյան, Փանյան, Պրիպիլսկի և ուրշները դադանաբար գլխատվեցին դաշնակների ձեռքով:

մում յեղած հայերից և, Ղազարի ապստամբութիւնը ձնվելուց հետո, Խորհրդային Աղբբեջան փախած բազմաթիւ ապստամբ-քաղաքական եմիգրանտներից, Արմենկոմի (Հայկոմկուսի արտասահմանյան բյուրոյի) և 11-րդ բանակի հեղափոխական ռազմական խորհրդի կողմից 1920 թ. կեսերին կազմակերպվում են սկզբում յերկու գումարտակներ, ապա առանձին 3-րդ հրաձգ-դային գունդը, վորն իր մարտական գործողութիւն-ներով շատ խոշոր դեր խաղաց Հայաստանի խորհրդ-դայնացման սկզբնական շրջանում՝ դաշնակցութեան դրբերի դեմ տարած իր մի քանի հաղթանակներով:

Այստեղից ել ահա սկիզբ են առնում ու կոփվում Հայաստանի պրոլետարական հեղափոխութեան՝ զին-ված նախնական բջիջները, վորոնք փառքով ու հաղ-թանակով պսակեցին իրենց կարմիր մայիսի և նոյեմբե-րի մարտական որերը, հանդիսանալով ապապա Հայ-կական դիվիզիայի պիոներները:

Հայաստանի Կարմիր բանակը կազմակերպվում է ամբողջապես Ռուսաստանի Կարմիր բանակի հորուստ փորձի հիման վրա և նրա հիմնական սկզբունքներով:

Հայաստանի խորհրդայնացումից և ռազմական գոր-ծերի ժողկոմատ ստեղծելուց անմիջապես հետո, կար-միր բանակը կազմակերպչորեն ամբայցնելու համար ձեռք են առնվում հետեւյալ նախնական միջոցները.

1. ՀՐԱՄԱՏԱՐԱԿԱՆ ԿԱԴՐՆԵՐԻ ԽՆԴԻՐԸ

Ամենից առաջ՝ Հայաստանի Կարմիր բանակից վը-տարվում են հին, դաշնակցական բանակի հակահեղա-փոխական գեներալներն ու սպաները, թվով մոտ 500-600 հոգի, վորոնք միանգամայն թշնամական դիրք ունե-

ին դեպի նորաստեղծ Խորհրդային իշխանութիւնը: Անխնա կերպով դուրս վտարվեցին նաև Վրանդելյան և Դենիկինյան ջարդված բանակների նախկին սպաները, վորոնք Ռուսաստանի Կարմիր բանակի հուժկու հար-վածների տակ փախել էին Հայաստան և տեղ ու աստի-ճան գտել դաշնակցական բանակում: Այդ կարգի ոե-ակցիոն հակահեղափոխական հրամատարների վտա-րումը հանդիսանում եր Կարմիր բանակի շինարարու-թեան հիմնական դրավականներից մեկը:

Դաշնակցական բանակի սպայակազմի այն մասը, վոր կազմված եր գլխավորապես բաժնրներից ու գյու-ղացիներից վորոնք մայիսյան ապստամբութեան և նո-յեմբեյան հեղափոխութեան որերին անցել էին մեր կողմը թողնվեց, Կարմիր բանակի շաբքերում:

Այսպիսով իր ամբողջ ծանրութեամբ Հայաստանի Կարմիր բանակի կազմակերպման որերին մեր առաջ դրված եր հրամկազմի խնդիրը: Խորհրդային Հայաս-տանի նոր Կարմիր բանակի համար նոր հրամկազմ: Վո-րովհետեւ «Մատաղ» հեղափոխական բանակի մեջ կարող ե անհրաժեշտ կազմակերպչական կապ ու դասակարգա-յին կայունութիւն ստեղծվել գլխակից բաժնրների ու գյուղացիների միջից յեւած, առաջին նվազ թեկուղ կրտսեր, հրամատարական կազմի միջոցով միայն: Ա-վելի ընդունակ ու յեռանդուն և սոցիալիզմի գործին նվիրված զինվորներին հրամատարական պաշտոններին պատրաստելը բանակի ստեղծման ամենակարեւոր խն-դիրներից մեկն և (Հայկոմկուսի ծրագիրը):

Դրա հետ միաժամանակ անհրաժեշտ և բանակի կազմակերպութեան և սպերատիվ ղեկավարութեան հա-մար, ԼԱՅՆ ՉԱՓԵՐՈՎ ԳՈՐԾԻ ԴՆԵԼ ՀԻՆ ԲԱՆԱԿԻ

ԴՊՐՈՑՆ ԱՆՑԱԾ ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻՆ»:

Վորպես անհրաժեշտ պայման... «հրամատարական կազմի լիակատար վերահսկողություն կենտրոնացումը բանվոր դասակարգի ձեռքում» (Համկոմկուսի ծրագրերը, ընդգծումներն իմն են թ. 10.):

Ահա այսպիսի լուրջ և ծանր խնդիր եր դրված մեր առաջ, Հայաստանի Կարմիր բանակի կազմակերպման սկզբնական շրջանում: Թե ի՞նչպես մենք ստեղծեցինք հրամկազմի նոր, մեր կադրերը, այդ մասին հետո:

2 ՔԱՂՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ.

«Կարմիր բանակի ռազմական ուսուցման ու դաստիարակության գործը պետք է կատարվի դասակարգային միասնականության և սոցիալիստական լուսավորության հիմունքով: ՈՒՍՏԻ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ ԵՆ ԲԱՐԵ-ՀՈՒՅՍ ՅԵՎ ԱՆՁՆՎԵՐ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏՆԵՐԻՑ ՔԱՂԱ-ՔԱԿԱՆ ԿՈՄԻՍԱՐՆԵՐ՝ ՔԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ՍՈՍՁՆՈՐԴՈՂ-ՆԵՐԻՆ ԿԻՑ և Կոմունիստական բժշկների կազմակերպության, յուրաքանչյուր՝ զորամասում՝ ներքին իրական կապ և գիտակից դիսցիպլինա հաստատելու համար» (Համկոմկուսի ծրագրերը, ընդգծումն իմն է թ. 10.)-

Մեր կուսակցության այս հիմնական դրույթից յեղնելով՝ 1920 թ. դեկտեմբերի 12-ին Հայաստանի ռազմափողկոմատի հրամանով Հայաստանի Կարմիր բանակում ստեղծվում է քաղաքական բաժին: Զորամասերում մտցվում է զինվորական կոմիսարների ինստիտուտ:

Քաղմարմինների և ռազմկոմների վրա խնդիր է դրվում՝ ճշտել բանակային մասսաների քաղաքական

խնդիրները: Համախմբել նրանց կուսակցության և խորհրդային իշխանության քաղաքականության ու լուսավորչների շուրջը: Ղեկավարել զորամասերում տարվող կուսակցական քաղաքական աշխատանքների ամբողջ սխեման և ապահովել կուսակցության ու խորհրդային իշխանության հսկողությունը՝ հին բանակից մեր շարքերում մնացած անկուսակցական հրամատարների մարտական գործողությունների վրա:

Հայաստանի Կարմիր բանակի քաղաքական մարմինները յենթարկվել են մի շարք վերակազմությունների: Կովկասյան բանակի Հեղափոխական Ռազմական Խորհրդի հրամանով՝ 1922 թ. սկզբներին Հայաստանի Կարմիր բանակի քաղաքային վերակազմվեց ՀԱՅԱԿԱՆ ՀԱՎԱՔԱԿԱՆ ԲՐԻԳԱԴԻ ՔԱՂԱԿՆԻ: «Այդ վերակազմությունը բղխում էր ՌՍՖՍՀ և Անդրկովկասյան պետությունների միջև 1921 թ. դեկտեմբերի 8-ին կնքված կոնվենցիայից:

Կարմիր բանակի կրճատման հետևանքով ՀԱՅԱԿԱՆ ՀԱՎԱՔԱԿԱՆ ԲՐԻԳԱԴԻ 1922 թ. սեպտեմբեր ամսին, ռազմափողկոմատի հրամանով նորից վերակազմվում է՝ սկզբում վորպես ՀԱՅԱԿԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՀՐԱՋԻԳ. ԴԻՎԻԶԻԱՅԻ, ապա, վերջնականապես՝ Հայկական հրաշանաձիգ դիվիզիայի քաղաքային: Դիվիզիայի քաղաքայինն այդ շրջանից անմիջականորեն յենթարկվում է Կովկասյան Կարմրադրոշ Բանակի և Բ.Գ.Կ.Բ. քաղվարչություններին ու ճշտություններ իրագործում նրանց բոլոր հրամաններն ու դիրեկտիվները:

Համաբանակային բնույթ կրող բոլոր այդ դիրեկտիվները Հայաստանի քաղմարմինների կողմից լրացվում են Անդրկովկասի և խորհրդային Հայաստանի կոն-

կրեա իրականության և ազգային ատանձնահատկությունների պայմանների համաձայն:

Դիվիզիայի կազմակերպման սկզբնական շրջանի մեր հիմնական զեփարություններից մեկն էլ քաղկազմի խնդիրն էր, վորն կարիքը նույնպես չառ մեծ էր: Այս մասին ևս հետո:

3. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՍՐՄԻՐ ԲԱՆԱԿԻ ՀԱՄԱԼՐՈՒՄԸ, ԿԱԶՄԸ ՅԵՎ ՔԱՆԱԿԸ

Հայաստանի Կարմիր բանակը հիմնականում համալրվեց զաչնակցական քայքայված զորամասերի ղեկավորներով:

Բանվորներից, բառարկ, չքավոր ու մեծակ գյուղացիներից բացի, վոր վորն զենք չվստահվեց:

Դաչնակցական բանակից մնացած բոլոր մեծահասակները, Ռազմժողովոմատի 1921 թ. ապրիլի 4 ի № 21 հրամանով, մինչև 1920 թ. դեկտեմբերի 25-ը զորացրվեցին: Նախկին բանակի մեղ համար քաղաքականապես վտանգավոր և սոցիալապես խորի տարրերը փոխաբերվեցին բաղմաթիվ կոմունիստներով, կոմյեխտականներով և Հայաստանի խորհրդայնացման որերին զործող առանձին ջոկատների՝ փորձված, բուսուգված ու խիղախ մարտիկներով:

Հայաստանի Կարմիր բանակը մինչև 1920 թ. դեկտեմբեր ամսի վերջերը վերակազմակերպվում և հետևյալ կերպ՝ յերկդունդ կազմի՝ 3 հետեվակ ըրիպաղ, 1 հեծյալ ըրիպաղ, յերեք մարտկոցային կազմի՝ 4 հրերարածնյակ, 2 առանձին գումարապետներ, 2 զրահազնացք («Մուսախեյան և Ակատաժար»), մատնադրտական մասեր և այլն): Ընդհանուր թվով բանակն իր

կազմում ուներ՝ 6300 սվին, 44 հրանոթ, յերկու զրահապատ զնացք՝ 5 հրանոթով և 35 զնդացիրով ու 236 զնդացիր և 835 թուր՝):

Խորհրդային Հայաստանի Կարմիր բանակը հետագայում ամբողջ ԽԳԿԲ ընդհանուր կրճատման հետ միասին և՛ միավորների և՛ բանակի տեսակետից կրճատման և յենթարկվում, ընդունելով իր այժմյան տեսքը: Վերանվանվելով Հայկական Հրացանաձիգ Դիվիզիա, վորը սկսած 1921 թ. մարտ ամսից, մտնում և ամբողջ Կարմիր բանակի ընդհանուր սկսանքի մեջ, կազմելով նրա մի տնրաժան մասնիկը:

4. ՄԵՐ ԲԱՆԱԿԻ ՆՅՈՒԹԱԿԱՆ ԴԻՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ծանր էր Հայաստանի Կարմիր բանակի և նյութական զրությունը: Այս խնդրով խիստ լուրջ մտահոգված էին և՛ իշխանության և՛ ղրնվորական բարձրագույն մարմինները: Դաչնակցականներից վորպես ժա-

1) Այս տվյալները վերցված են ընկ. Ա. Բաղդասարյանի «Քաղաքացիական պատերազմները Հայաստանում» գրքից: Պետք է նշել, վոր ընկ. Բաղդասարյանը չգիտես իր մեղքով, թե տեխնիկական պատճառներով, թզական տվյալների և մի քանի պատմական փաստերում նախ ընկել և հակասությունների մեջ. յերկրորդ՝ գտնվել և անբարեխիղճ՝ Որինակ՝ 1. Սվինների քանակը հիշածս զրքում ցույց և տալիս 6300, իսկ «Հայկ. ղրվիզիայի անցյալից» զրքում 6000 (եջ 23): 2. Իր այս զրքում ընկ. Ա. Բ. զրում և, վոր «Ռազմժողովոմի 1924 թ. դեկտեմբերի 12-ի հրամանով կազմակերպվում և Քաղաքի (եջ 69), մինչդեռ Քաղաքի կազմակերպվել և 1920 թ. դեկտեմբերի 12-ին, ինչպես ինքն և զրում նույն այդ զրքում: 3. Ընկ. Ա. Բ. զրում և, վոր 1929 թ. սկսեց կանոնավոր կերպով լույս տեսնել «Կարմիր Ձինվոր» (եջ 76), մինչդեռ «Կ. Ձ.»-ը սկսել և լույս տեսնել 1920 թ. հիշա և, վորոշ ընդհատումներով: Թ. Ս.

ռանդությունն ստացած՝ ավերված, սոված Հայաստանը բանակի նյութական դրությունը փոքր է չափս բարեկամելու ուղղությամբ շատ բան անել չէր կարող։ Սորհրդային Ռուսաստանից և Ադրբեջանից ել այն ժամանակ հնարավոր չէր չղափելի ոգնությունն ստանալը, փորձահետ Սորհրդային Հայաստանի և այլ հանրապետությունների արանքում դեռևս կանգնած էր իր հոգեվարքի վերջին գալարումներն՝ ապրող մենչեկյան վրաստանը։

Մեր բանակի նյութական դրությունն ավելի վատթարացավ քաղաքացիական կռիվների բնթացքում և առանձնապես Յերեվանը թողնելուց հետո։ Այս ուղղությամբ լուրջ բարելավում մենք նկատում ենք 1922 — 1923 թվականներից։ Կարմիր բանակայինի տնդի, կալորիան 1990-ից՝ 1923 թ. ալթմս 1929 — 1930 թ. հասել է 3866-ի։

Հրամքադիպմի նյութական դրությունը միանգամայն և բարձրացել ու բարելավվել է, լավացել է կարմիր բանակայինի և հրամկողմի հանդերձանքը, անունդը և՛ քանակով և՛ վորակով։ Խոտպերացիայի դժով ևս այժմ բոլոր զորամասերին կից կազմակերպվել են հասուկ թեյարաններ և ճաշարաններ կարմիր բանակայինների և սկսողադի համար։ Այս առթիվ յերկար խոսելու կարելիք չկա, վորովհետեւ այդ բոլորը հանրահայտ փաստեր են, բոլորն ել գիտեն թե ի՞նչպես և հաղնվում ու անվում մեր բանակը։

Չնայած դժվարություններին, չնայած նյութական կենցաղային կյանքի ծանր պայմաններին, մեր յերիտասարդ կարմիր զորամասերը 1920 թ. և 1921 թ. քաղաքացիական կռիվների ժամանակ ցուցահանեցին դժվարու-

թյուններին դիմանալու և այն հաղթահարելու զարմանալի տոկունություն։

Հայաստանի դորքերի՝ Կարմիր բանակի վերակազմության չըջանում մեր չարքերն ելին։ Թափանցել դաշնակցական բանակի զզվելի, կեղտոտ ու ալյանդակ դժերի առանձին տարրերը — հարբեցողության, գողության դադարիքության առանձին դեպքեր, վորոնց դեմ այն ժամանակ մենք ամբողջ ուժով կռվում էինք, վորպես Կարմիր բանակի հետ անհամատեղելի յերևույթներին։ Մեր զորանոցի քաղաքական կայունությանը վնասող, հնից ժառանգ մնացած այլ հիվանդադին յերկվույթները մենք շատ կարճ ժամանակում արմատալիլ արինք՝ չնորհիվ քաղմարմինների, հրամատարների, կոմունիստների և բանակային հասարակականության յեռանդուն ջանքերի։

Տակավին չավարտած կազմակերպչական աշխատանքները, տակավին չսկսած ուսուցման լուրջ դործը, Հայաստանի Կարմիր բանակը հարկադրված յեղավ նորից կռիլ բոնովել տալարված բայց դեռևս խաղաղ չըջանալիված, ամբողջովին չզինաթափված դաշնակցական հակահեղափոխության հետ։

1921 թ. հունվարի 22-ին Բաշ-դյալուսու չըջանում մի խումբ մատուցերիստներ, տեղի դաշնակցականների հետ զենք բարձրացրին Սորհրդային իշխանության դեմ։ Այստեղից ել սկսվում է կատաղի բռնամարտերի, քաղաքացիական կռիվների չըջանը Հայաստանում։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԴԻՎԻԶԻԱՆ ԲԱՆԱԲԱՑԻԱԿԱՆ ԿՈՒՎՆԵՐՈՒՄ

1921 թ. փետրվարյան դաշնակցական հակահեղափոխական ավանտյուրան և մեր բանակի մարտական

գործողութիւններն ալ չըջանում, առանձնահատուկ տեղ են գրավում: Հայաստանի քաղաքացիական կռիւ-նեքի վողջ պատմութեան մէջ:

Մեր իսկ չարքերում յեղել են և գեոեա կան «խե-լոքներ», վորոնք արամադիր են դաշնակցութեան փե-տրվարյան ավանալուրան համարել «հետեւմանք մեր քաղաքականութեան խոշոր սխալների, բռնադրավում-ների խտութեան, դէսդալութեան վրա դործ գրած ճշգումները» և ալլն և ալլն:

Ինչ խոք, վոր նման կարգի մտածողներն որքեկ-տիվորեն ջուր են ալլալցում դաշնակցականները ջրաղացին, վորոնք դեռ ալսոր ել գրում են թե «ժողո-վուրդն ինքն ապստամբեց, մենք պարտավոր ելինք անցնել հակաբալլչեվիկյան շարժման գլուխը»:

Այդ տեսութեան անշուշտ բղխում եր դաշնակցա-կան կուսակցութեան սոցիալական ելութեան հիմնովին ոխալ քաղաքական գնահատութեանից, վոր նկատվում եր վոչ միայն առանձին ընկերների մոտ յայլ և Հայկոմ-կուսի նախկին նացոնալ-ուկլոնիստական գեկավարու-թեան մէջ: Միայն կուսակցութեան նոր դեկավարու-թեան որք դաշնակցութեան ստացալ իր ելութեան և քաղաքականութեան ճիշտ՝ Լենինյան գնահատականը, վորի հետեւմանքով մեր գործունեութեան անցած ջըր-ջանի մի քանի հիմնական մոմենտներն ալմա կարելի յե և պետք ե վերաճտել ու վերարժեքավորել:

Սմենեվին չբացատրել 1920 թ. վերջերին 1921 թ. սկզբներին մեր թուլ տված սխալներն ու չափազան-ցումները՝ պետք ե ասել, վոր փետրվարյան ավան-ալուրան կազմակերպվեց դաշնակցական հակահեղա-փոխութեան ձեռքով, Անգոն-Ամերիկյան իմպերիալիզմի

դրդմամբ: Իսկ վերջինիս նպատակն եր Հայաստանը դաշնակցութեան ձեռքով և ամբողջ Անդրկովկասը դար-ձնել պալքարի մի պլացդարմ ընդդեմ ԽՍՀՄ-ի:

Խորհրդալին իշխանութեանն իր իսկ սեփական ձեռքերով և կյանքի գնով ստեղծած՝ բանվորն ու ալ-խատալուր դուրդացին («ժողովուրդը») չեք վոր ապըս-տամբեց փետրվարին: «Ապստամբութեանը»՝ ավան-ալուրան կազմակերպեցին դաշնակցականները՝ հեն-ված մի բուռն կուլակների, խմբապետ-մաուլերիստ-ների, հոգևորականների և վալխաոունների վրա, վորի համար նրանք նախապտութաւում ելին սկսած դեռևս իշխանութեանը «կամովին» մեկ հանձնելու որերից:

Մեր սխալներից մեկն ել հենց այն եր, վոր մենք ալլ չըջանում դաշնակցութեանը համարելով հիմնականում ջարդված: Թերագնահատում ելինք նրա կողմից պատ-րաստվող ավանալուրայի՝ մեկ հայանի և անհալո յիստերը: Ինչո՞վ ալլալես բացատրել այն փաստը, վոր դեռևս հունվար ամսի (1921 թ.) սկզբներից Բալ-դյանիից ստացվող տեղեկութեանները՝ դաշնակցա-կան մաուլերիստական խմբերի ալխուժացման մասին՝ լատ արժանվույն չելին գնահատվում, համարվում ելին հալադրանցութեաններ և թերագնահատվում: Կամ մի՞թե ալլ կերպ, քան թշնամու թերագնահատութեանը չե, վոր պետք ե բացատրել՝ Դրոյի, Թարխանյանի, Սարգսյանի և ալլոց ներկալութեանը մեր բանակի դե-կավար պոստերում և նրանց՝ դաշնակցութեան թեւա-դրանքով կատարած գործունեալութեանը:

Կարմիր գորքերի յերբեմնի «կարմիր» հրամատար--խմբապետ Դրոն դաշնակցութեան թերադրանքով ու-

տաքործելով իր դերքն ու պաշտոնը^{*)}՝ խորհրդայնացի-
ման առաջին իսկ օրերից սկսեց նախապատրաստել փե-
տրվարյան ավանտյուրան։ Դրոյն կողմակերպչական
«տաղանդի» միջոցառումները (կերի և պարենի բացա-
կայութեան պատճառով ռուսական զորամասերը Հա-
յաստանից Արբեշան տեղափոխելը,՝ զաշնակցական
գնդապետ Թարխանյանին^{**)} կարմիր բանակի շտաբում
բարձր պաշտոն տալը, զաշնակցական խմբապետ Սար-
գսյանին^{***)} Զեյթուն քաղաքի պարետ նշանակելը,
Ղազարիի գեոևո մաշիսյան անդամաբուխյանը՝ մաս-
նակցած խեղախ մարտիկներին կողմված հերոսական
Յ-րդ գնդի մաս-մաս ձուլումը մյուս զորամասերի մեջ
և այլն) փետրվարյան վերահաս ավանտյուրայի ազդա-
նշաններն էլին, ազդանշաններ, վրոնց վրա նայվում
էին ստանափրտ, վրոնցից համապատասխան վճռա-
կան և արագ քաղաքական հետևություններ չարվե-
ցին, մոմենտի պահանջի համաձայն։

Այս փաստերը վկայում են այն մասին, Վոր մեր
չարքերում փետրվարյան ավանտյուրային նախորդող
չրջանում յեղել են զաշնակցութանը և նրա նախկին

^{*)} Դրոն մոտ 1 և կես ամիս մնաց կարմիր բանա-
կի հրամադարի պաշտոնում։

^{**)} Թարխանյանը 15 օրից հետո փախավ Բաշ-
պառնի՝ զաշնակ մասուղերիստական խմբերի մոտ, և
քաղաքացիական կռիվների ամբողջ ժամանակ զեկա-
վարում էր զաշնակ բանդաների զործողութայինները՝
ընդգեմ Խորհրդային իշխանութան։

^{***)} Վոր ոգտադործելով քաղաքի պարետի պաշ-
տոնը՝ սկսեց մասուղերիստներին խմբեր կազմել մեր
դեմ։

գործիչներին թերագնահատելու բացահայտ կերպով
արտահայտվող տենդենցներ։

Այսպիսի ել նլխի անել այն հետևություններ, Վոր
զաշնակցական տիրապետությունը 1920 թ. նոյեմբերի
29-ին ուժով տապալելուց հետո, մենք նույն վճռակա-
նությունամբ, նույն անողորմությամբ չչարունակեցինք
չահագործողների, դատակարգային թշնամու— հայ խո-
շոր բուրժուազիայի Փաշխտական կուսակցութան
զաշնակցութան հարատևվ հետապնդումը, ճնշումն ու
հալածումը, Վոր անհրաժեշտ է և որենք ամեն մի պրո-
լետարական հեղափոխություն ժամանակ։

Յեթե այդ այլակա լինել, յեթե մենք ժամանա-
կին կանխելենք զաշնակների և նրանց զործակալ
Դրոնների ձեռք առած միջոցները, յեթե մենք ըստ
արժանույն ճիշտ գնահատելենք զաշնակ—մա-
ուղերիստական խմբերի մասին չրջաններին՝ ստացված
տեղեկությունները, ժամանակին և լիակատար կերպով
մաքրելենք մեր ղեկավորական, միլիցիայի և այլն մար-
մինները «նախկին» զաշնակներից, անկասկած նրանց
ավանտյուրան չեր ընդունի այնպիսի չափ ու ծավալ։

Այսպես, ուրեմն՝ 1921 թ. փետրվարի 18-ին
սկսվեց զաշնակցութան ավանտյուրան, Վորի նախեր-
դանքն էր հունվարի 22-ի ղինված ընդհարումը, Բաշ-
պառնու մասուղերիստ—կուլակների հետ։

Հայաստանի կարմիր զորքերի առաջին լուրջ մար-
տական զործողությունները զաշնակցական բանդանե-
րի հետ տեղի յեն ունենում Յերեվանում և նրա շրջա-
կայքում։

Դաշնակ ավանտյուրիստների վաղուց մշակված

գլխավոր պլանն էր՝ բոլորովին անջատել Հայաստանի կարմիր դրօշերը 11-րդ բանակից, կտրելով Յերեվան։ Ղազարի խճուղին, փակել նահանջի բոլոր հնարավոր ճանապարհները, մաս-մաս կոտորել նրանց և փետրվարի 18-ին գրավել Յերեվանը։

Դաշնակցականներն սկսած փետրվարի 14-ից, իրենց գլխավոր պլանի վտղոն համապատասխան հարձակումներ սկսեցին՝ Բաղլատոնու, Եջմիածնի, Աչոտարակի, Կոտայքի և բոլոր հնարավոր ուղղութիւններով՝ կարմիրներին բնաջնջելու համար։ Դաշնակների բանդաները կազմակերպված էին՝ կուլակներից, սպեկուլյանտներից, հագեվորականներից։ Նրանց մեջ կային նաև մատուցերի դոռով բերված միջակ գյուղացիներ, անգամ չքավորներ։

Բանդաների «հերոսները» մեղ հայտնի գեմքերն էին—խմբապետ Մարտիրոս, Խնկո, Սմբատ, Աբամ, Յեապոն և այլն։

Բազմաթիվ այդ բանդաները կերակրվում էին գյուղացիներից թալանած հացով ու անասուններով։

Կարմիր գործերը ընկ․ Մարկաչանովի հրամատարութեամբ հակառակորդին արժանի դիմադրություն և քարդ տալու համար արդեն մշտեղ էին իրենց պլանը, կատարել ուժերի վերադառավորում։

Կարմիրների հրամատարութեան փետրվարի 15-ի հրամանով ընդունած պլանի ելությունն էր՝ թողնել, փոր դաշնակցական բանդաները մոտենալն Յերեվանին, կտրել նրանց իրենց «բաղալից» ողակման մեջ առնել և վռնչապնդել։ Թե փորքան ձիւղ էր դաշնակ բանդաներին ապկալ կական նկատառումներով կենտրոնին (Յերեվանին) մոտ քաշելու պլանը, այդ թողնենք դործին ավելի

տեղյակ մատնագետներին քննադատութեանը։ Միայն մենք այսքանը կասենք, վստալ պլանի մեջ իրենց արտահայտութիւնն են դտել դաշնակցութեան և նրա գինված բանդաների թերազնահատութեան ելեմենտները, մի դրություն, վորով մենք թեկուզ ժամանակավոր, բայց զրկվեցին— թե ուղմական և թե քողաբական տեսակետից—մի կարեւոր վայրից, ինչպիսին Յերեվանն էր։

Փետրվարի 16-ին 17, և 18-ին Կարմիր 6 զորամասերի և դաշնակ բանդաների միջև տեղի յեն ունենում վճռական մարտեր։ Փետրվարի 16-ին մեր 5-րդ գնդի մասերի հետ Ելլատի ոլոտի մոտ մղած մարտերում դաշնակ բանդաները մարտը չահում են։ Փետրվարի 17-ին լուսարացին Աչոտարակի և Եջմիածնի վրա հարձակման անցնելով՝ բանդաները նեղում են 2-րդ գնդին և վերցնելով բավական թվով գերիներ ու ուղմամթերք 4-րդ գնդից, իրենց ձեռքն առնելով Եջմիածինն ու Աչոտարակը՝ շարունակում են տոաջնադացումը դեպի Յերեվան։ Այդ կետերի դրավումն արդեն վտանդիտակ է դնում Յերեվանը։

Յերեվանի հարցը համարյա թե լուծվեց այն ժամանակ, յերբ Քանաքեռի շրջանում հերոսարար կռիւղ ընկ․ Յերմարենկոյի ջոկատը թվով մի քանի անգամ զերազանց հակառակորդի կողմից կրեց ծանր պարտություն, տալով ահագին զոհեր։ Այսպիսով դաշնակ բանդաների հաջողութիւնները և՛ հարավում և՛ հյուսիսում հնարավորութեւն են տալիս նրանց կիւլ մոտենալն Յերեվանի պարիսպներին, թափանցելու քաղաքի մեջ և կապ ստեղծելու քաղաքի հակահեղափոխական տարրերի հետ։

Փետրվարի 18-ին Յերեվանի բարձունքներում տեղի ունեցող ծանր, վճռական մարտերից հետո, նախնական, խարուսիկ հաջողութուններից հարրած թշնամու ճնշման տակ մեր զորամասերը — ժամը մոտ 4-ին թողնում են Յերեվանը և կայարանի ուղղությամբ հեռանալով, նպատակ ունենալով ամրանալու Ղամարլիկ չրջանում:

Դաշնակցական բանդաները մտնելով քաղաք՝ փողոցներում հանդիպում են մեր նահանջող և գեռես քաղաքում գտնվող պահակային մասերի ուժեղ կրակոյին զիմադրությանը, վոր վերածվում և ավինամարտի: Մեր այդ զորամասերին հաջողվում և մի քանի ժամվա բռնամարտերից հետո ձեղքել թշնամու ողակը և հետևել նահանջող մասերին կայարանի ուղղությամբ:

Քաղաքը թալանելուց, աշտեղ գեռես մնացած կոմունիստներին, բայլելիլդի մեջ կասկածող բոլոր քաղաքացիներին բռնադատելուց, շատերին դնակահանելուց հետո, դաշնակները նպատակ են դնում շարունակել հարձակումը: Սակայն Կարմիրները նահանջից հետո հավաքելով իրենց բոլոր ուժերը պատրաստվում են հակահարձակման անցնելու: Հենց այդ չրջանում ել կարմիրների մոտ ընկ. Յանուշևիսկու գլխավորութամբ կարմակերպվում և մի նոր, կոմունիստներից և կոմյերիտականներից կազմված հատուկ ջոկատ, վոր Հայաստանի քաղաքացիական կռիվների շրջանից թողել և մեղ հեղափոխական մարտնչումի հերոսական որինտիներ:

Դաշնակներն դալով, վոր չուտով ընկնելու յե մենչեվիկյան Վրաստանը, վորպիսի հանդամանքը մեծ հալեքով կամրացնի կարմիրների դրությունը, ջանք չեն

խնայում շարունակելու հարձակումը, բնաջինջ անելու բայլելիկներին:

Այդ նպատակով նրանք իրենց դրաված շրջաններում կատարում են աշտպես կոչված «գորահավաք», բռնությամբ գեռքի տակ քաշելով անդամ դառամյալ ծերունիներին:

Դաշնակ-բանդաների իկվը, Ղամարլիկ ճակատում կատարած այդ «գորահավաքի» հետեվանքով, հասնում և 5-6 հազար հետեվակի՝ ընդգեմ կարմիրների 1-500-2-000 հոգու: Մեր դրքերն ամրացված էյին Խորվիրադ, Բոյուվիլդի, Կարարեկլար դերքերում: Փետրվարի 23-ին կարմիրների հրամատարությունը վորոչում և անցնել հարձակման:

2-րդ գնդի կողմից փետրվարի 25-ին Մառաշու, Թալա-Դարդալու գյուղերի դրովումով սկիզբ և դրվում կարմիրների հակահարձակմանը:

Նորից սկսվում են վճռական ճակատամարտերը Աղեալգալու, Աղբաշ, Յուվա, Ղամաշու և այլն գյուղերում: Այդ գյուղերը մի քանի անգամ ձեռքե ձեռք են անցնում: Մի շարաթ անդադար վճռական մարտեր են մղում կարմիր զորամասերը՝ բանակով պարենով ու զինամթերքով մի քանի անգամ գերազանցող դաշնակցական բանդաների դեմ, իրենց կողմն ունենալով հաղթանակի շանտերը:

Սակայն հաշվի առնելով բանդաների ուժեղ զիմադրությունը Ղամարլիկ ճակատում և Յեապոնի հարձակումը Դարալադյալի վրա՝ մարտի 2-ին կարմիրների հրամատարությունը վճռում և ժամանակավորապես անցնել պաշտպանության, ամրանալով Բոյուքիլդի-Խորվիրադ տեղամասերում:

Մարտի 8-ին թշնամին հարձակում է սկսում Քի-
շուկ-վեդի—Խորվիրապի վրա: Կարմիրների ուժեղ դե-
մադրութեան հետեւանքով, սկսվում են կոտորու-
թուքներ: Թշնամին չդիմանալով կարմիրներին ուժին՝ հեռ
է նահանջում, թողնելով մոտ հարյուր սպանված և
մեծ թվով գերիներ: Մարտի 8-ին բռնամարտերում մեր
մի քանի զոհերի թվում մահացու վերք է ուսանում ընկ.
Լ.ԳԱՐԻՍ Մ.ԽԶՅԱՆԸ, վարի փոստավոր անունը կրում է
3-ին դունդը:

Այսպիսով՝ նորից սկսվում են որհառական մարտե-
րը, մինչև կարմիրների յերկրորդ, վճռական և ընդհա-
նուր հարձակումը՝ Ղամառլի ճակատում, հայկական
և ռուսական զորամասերի կողմից և Բայադետ-Յերե-
նովկայի ճակատում՝ արդեն ողնութեան հասած, ընկ.
Աթաբեկովի գլխավորութեամբ զործող 11-րդ բանակի
ռուսական զորամասերի կողմից:

Դաշնակցական բանդաները խուճապի մատնվելով
հայկական Կարմիր զորամասերի և ռուսական 11-րդ
բանակի զորամասերի ծանր և հուժկու հարվածներից՝
1921 թ. ապրիլի 2-ին թողնում են Յերեվանը և գլխա-
կորույս փախչում դեպի «Էռնահայաստան»— Զանգե-
զուր, ուր այդ ժամանակ իշխում էր տերահույսի ա-
վանյուրիստ «սպարապետ» ՆՓԴԵՀԸ:

Ուղիղ 45 աստիճանի ու մահու կոիփներ տեղի ունե-
ցան Հայաստանի քաղաքացիական կոիփների այս ճա-
կատում՝ Յերեվանում, նրա պարիսպների տակ, Աղ-
բաշում, Յուլայում, Խորվիրապում և այլուր:

Հայաստանի Կարմիր զորամասերի յերկրորդ լուրջ
բռնամարտերը դաշնակցական բանդաների հետ տեղի
էին ունենում Դարալագյազի շրջանում:

1921 թ. ապրիլի 12-ին Կարմիր զորքերի հրամա-
տարութեամբ հայկական բրիգադի վրա խնդիր է դնում
ապրիլի 14-ին անցնել հարձակման և ամբողջապես լիկ-
վիդացիայի յենթարկել Դարալագյազում բուն զրած
դաշնակցական բանդաներին: Բրիգադի հետ միասին
այդ ճակատն են ուղարկվում 180-րդ ռուսական դունդն
ու Ա.ԲԱՍ-ՂՈՒԼԻ-ԲԵԿԻ՝ Վեդի բասարի շրջանի թուրք
աշխատավոր գյուղացիներից գեներալ Ղամառլի կը-
ռիվների ժամանակ կազմակերպված՝ «Կարմիր տա-
բուր» ջոկատը: Այս (ջոկատը հայ Կարմիր բանակայինե-
րին հետ մեկտեղ դաշնակ-մատուցելիսաների դեմ մղած
էր հերոսական պայքարով հիմք դրեց թուրք և հայ աշ-
խատավորների այսօրվա համերաշխ զործակցութեանը:

Դարալագյազի ճակատում վճռական ճակատա-
մարտեր են տեղի ունենում Քեշիշենդում, Արվալում,
Այնաճորում, Խաչիկ և այլ գյուղերում:

Հայկական գլխավորային (այն ժամանակ դեռ բրի-
գադ էր կոչվում) հաջողվում է այստեղ ավելի չուտ և
ավելի հեշտ, քան Ղամառլի ճակատում, չարդել և
հեռ, դեպի «Էռնահայաստան» սեղմել դաշնակցական
բանդաներին: Ինչպես ամենուրեք, Դարալագյազում ևս
տեղի աշխատավոր գյուղացիութեանը, կոմունիստների
գլխավորութեամբ, դինված ողնութեան ցույց տվեց
Յեսայունի բանդաների դեմ Կարմիր զորքերի կողմից
մղվող կոիփներին:

Վերջին լուրջ ճակատը մնում էր «Էռնահայաստա-
նի»— «Զանգեզուրի հակառու»:

Խորհրդային կառավարութիւնը և Կարմիր զորքերն առեն կերպ աշխատում էին այս Փրոնաւ լիկվիդացիայի յենթարկել, առանց սպառնալից գործողութիւնների, խաղաղ ձանադարհով: Մեր այս քաղաքականութիւնը յեղեկաւ ունեւ Ձանդեղուրի աշխատավոր գյուղացիութեան տնտեսական չափազանց ծանր կացութիւնը: Գյուղացիութեան հիմնական մասաների տնտեսական կենցաղային պայմաններն այդ շրջանում ուղակի վտարալի պատկեր էին ներկայացնում չորհրդավարական կոտորածների ու թաղանների, չորհրդականների ու մեղիքների շահագործման, չորհրդականների, վոր Նժդէն իր բանդայով տղորակի պէս ծծում էր աշխատավորութեան վերջին հյուսիսը:

Պետք էր հանդիստ թողնել գյուղացիութեանը, պետք էր հնարավորութիւն տալ նրան համարելու իր լիբըը (հոնձը մոտենում էր արդեն):

Միայն ու միայն աշխատավոր գյուղացիութեան իրական շահերից, նրա ծանր դրութիւնից բխող մեր բարի նպատակներից յենկելով էր, վոր Նժդէնի բանդաները և Վրացյանի «փրկութեան կոմիտեն» խաղաղ կերպով լիկվիդացիայի յենթարկելու ուղղութեամբ առաջին քայլը մենք արինք: Դեռևս Խորհրդային կառավարութեան և «Ինտնաչաստանի» միջև, խաղաղ բանակցութիւններ չսկսած՝ Նժդէնը վորոշում է հարձակում սկսել Դարաշաղկայի վրա, կարմիրներին հետ քշելու նպատակով: Դրանով իսկ թշնամու պրոլետարիոն հարկադրամբ մենք ստիպված յեղանք մի ափելորդ անդամ ևս ցույց տալ մեր բանակի մարտական հզորութիւնը, ջարդ ու զիշուր անել Նժդէնի բանդաները, վճռական դրոհով

չորտել Արաքսի հարավային ափերը և ստիպել, վոր շլիսեղորույս ձամփա բռնի դեպի Պարսկաստանի խորքերը:

Վճռական մարտերից հետո մեր զորքերը դրավում են «Ինտնաչաստանը», և հուլիսի կեսերին արդեն Ձանդեղուր-Ղարաբաղի ճակատի մեր զորամասերը գտնվում են Մեղրիում:

Այսպիսով՝ 1921 թ. փետրվարից մինչև հուլիսի կեսերը, յերիտասարդ Կարմիր բանակի և դաշնակցական բանդաների միջև տեղի ունեցած վճռական մարտեր, շատ քիչ բնդհատումներով:

Այն ժամանակ, յերբ Հայաստանում քաղաքացիական տաք կռիվներ էին տեղի ունենում, Հայաստանի Կարմիր բանակի՝ Լոռու հետակակ, հեծյալ զնդերը և Գրդ մարտիցը ուղարկվեցին Վրաստան՝ մենչեվիկյան կառավարութեան դեմ ապստամբութեան դրոշը պարպած բանվորներին և աշխատավոր գյուղացիներին յեղբայրական ոգնութիւն ցույց տալու համար: Այդ զորամասերն իրենց քաղաքական մկրտութիւնն ու մարտական կռիւմն ստացան Վրաստանի աշխատավորութեան հետ միասին մենչեվիկիների դեմ մղվող մարտերում, մինչև Թիֆլիսի գրավումը: Վրաստանի աշխատավորութեանը ցույց տված այդ մարտական ոգնութեամբ դրվեց Անդրկովկասյան աշխատավոր ժողովուրդների ինտերնացիոնալ համերաշխութեան ու խաղաղ կենակցութեան հոյակապ շնորհի տաճին քարը, վոր կոչվում է ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՖԵԴԵՐԱՅՈՒՄ:

Յերկարատեղ համառ ու վճռական մարտերը, վոր տեղի ունեցան Յերեվանում, Նոր-Բարսեղ-Յելենով-

կայում, Դարալազյալում, Ձանդեղուրում՝ ընդդեմ՝
զաշնակ բանդաների, Թեֆլիսում՝ ընդդեմ՝ վրաց մեն-
չեփիկների, փառավոր, անջնջելի եջեր են Հաջիական
գլխիկիայի պատմության դրքում:

Դժվար և աշխատ, հորեկյանական այս ուրերին, իր
ամբողջ բարդությամբ դրսևորել մեր գլխիկիայի
մարտական բոլոր գործողությունները, քաղաքացիա-
կան կռիվները ճակատներում: Դրա համար հարկավոր
է ավելի լուրջ աշխատանք և շատ ժամանակ: Սակայն
առիթից ողորկելով՝ պետք է ասենք, վոր Հայաստանի
քաղաքացիական կռիվները ամբողջ փորձը՝ վերահա-
նելու և բանվորա-գյուղացիական լայն մասնակցություն
նրա սովորքներով դատարարակելու ուղղությամբ՝
մեզանում շատ քիչ գործ և կատարված:

Այդ ուղղությամբ առաջին լուրջ և դրական քայլը
արել է ընկ. Ա. ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆԸ՝ իր «Քաղաքացիա-
կան պատերազմը Հայաստանում» և «Հայկական գլ-
խիկիայի անցյալից» աշխատություններով:

Հուսանք, վոր քաղաքացիական կռիվներին ակտիվ
կերպով մասնակցած մեր մյուս ձեռնահատ ընկերները
ևս կհետևեն ընկ. Ա. ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆԻ որոնակին:

Մենք բազմաթիվ զոհեր տվինք այդ կռիվներում:
Սակայն վուչ անտեղի: Մեր այդ թանգազին զոհերի ան-
մոռաց շիրիմների վրա բարձրանում է այսօր մի հու-
շարձան, վորի անունն է ՍՈՑԻԱԼԻԶՄ:

Քաղաքացիական կռիվներն ամբողջապես ավար-
տելուց հետո՝ զաշնակցականներին՝ մատուցելու
խմբապետներին մեր յերկրի սոսճաններից դուրս քշե-

լուց հետո, 1921 թ. յեփկորդ կեսերից մենք սկսում
ենք մեր գլխիկիայի ուսուցման խաղաղ շրջանը:

Նախքան այդ շրջանում ունեցած մեր նվաճումների
ընդհանուր նկարագիրը տալը, յերկու խոտը այն մա-
սին, թե ԻՆՉՈՒՄԵՆԻ ՀԱՂԹՆՆՈՒՄԷ:

ԴԻՎԻԶԻԱՆ ԲԱՂԱԲԱՑԻԱԿԱՆ ԿՈՒՎՆԵՐԻՑ ԴՈՒՐՍ ՅԿԱՎ ՀԱՂԹԱՆԱԿՈՎ ՅԵՎ ԱՄՐԱԿՈՒՌ

Ինչո՞ւ մենք հաղթեցինք, վորոնք են դրա պատ-
ճառները:

Արդյո՞ք այն, վոր մեր զորքերը քանակով շատ էյին
և լավ սպառազինված: Վուչ: Դաշնակցական բանդաները
քանակով գերադանցում էյին մեզ: Նրանց զինավորումը
գրեթե նույնն էր և այնքան, ինչպիսին և վորքան մերը:
Արդյո՞ք ա՞յն չէր պատճառը վոր մեր մարտիկները լավ
էյին հագնված և լավ էյին սնվում: Բնալ վուչ: Ընդհա-
կառակը զաշնակների «զինվորները» ավելի կուշտ էյին,
լավ հագնված, շնորհիվ Թարսի, կոզսպուտի, գո-
ղության: Մեր բանակում խիստ արգելված էր գյուղա-
ցիներից մի չոփ անգամ վերցնելը, և այդ չէր անում ին-
քը-բանակայինը: Նրանք առանց դժգոհելու բավակա-
նանում էյին իրենց և՛ տված և՛ չտվածով: Ապա ին-
չու վերջապես զաշնակները խախտառակ կերպով
պարտվեցին, իսկ կարմիրները հաղթեցին:

Վորովհետև մեր գործը ճիշտ էր և արդար:

Մենք կովում էյինք բանվորների և աշխատավոր
դպրոցայինների շահերը, նրանց պատմություն, յեր-
ջանիկ ու խաղաղ կյանքի համար-ՅՈՐ ՀՈՒՐԳՆԵՐԻ ՀԱ-
ՄԱՐ: Սա յե պատճառը վոր լայն մասնակցություն վուչ մի-

4 ՏԱՍ ՏԱՐԻ ՄԱՐՏԱԿԱՆ ԴԻՐԵՐՈՒՄ

այն համակրանքը այլ և ակտիվ գինված ոգնությունը մեր կողմն էր :

Դաշնակները կոչում էին հայ բարձուպաշտի, կուրակների, հոգևորականների շահերի համար, իմ պերիադիստական պետությունների թերազրանքով :

Մենք հաղթեցինք նրա համար, վոր մեր մարտիկները գիտեցինք քե ինչու համար և ում դեմ էյին կրուվում և կովում էյին իրենց կամքով :

Դաշնակցական բանդաների «պինդորներն» իրենց մեծ մասամբ մաուզերի գոռով էյին մարտադաշտ հանված և չէյին ուզում կովել : Մենք հաղթանակեցինք վորովհետև մեզ իրական ունություն ցույց տվեց Ռուսաստանի Կարմիր բանակը : Մեր մեջքին սարի պես կանգնած էր պրոլետարիատի գիկատուրալի յերկիրը : Իսկ զաշնակներին ոգնում էյին մեռնող կապիտալի յերկրները : Մեր բանակում գոյություն ունեւ կարգ, կանոն, ՀԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ-ԳԻՏԱԿԱՆ ԴԻՄՅԻՊԻՆԱ : Դաշնակների բանդաներում իշխում էր քառուր, անարխիան, անկարգուպահություն և խմբապետիզմ : Մենք հաղթեցինք, վորովհետև մեր բանակը հեղափոխական պրոլետարիատի գիկատուրալի բանակն էր : Նա իր մեջ արտացոլում էր Խորհրդային պետության բոլոր զմեքը, կողմերը, բոլոր սկզբունքներն ու ամբողջ հղորությունը : Ի վերջո մեր բանակն հաղթանակեց նրա համար, վոր նա ԱՌԱՋՆՈՐԴՆ ՌԻՂԵԿԱՎԱՐԸ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԲԱՅԼՇԵՎԻԿՆԵՐԻ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ : :

Դատակարգային հեղափոխական պատերազմներում հաղթանակի յեւթը վորոշող թված այս բոլոր

հատկություններից և առաջնություններից դուրկ էր հակառակորդը :

ԴՐԱՆՔ ՀԱՏՈՒԿ ԵՆ ՄԻԱՅՆ ԿԱՐՄԻՐ ԲԱՆԱԿԻՆ

Մեր բանակի բարոյական ալը տարբերը, մարտական վոգին կոփելու ամբացնելու համար, քաղաքացիական կոփների սրերին հակադական աշխատանք տարան քաղմարմնները, զինկոմները, կոմունիստներն ու կոմյերիտականները և կոմունիստական առանձին ջոկատները :

Կարմիր բանակի այս առաջադաս շերտերը միշտ մասնաների մեջ, միշտ դժվարին ու պատասխանատու յոեղերում, իրենց նվիրածությամբ խիղախությունը, հաղթանակի հալածով համակում էյին բոլորին, առաջնորդում բոլորին :

ՅԵՂ ՄԵՐ ԴԻՎԻԶԻԱՆ ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԿՈՒՎՆԵՐԻՑ ԴՈՒՐՍ ՅԵԿԱՎ ՀԱՂԹԱՆԱԿՈՎ, ՄԱՐՏԱԿԱՆՈՐԵՆ ԿՈՓՎԵԾ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՊԵՍ ԿԱՅՈՒՆ :

Սա գալիք մեր հաղթանակների հիմնական դրավա-կանն է :

ԴԻՎԻԶԻԱՅԻ ՏԱՍՆԱՄՅԱ ՆՎԱՃՈՒՄՆԵՐԻ ՆԱԽԱՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

Քաղաքացիական կոփներն աղարտված են : Թեկա-կոխում ենք ուսուցման խաղաղ շրջանը :

Հակադական այն նվաճումները, վոր ձեռք բերեց զվիզիան իր կյանքի ու գոյություն այդ շրջանում, տեղի յե ունեցել ԽՍՀՄ, Անգլոֆեդերացիայի և Խորհրդային Հայաստանի սոցիալիստական շինարարություն հաջողությունների ընդհանուր ֆոնի վրա :

Մեծ Հոկտեմբերի ծնունդ, ամբողջ Անգլոֆեդերացիայի և հատկապես Բազմի պրոլետարիատի անմիջական ունությունը կաղմակերպված և հաղթանակած գի-

վիզիան իր ամրացման խաղաղ շրջանում եւ անշուշտ պետք է արտաքուրէր այդ հանրապետութիւններէ առարած վերելքը:

Անդրկովկասյան Ֆեդերացիայի քաղաքական և անտեսական հիմքերի ամրապնդումը, Անդրկովկասյան աշխատավոր ժողովուրդներէ ինտերնացիոնալ շարկապն ու համերաշխութիւնն այն ամուր բաղան է, վորի վրա կոմիւնէլ ե Հայկական դեմիկրաի մարտական դեմքը:

Մենք սկզբում խոսեցինք ԽՍՀՄ-ի սոցիալիստական շինարարութեան վերելքի մասին. կարճատու կերպով տվեցինք նաև դաշնակցական Հայաստանի ընդհանուր նկարագիրը: Անհրաժեշտ է այժմ դեթ հարեմանցորեն ծանոթանալ Խորհրդային Հայաստանի տասնամյա նրվածումների հետ, վորոնցով և հիմնավորվել ու սրայմանավորվել են դեմիկրաի հաջողութիւնները:

Յարական իմպերիալիզմի գաղութ, դաշնակցական տիրապետութեան որերի անտեսապես ծայր աստիճան քայքայված և Ֆիզիքապես բնաջնջվող Հայաստանն աշտոր, Խորհուրդների իշխանութեան որոր տրմտտապես կերպարանաւորվել, անճանաչելի յե դառել:

Դաշնակցութեան ժամանակ Հայաստանի արդյունարերութեան արտադրանքը կազմում էր 1913 թ. արտադրանքի 8-10 տոկոսը: Յերկաթուգային հաղորդակցութիւնը բոլորովին քայքայված էր: Բոլոր տեսակի ցանքսերի տարածութիւնը կազմում էր 1913 թ. տարածութեան 24.1 տոկոս, տեխնիկական կուլուրաներ՝ 37.7 տոկոս բոլոր անասունները 30 տոկոս. մանր անասունները 23.8 տոկոսը: Այս թվերն ասանց մեկնարանութեան, վատ գույներով տալիս են յերեկվա՝ դաշնակցական Հայաստանի պատկերը:

Արդյունաբերութեան վերականգման աշխատանքներն սկսելուց առաջ, հարկավոր էր վերել ազգարնակչութեանը համատարած սովից, տարաւորիսիկ հիվանդութիւններից, հաւաքել ու տեղաւորել քաղցած, անութեան և վորոցները թաւառող վորբերի ու գաղթականների բազմութիւնը, վորոնք իմպերիալիստական պատերազմի և դաշնակցութեան քաղաքականութեան կենդանի զոհերն էյին:

Մեկ յերկու տարում ԽՍՀՄ-ի, ԱնդրՖեդերացիայի ոգնութեամբ մենք կարողացանք հաղթահարել այդ դժվարութիւնները:

1923-24 թ. արդեն մենք արդյունաբերութեան զգալի վերելք ունեցանք, վորի արտադրանքը կազմում էր 1913 թ. արտադրանքի 24.1 տոկոս 1925-26 հասավ նախապատերազմեան արտադրանքի 67 տոկոս, 1926-27 թ. 76.6 տոկոսը, իսկ 1927-28 թ. արդյունաբերութեան վերջնականապես վերականգնում է, վորի արտադրանքը 1913 թ. համեմատութեամբ կազմում է 113.4 տոկոսը:

Արդյունաբերութեան վերականգնման շրջանը Խորհրդային Հայաստանում ավելի շուտ ավարտվեց բան ԽՍՀՄ մյուս ծայրերում: Զարգացման տեմպերն աշտոնղ ավելի բարձր էյին: Մեր զարգացումն սկիզբ ասով խզուկ թվերից, խզուկ ցուցանիշներից:

Կապիտալ ներդրումները ժողտնտեսութեան մեջ յեթե 1923-24 թ. մինչև 1927-28 թ. կազմում էյին 16 միլիոն ո., ապա ներկա հնգամյալում կազմում է 85 միլիոն ո.: Կապիտալ ներդրումները 50 տոկոսի ավելին ծախսվում է արդյունաբերութեան ելեքտրոֆիկացիայի վրա: Այդ ցույց է տալիս, վոր մեր հետամնաց յերկրը

գուրս և յեկել իր գագութային վիճակից, մտել և իր զարգացման ինդուստրիալ ուղին:

Բոլոր ջանքերը գործադրվեցին մեղանում պղնձի արդյունաբերությունը վերականգնելու համար: 1926-27 թ. պղնձի տարեկան արտադրանքը կազմում էր 1679 տոնն, 28-29 թ. 2,828 տոնն իսկ մոտազա տարիներում պետք և տա պարեկան 15000 տոնն արտադրանք:

Արդյունաբերության վերականգնման աշխատանքների հետ մեկտեղ Հայաստանում հիմք դրվեց արդյունաբերական մի շարք նոր ձեռնարկությունների, ինչպես որինակ կարբիտի, ծխախոտի, բամբակագյուղանյութ-ոճառ, մանյած քաղցրեղենային, կարբի և այլ գործարանների:

Արդյունաբերական այդ մանր ձեռնարկումների կողքին Սորհրդային Հայաստանում բարձրանում են նոր հսկաները—Ձորագետը, Քանաքեռագետը, Լենինականի և Յերեանի ելեկտրոկայաններ, Արթիկ-տուֆը, Ղաբաքիլիսայի քիմիական կոմբինատը, Լենինականի տեքստիլը, Դավալվի ցեմենտի գործարանը և այլն և այլն:

Սրանք այնպիսի հսկա ձեռնարկներ են, լուրջ արժանապես փոխում են Հայաստանի ժողովրդական տնտեսության փուլը կերպարանքը:

Սույնը են նվաճումները նաև դյուզատնտեսության բնագավառում: Ցանքերի ընդհանուր տարածությունը՝ 343,700 հեկտարի և դաշնակցության տիրապետության չրջանի՝ 75,000 հեկտարի փոխարեն այժմ կազմում է 400,000 հեկտար:

Անասունների քանակը մինչ-պատերազմյան չրջանի՝ 855,000-ի և դաշնակցության չրջանի՝ 319,000 փոխարեն հասնում է 896,000-ի: Աճել և դյուզատնտես-

տվածյան արտադրանքը՝ բերրատվության բարձրացման հետեանքով: Վտոգման աշխատանքները միշտ յեղել են Սորհրդային իշխանության ուշադրության կենտրոնում: ամբարտած են Շիրջրանցքը, մեծ և փոքր Մարտարարաղի Կարճեվանի ջրանցքները: Բամբակի ցանքերն ավելացել են 40 տոկոսով:

Վորակահան խոշոր փոփոխությունների յե յեն-թարկվում մեր դյուզատնտեսությունը: Արագ թափով աճում են սովխոզներն և կոլխոզները: Գյուղատնտեսությունը յեռանդուն կերպով յենթարկվում է մեքենայացման: Հայաստանի դյուզատնտեսության կուլեկտիվացման հնգամյա պլանը մենք այժմ արդեն կատարել ենք: Կոլխոզների տեկոսը հասել է մոտ 12-ի:

Ահա այն հիմքը, փորի վրա կառուցվել և ռազմական շինարարությունը Հայաստանում:

Ամբողջ ՍՍՀՄ-ի և Սորհրդային Հայաստանի սոցիալիստական շինարարության զարգացման արագ տեմպերի տեսանկյունից ել պետք է նայել մեր զինվորական տնտեսության խաղաղ շրջանի նվաճումների վրա:

Առանց այդ նախադրյալանների, մեր զինվորական չեր ունենա իր այսորվա նվաճումները:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀՐԱՁԻԳ ԴԻՎԻԶԻԱՆ ԻՐ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ԽԱՂԱՂ ՇՐՋԱՆՈՒՄ

1. ՀՐԱՄՔԱՂԿԱԶՄԻ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայկական Հրաձիգ Դիվիզիայի առաջ՝ իր կազմակերպման առաջին իսկ օրերից, փորպես հիմնական խնդիր, դրված է յեղել հրամատարական-քաղաքական կադրերի պատրաստման հարցը:

Առանց բանխորհրդի և աշխատաւոր դուլզացիների ծայրից յեւած, ուսովնալիս և քաղաքականապէս պատ-
րաստված, բարձր վոչակի հրամկազմի, մենք չեյինք
կարող մարտական կոմիտէի իր աշխատանքն աստիճանին
հասցնել մեր գիւլիլիան: Կազմակերպչորեն ու իդեա-
պէս Կարմիր բանակի հետ անկեղծորեն կապված դաշ-
նակցական բանակի նախկին սպաների մի աննշան մասը
չեր կարող լիովին բաւարարել գիւլիլիայի պահանջնե-
րը: Հարկավոր էր հին կազմերի վերադաստիարակումը,
պրոլետարական վոլով, հարկավոր է ՆՈՐ ԿԱՆՐԵՐ:

Չնայած նյութական ծանր պայմաններին, տեխնի-
կական զփարուէթյուններին, 1921 թ. հուլիսին հան-
դուցյալ ընկ. Ա. Մ. Ս. Մ. Ն. Կ. Ս. Ն. անմիջական նախա-
ձեռնութեամբ Յերեւանում կազմակերպվում է հրամա-
տարական 1-ին դասընթացները: Առաջին, 79 չրջանա-
վարտները այդ դասընթացներէն գիւլիլիան ստանում
է 1923 թ. մայիսին: Պատրաստվող հրամատարները վո-
րակն ավելի բարձրացնելու, նրանց ուղղապէս ավելի
խորացրած և սխտեմատիկ դաստիարակելու նպատա-
կով, 1923 թ. հունիսին այդ դասընթացները վերակազ-
մվում են՝ ուղղական դպրոցի, վորը մտնում է ամբողջ
ԲԳԿԻ ուղղական դպրոցների միասնական սխտեմի
մեջ:

1924-25 թ. դպրոցը տալիս է արդեն իր չրջանա-
վարտները 1-ին և 2-րդ խմբերը, իսկ 1926 թ. նա տալիս
է միջնակարգ ուղղական դպրոցի նորմալ ծրագրով
ավարտած հետեւակային, հրետանային և հեծյալ զորա-
մասերի հրամատարներին նոր խմբերը:

Բացի տեղում պատրաստած կազմերից, գիւլիլիա-
յի հրամկազմի շարքերը խտացվում են Կովկասյան

Կարմրադրոշ բանակի և Միւսթյան այլ վայրերում յե-
ղած ուղղական դպրոցներն ավարտած հրամատարնե-
րով: Հին կազմերն աստիճանաբար ուղարկվել են վե-
րապատրաստվելու: Այժմ, մեր քիմիկիայում չկա և
վոչ մի հրամատար, վոր պատրաստված և վերապատ-
րաստված չլինի խորհրդային դանազան ուղղական
դպրոցներում: Դիվիլիայում այժմ մենք ունենք նաեւ
միջին և ավագ հրամատարներ-դենչտաբլատներ, վորոնք
իրենց ուղղական կրթությունն ստացել են Մոսկվայի
Ռազմական Ակադեմիայում: Տասնամյա մեր համա-
աշխատանքները, մեր դասակարգի մարդկանցից գիտա-
կից և անձնվեր հրամկազմ պատրաստելու ուղղու-
թեամբ ավելի իր փայլուն արդյունքները:

Այժմ գիւլիլիան ունի պատրաստված, պրոլետա-
րական հեղափոխութեան գործին նվիրված այնպիսի
հրամկազմ, վորին հաւատում ու վստահում է Կուսակ-
ցությունն ու իշխանությունը, վորին հաւատում ու էր
էլանքն և վստահում կարմիր բանակային մասան:

Մարտական անցյալի և վորձի տեսակետից յեւս
մեր գիւլիլիայի հրամկազմն ունի խոշոր առավելու-
թյուններ: Այսպէս որինակ, գիւլիլիայի հրամկազմի
37 տոկոսն աւելի է քաղաքացիական պատերազմի բա-
վով:

Մեր հրամատարը գիւլիլիայում լոկ հրամատար չի
միայն բառիս նեղ իմաստով: Քաղաքական հասունութեան
և գիտակցութեան իր այսորիս աստիճանով նա դառն
է հրամատար, վոչ միայն լոկ հրամատար, այլ և բանա-
կայինի և՛ ուղղական և՛ քաղաքական դաստիարակչը,
դեկավարը, նրա ավագ ընկերը՝ բարեկամը: Ամբողջ
մեր հրամկազմը (խոսքս է հարկեւ բացառութեանների

մասին չէ, աղաքիսիներ կլինեն) րանտկայինի հետ
ալոոր տանում ե քաղաքապետ, մաստայական աշ-
խատանք, ախիւ կերպով մասնակցում ե գլխավո-
րում ե հարկածային շարժումը, սոցմրցումը ե ալին:
Այս ե, վար միացնում, ցեմենտում ե իրար հետ, մի
դասակարգի ծոցից ծնված շարքային կարմիր րանա-
կային ե կարմիր հրամատարին: Իր քաղաքական հա-
մոզումներով ե տրամադրությամբ գիվիլիայի վողջ
հրամկազմը խորապես բմրոնում ե պաշտպանում ե
կուսակցության գլխավոր գիծը:

Հրամկազմի պատրաստման, նրա քաղաքական
կոման այս ամբողջ աշխատանքի ծանրու-
թյուն ընկած ե յեղև գիվիլիայի քաղաքմինների ե
կուսկազմակերպությունների ուսերին:

Դիվիլիայի հրամկազմն իր սոցիալական դրու-
թյամբ առ 1-ին հունվարի 1930 թ. ունի հետևյալ պատ-
կերք-բանվորներ 26,2 տոկոս, րատրակներ 3,2 տոկոս,
դյուղացիներ 42,1 տոկոս, ծառայողներ 22 տոկոս
ե ալլը 6,5 տոկոս: Կոմունիստներ ե կոմյերիտական-
ներ հաշվում են 30 տոկոս: Հրամկազմի հիմնական
մեծամասնության վաշտի, դասակի, ե կրակներ հրա-
մատարներին (վորոնք պատրաստվել ե առաջ են քաշվել
մեր որերում, րանվորներին ե դյուղացիներին չրջանից)
մեջ շատ ավելի րարծր ե րանվորական ե կուսակցա-
կան տոկոսը:

Սա մեր տանամյա նվաճումների ցուցակում
պետք ե դրավի առաջին տեղը:

Դիվիլիայի միանձնյա հրամատարության սխտե-
մի հաջողության մասին ամբողջական պատկեր են տա-
լիս հետևյալ թվերը:—

Գնդերի հրամատարների մեջ ունենք 1 միանձնյա
հրամատար, վաշտերի, եսկադրոնների ե մարտկոցնե-
րի 19: Կովկասյան Կարմրադրոշ րանակի աղգային դի-
վիլիաների մեջ այս տեսակետից մենք առաջին տեղն
ենք դրավում ե հետ չենք մնում մի քանի համարային
դիվիլիաներից: Բոլոր կոմունիստ հրամատարները,
վորոնք կարող են լինել միանձնյա հրամատարներ, րա-
ցատությամբ մի քանիսի արդեն առաջ են քաշված:
Քանակական տեսակետից նվաճումները այստեղ խոշոր
ե: Մնում ե, վոր հետագայում ավելի մեծ քան մինչ
այժմս, ոգնություն դեկավարություն ե հոգատար վե-
րաբեմունք ցույց տրվի միանձնյա հրամատարներին:
Անհրաժեշտ ե յեռանդուն միջոցներ, ձեռք բերված քա-
նակական նվաճումները վորակապես սմրացնելու հա-
մար:

Հարկավոր ե հետագայում ավելի խորացնել կու-
սակցական քաղաքական աշխատանքը անկուսահրամկազ-
մի չրջանում, ավելի խոր (սխտեմատիկ ե լուրջ հի-
մունքների վրա դնել կուսակցության ե իշխանության
քաղաքականության պրոպագանդը: Բարձրացնել ան-
կուս հրամկազմի իդեական քաղաքական մակարդակը,
նրանց կուսյութավորության ցանցի մեջ առնելու, անհա-
տական պատրաստության դրադարանների ե սկումբնե-
րի աշխատանքների կարգավորման ե վերակառուցման
ճանպարհով:

Հրամկազմի չրջանում տարվելիք աշխատանքների
ճակատում ե ընդհանրապես ամբողջ դիվիլիայում ե
յեղկրում այժմ վորպես առաջնակարգ մարտական խնդիր
պետք ե դրվի ռազմական տեխնիկայի պրոպագանդի,
«ուղեղով դեպի տեխնիկան» դառնալու խնդիրը:

ԽՍՀՄ-ի ինդուստրացման, սոցիալիզմի հաղթար-
չավի հետ համաքայլ զարգանում և միենույն ժամա-
նակ բարդանում և կարմիր բանակի ուսումնական տեխ-
նիկան: Այսոր ավելի բան յերբևե ուժեղ և հեղուկ
«տուր բանակին մոտոր, լավ մոտոր, տուր ավտոմո-
բիլ, տանկ, ինֆնաթիւ, տուր տեխնիկա, տուր լավ և
մասնագիտացի գեներ» լողունը:

«Մեր բանակումն է գտնվում ամբողջովին պրոլե-
տարական հեղափոխության գործին նվիրված մարդ-
կային գեղեցկագույն մատերյալ, վարի ձեռքը պետք է
տալ մարտի ավելի շատ տեխնիկական միջոցներ, նրա-
տանցել ավտոմոբիլի, տանկի, ինֆնաթիւի վրա և սո-
վորեցնել, սովորեցնել ու սովորեցնել տիրապետելու
տեխնիկային» (Գումարնիկ ընդգծումներն իմն է Թ. Խ.):

Մեր հրամատարական կադրն իր վորակով, հատ-
կություններով ընդհանուր պատրաստությամբ պետք
է մղվի ավելի առաջ, պետք է փոխադրվի նոր, ավելի
բարձր աստիճանի վորպեսզի նա ընդունակ լինի տի-
րապետելու տեխնիկային (և սովորեցնի այն բանակա-
յինն), վորպեսզի մարտում անարգել կերպով կարո-
ղանա տիրապետել և ղեկավարել իրեն հանձնված տեխ-
նիկական նոր միջոցներին: Վորպեսզի տիրապետի զոր-
քերի ղեկավարության ու մարտավարության արվեստի
նոր, բարդ ու բարձր ձևերին:

Այդ իսկ նպատակով պետի անդադար թարմացնել
անդադար բարձրացնել վողջ բանակային հասարակա-
յնության, հատկապես պետկազմի ուսումնական քաղաքա-
կան կուլտուր-կրթական և տեխնիկական պատրաս-
տության մակարդակը: Տեխնիկայի պրոպագանդի
ինչպես գիվիդիայում, նույնպես և յերկրում պետք է

զբվի մեր յերկրորդ տասնամյակի ամբողջ աշխատանք-
ների հիմքում: Այս հարցը պետք է այժմ իր վողջ ծան-
րությամբ դրվի և՛ հրամկազմի և՛ կուսկազմակերպու-
թյունների և՛ բանակային մասսայի առաջ:

Դիվիդիայում հրամատարներին սուր կարիքի հետ-
մեկտեղ մեծ կարիք է զգացվում նաև քաղաքական աշ-
խատավորների կադրերի: Խոչոր եր այդ կարիքը և կադ-
մակերպման առաջին որերին, և հատկապես դիվիդիայի
ուսուցման խաղաղ շրջանում, յերբ մենք արդեն թեվա-
կախում էյինք կուս քաղաշխատանքների ծավալուն չըր-
ջանը: 1922 թ. հունվարին Հայկոմկուտի Կենտկոմի
կողմից 4 հասակի կոմունիստների զորահամալը մի
կաթիլ եր քաղաշխատողների համար զգացվող ծով կա-
րիքի մեջ: Հարկավոր եր մտածել քաղաշխատավորների
կառուկ բնակազմի մասին: Բնակազմեր, վորոնք ան-
ցած լինեյին ուղմական, քաղաքական աշխատանքի
չկուրա, վորոնք հասկացողություն ունենային ուղմա-
կան և ուղմա-բաղաբական դործի տեսականի և՛ դործ-
նականի մասին:

Առաջին, բայց սպասված արդյունքներ չտվող
փորձն այդ ուղղությամբ արվեց 1921 թ. տեպտեմբե-
րին, յերբ դիվիդիայի քաղրածինին կից կազմակերպ-
վում է ուղմական կուսակցական դպրոց: 1922 թ. այդ
դպրոցը տալիս է իր շրջանավարտները, վորոնք տեսա-
կան բաղածը ուսկայն չատ աղքատ եր: Յերկրորդ քա-
լուն այս ուղղությամբ լինում է այն, վոր 1923 թ. մա-
հիսին քաղրածինին կից կազմակերպվում է ուղմա-քա-
ղաքական դպրոց, վորն իր համեմատութեամբ վորակյալ
շրջանավարտներով մեղմացնում է քաղրկներին, ուսու-

ցիւններ, դրադարանային աշխատողների պակասը։ Այս բոլորը քիչ էր։ Հարկավոր էր քաղաշխատավորների ավելի յերկարատեւ, խորացրած և սխտեմատիկ ուսուցում։ Դրա համար էլ 1924 թ. հունվարից կազմակերպվում և հատուկ ուղղմամբ քաղաքական դպրոց, ուսուցման սկզբում յերկու, ապա յերեք տարվա ծրագրով։

Ուսանողները համընդամենը կառավարվում և քաղաքացիական կուսկոմյերիտական և արհամիուլենական կազմակերպութիւններով։ Մեծ մասամբ բանվորներից և գյուղացիներից։

Այդ դպրոցն իր լավորակ չընթացավորանելով բազմացրեց ու խտացրեց ղեկիղիւայի քաղաշխատողների շարքերը։

Բացի սեփական դպրոցներից, ղեկիղիւան տեղ ունեւր ամբողջ Կարմիր բանակի և Կովկասյան բանակի ուղղմամբ քաղաքական դպրոցներում։

Այստեղ նոր սովորողների հետ մեկտեղ ուղարկւում են վերապատրաստուելու նաեւ հին, թերուս քաղաշխատողները։ Դիվիզիայի քաղ. աշխատողները ներկա կազմի 80 տոկոսը ավարտել և ուղղմամբ քաղաքական դպրոցներ։ Բացի այս, վերջին տարիներում մենք ընդհուպ մոտեցանք քաղկաղմի ուղղմականացման դործին, փորք ավեց և տալիս է իր փայլուն արդունքները։ Մենք արդեն սնինք քաղաշխատողների շարքից առաջ քաշված մի քանի հրաժատարներ։ Սակայն սրանք դեռ առաջին ծիծեռնակներն են։

Քաղկաղմի ուղղմականացման դործը պետք է ավելի լուրջ, ավելի խորը դնել այն հաշվով, վոր ամեն մի

քաղկիկ ամեն մի քաղաշխատող ընդունակ լինի անհրաժեշտութեան ղեկաղում փոխարինելու հրաժատարին։

Հատկաղկաղ վերջին յերկու յերեք տարում ավելի բարձրացաղ ղեկիղիւայի քաղկաղմի տեսակարար կշիւոր, կուսակցական քաշը, պատրաստականութիւնը փոքակը, հեղինակութիւնն ու աղեկցութիւնը։

Քաղկաղմն բոտ իր սոցիալական դրութեան կուստտով հետեյաղ պատկերն սնի, բանվորները 33 տոկոս, գյուղացիներ 25 տոկոս, ծառայողներ 42 տոկոս, Քաղկաղմի 41 տոկոս մասնակցել և քաղաքացիական կոմիւներին։

Ըոտ Կ. բանակում ծառայութեան ժամանակի քաղկաղմն իր ճնշող մեծամասնութեամբ ղեկիղիւայում և ղտնվում 1920, 21, 22 թ. թ.

Վերջնականաղկաղ ամբացաղ և իր փորակով անհամեմատ ավելի լաղացաղ դորամասերի և ղեկիղիւայի քաղբամնի աղարտոր։ Դիվիզիայի բոլոր հիմնական դորամասերի ուղղմկոմները ավարտել են ԲԳԿԲ Լենինդրաղի ընդ. Տոբաշեվի անվան ուղղմական քաղաքական տկաղեմիւն։

Ուղղմկոմներն այն մարղիկ են, առանց փորոնց լնշաղն ընդ. Լենինն էր ստում մենք ճեղինք կարող հաղթել քաղաքացիական կոմիւների ժամանակ։ Ուսուցման խաղաղ չընթացում այս ընդերներն իրենց ուսերի վրա յեն տանում կուսակաղմակերաղութիւնները, քաղմարմինների ղեկաղարութեան ծանրութիւնը, կուսակցութեան գլխաղմոր դծի ճիշտ կենսաղործման պատասխանատուութիւնը, գլխաղմորում են կուսակաղմակերաղութիւնների պաղքարը կուսակցութեան գծից նկատված թեւումները ղեմ։ Շաղկաղում, հյուսում են քաղաշխաղ

տանքը ռազմական դործի, զորամասերի մարտական պատրաստութեան խնդիրներին հետ:

Դիվիզիայի քաղաքաժնի ասպարատում մինչև 1928 թ. աշխատող մի բանվորից, այժմ ունենք 6 նոր, ստալ քաշված բանվորներ, վորոնցից յերեքը ստալ յեղել են հրամատարական աշխատանքի պատահելով:

Զորամասերի քաղաքաժնիներին և դիվիզիայի քաղաքաժնի բանվորականացումը, ռազմականացումը կուսակցական ստալի և պատրաստութեան տեսակետից արմատական բարելավումը մեր տանտնային նվաճումների մեջ ունի իր պատվավոր տեղը: Մեր տանտնային տնտեսը աշխատանքի հետեմանքով մենք ստեղծել ենք քաղաշխատողների աշխատի մի բնակարան, վորն ընդունակ է լիովին ապահովելու կարմիր բանակային մաստալի կուսակցական-քաղաքական ղեկավարութեանը:

2. ԴԻՎԻԶԻՍԻ ԿՈՒՍԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՆՐԱ ԳՈՐԾՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ

Քաղաքացիական կռիվներին շրջանում ղեկիղկույի կուսակազմակերպութեան հիմնական խնդիրն էր բարձրացնել մարտիկների ռազմունակութեանը և մարտական վողին, բացատրել նրանց տեղի ունեցող խնդիրները սոցիալ-դատակարգային կյանքում, ամբողջական մասսալի մեջ հաղթանակի համար: Դրա համար անհրաժեշտ էր ամենից ստալ նվաճել մասսալի համակրանքը, ղեկավարելու և առաջնորդելու իրավունքը: Քաղաքացիական կռիվների, նյութական ծանր դժվարութեանների պայմաններում այդ իրավունքները

ու վստահութեանը չէր կարելի ձեռք բերել միայն ժողովների և ազիտացիայի միջոցով: Հարկավոր էր հակահեղափոխութեան դեմ տարվող կռիվների բոցերի մեջ ցույց տալ անձնական սրիմակելիութեան, հերոսութեան և դիմացկունութեան:

Այս, միայն այս միջոցով կարելի էր նվաճել մասսալի համակրանքն ու վստահութեանը: Առանց սրան, մասսան դժվար թէ հավատար նրանց խոսքերին, նրանց լողունդներին: Քաղաքացիական կռիվների որերին այս հանդամանքը շատ լավ գիտակցում էր ղեկիղկայի կուսակազմակերպութեանը:

Մեր ձեռքի տակ կան անթիվ փաստեր այն մասին, թե դաշնակցական բանդաներին հետ տարվող բռնադատությունում կոմունիստները, ջրված առանձին զորամասերում հատուկ ջոկատներում, հերոսութեան, արիության և քաջագործութեան ինչպիսի որինակներ են տվել: Միշտ դժվարին, միշտ պատասխանատու և առավոր դերքերում, կոմունիստները և հատկապես Յեանուշեվսկու կոմունիստական ջոկատն իր զործունեյութեամբ համակել և և վողելիորել մնացած մասսային: Զորամասերի կուսակազմակերպութեանների նվաղ քանակը ինչպես քաղաքացիական կռիվների, նույնպես և նրան հաջորդող սկզբնական շրջանում հնարավորութեան չէր տալիս լիովին ապահովելու կուսակցական ուղղեցութեամբ քաղաքացիականացման ղեկիղկութեանը*):

*) Կուսակազմակերպութեան բանակի վրա աղյուսում է այն, վոր քաղաքական կռիվներից հետո, բանակի շարքերից չվորացրվում են հասակավոր կոմունիստները և մի քանի պատասխանատու աշխատողներ, վորոնք ծվում են յերկրի տնտեսական ֆրոնտի աշխատանքներին:

Կուսակցական աշխատանքներն ավելի ուժեղացվում
և բարելավվում են միայն այն ժամանակ, յերբ 1922 թ.
հունվարին կատարվում է չորս հասակի կոմունիստների
գորակոչը յերբ սկսում են քաղաշխատողների իրենց չոր-
ջանափարտները տալ քաղրամոնին կից 1921 սեպտեմբե-
րին բացված կուսակցական սարմական և ապա 1923-24
թ. բացված ոսպմա-քաղաքական դպրոցները: Առանց
քաղաշխատողների փորակյալ կազմեր ստեղ-
ծելուն, առանց գործատուների քաղմարմինները կարգա-
վորելու, անհնար էր ծավալել ներկուսակցական, կու-
սակցական մասսայական աշխատանքները: Այս միջոցա-
ռումների հետեվանքով Դիվիդիայի կուսկազմակերպու-
թյան աշխատանքները 1922 թ. վերջերից սկսում են փ-
րել չըջան ապրել: Կազմակերպում են գնդային կոլեկ-
տիվներ, գումարտակային և վերջ տեղերում ել վաշ-
տային բջիջները: Սկսվում են ղեկուսկոնֆերանսների
նորմալ սխտեմատիկ գումարումը տարեկան մեկ ան-
գամ, վերջեր կատարում են անցած աշխատանքների հան-
րադումարները և նշվում ոսպմա-քաղաքական չինարա-
րության հերթական ուղիները:

Դիվիդիայի կուսկազմակերպության առաջին կոն-
ֆերանսն հրափխվում է 192 թ.

հետագայում, շուրհիվ գիվիդիայի ապրած խա-
զաղ ժամանակաչըջանի, շուրհիվ կոնսոսպիդ գորսցր-
ման և գորակոչի*), ոսպմական ու ոսպմա-քաղաքական
գպրոցների չըջանափարտների չարքում կոմունիստների
քանակի բարձրացման, կուսկազմակերպությունը քա-
ղաքականապես սկսում է ուժեղանալ և յայնայնել իր

*) Առաջին կոնսոսպիդը գորահափարը Հայաստա-
նում կատարվում է 1923 թ. փետրվարին:

կազմակերպչական ցանցը: Կուս կազմակերպության
քանակական աճումը, կազմակերպչական ցանցի լայ-
նացումն իր հերթին ուժեղացնում են կուսկազմակեր-
պության վորակը, կուսակցական-քաղաքական և մաս-
սայական աշխատանքների իդեական բովանդակու-
թյունը: Այս ամենի հետեվանքով հետդհատե ավելի յե
բարձրանում կուսկազմակերպության աղդեցությունն
ու հեղինակությունը լանակային մասսայի և պեու-
կազմի վրա:

Յերկրում պրուլետարիատի գիկտատուրայի տմ-
րացման, բավորա-դյուղացիական լայն մասսաների
դասակարգային քաղաքական և կուլտուրական մա-
կարդակի բարձրացման ու գորանցում քաղմարմինների
և կուսկազմակերպությունների կողմից տարվող խո-
րացրած պրոպագանդի հետեվանքով, կարմիր բանա-
կայինների կողմից սկսվում է ուժեղ հոսանք դեպի
կուսակցությունը: Այսպես որինակ՝ 1902 թ. ծնված
ների գորակոչից գիվիդիայում կուսաչարքերն ընդունվել
են 175 հոգի, 1903 թ. 185 հ. 1904 թ. 318 հ. 1905 և 1906
թ. 881 հոգի:

Կուսաչարքերն ընդունվողների մեջ մինչեվ 1926-27
թ. թ. բանվորներ ու բատրակները կազմել են միջին
թվով 35-40 տոկոս: վերջին յերկու տարում յեղներով
Համ. Կ. (բ) Կ. Կենտկոմի 1928 թ. նոյեմբերյան պլե-
նումի վորոշումներից և ՊՈՒՌԻ գերեկտիվներից, մե-
ղանում խիստ բուրջ ուչադրություն դարձվեց կուսկազ-
մակերպության աճման և սոցիալական կազմի կարգա-
վորման խնդիրների վրա: Կոնկրետ արդյունքն այն
յեղալ, վոր 1928 թ. ընդունվողների թվում բունվոր-
ները կազմեցին 59 տոկոս, 1929 թ. 62 տոկոս:

Դեպքի կուսակցությունը նկատված ձեռնարկի վարչական ղեկավարի մասին ճիշտ պատկեր կարող են տալ հետևյալ թվերը: Կուսարժեքն անցնելու համար դիմում են տվել, 1927 թ. 624 հ. 1928 թ. 1463 հոգի, 1929 թ. 1523 հոգի:

Այն պահին, յերբ մենք վերջին և վճռական կովի լինք բռնվել կապիտալիստական տարրերի հետ, յերբ համատարածի հիման վրա մոնոպոլիզմ ենք կուլակու-թյանն իրրե դասակարգ, յերբ սոցիալիզմի հաղթար-շավի հետևանքով սրվում և յերկրում դասակարգային պայքարը, ուժեղանում և թշնամու դիմադրությունը, կարմիր զորանոցում այդ աստիճան ուժեղանում և ձեռ-տումը դեպի կուսակցությունը: Ի՞նչ է ասում այդ յե-րևույթը: Նախ և առաջ այն, լուր ձԻՇՏ Ե ԿՈՒՍԱԿ-ՑՈՒԹՅԱՆ ԳԼԽԱՎՈՐ ԳԻԾԸ, յերկրորդ, լուր բանվոր-կարտեսական և բատրակ, չքավոր ու միջակ մասսան ինչպես ամենուրեք, նույնպես և կարմիր զորանոցում, ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԳԼԽԱՎՈՐ ԳԻԾԸ, ՊԱՇՏՊԱՆՈՒՄ Ե ԱՅՆ ՅԵՎ ՅԱՆԿԱՆՈՒՄ Ե ԱԿՏԻՎ ԿԵՐՊՈՎ, ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՇԱՐՔԵՐՈՒՄ ՊԱՅՔԱ-ՐԵԼ ՆՐԱ (ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԳԼԽԱՎՈՐ ԳԻԾԸ) ԿԵՆՍԱ-ԳՈՐԾՄԱՆ ՀԱՄԱՐ: ՅԵՐԵՐԵՎ՝ ապացույց և մեր դի-միդիայի քաղաքականների և կուսկազմակերպության ճիշտ և խորացրած աշխատանքի:

Կուսկազմակերպության բուռն աճման հետևանքով մենք կարողացանք ղեկային և գումարտակային բջիջ-ներեց վերջնականապես անցնել վաշտային (և նրանց համազոր այլ միավորների) կոմբջիջները ցանցի:

1924-25 և 26 թ. կոմբջիջների անդամ թեկնածու-ների քանակը միջին թվով հասնում է 3-5 և մաքսիմում 5-7 հոգու: Իսկ զորացրումից հետո հաճախ բջիջներին

գումների բացակայության հետևանքով քայքայվում էին, այժմս բջիջների անդամների քանակը, հատկա-պես շարքային անդամների քանակը, բարձրացել և (միջին թվով բջիջն ունի 20-25 հ., իսկ զորացրումից հետո միջին թվով 7-13 հ.):

Առ 1-ն հունվարի մենք դիվիզիայում ունեցել ենք կուսակցության անդամ-թեկնածուներ դիվիզիայի անձնակազմի 35-36 տոկոս, կոմյերիտականներ-գլխի-վիսայի կազմի 50 տոկոս: Ամբողջ հրամկազմի մեջ կո-մունիստներ 1929 թ. կազմում էին 40 տոկոս, 1930 թ. 63 տոկոս: Իսկ կրտսեր զերակալի հրամկազմի մեջ կոմունիստները 1929 թ. կազմում էին 40 տոկոս, 1930 թ. 80 տոկոս:

ԱՅՍՊԻՍՈՎ ՄԵՐ ԴԻՎԻԶԻԱՆ ԻՐ ԳՈՅՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՄՆԱՄՅԱԿԻՆ, ՍԿՍՍԾ ՀՐԱՄԱՏԱՐԻՑ ՅԵՎ ՎԵՐՋԱՅԱԾ ՇԱՐՔԱՅԻՆ ԿԱՐՄԻՐ ԲԱՆԱԿԱՑԻՆՈՎ, ՅԵՄԵՆՏԱՎԱԾ Ե ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ՈՒԺԵՂ ԿՈՐԻՉՈՎ ՈՒ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅԱՄԻ:

Իսկ սոցիալական կազմի տեսակետից դիվիզի-կազմակերպությունն առ 1-ն հունվարի 1929 թ. ունի հետևյալ պատկերը՝ բանվորներ 58,6% դյուղացիներ 30,2% մլորոցից կուլտեսականներ և ծառայողներ 11,3%:

Կուսակցական ընտրովի մարմիններն իրենց սոց-կազմի տեսակետից ունին հետևյալ պատկերը: Գնդա-յին կուսակցությունների մեջ բանվորները առ 1-ն հոկտեմ-բերի 1930 թ. կազմում են 50%, բատրակներ 22,5%, դյուղացիներ 18% (մլորից 7% կուլտեսականներ) ծառայողներ 9,5%:

Վաշտային կոմբջիջների բյուրոները 55 անդամ-ների մեջ բանվորները կազմում են 27 հոգի, բատրակ-

ներ 9 հոգի: Իսկ գնդային կուսբյուրոները լրորը պատանապատու քարտուղարները բանվորներ են (1928 թ. նրանցից միայն մեկ բանվոր):

Կուսկազմակերպության և ընտրովի կուսմարմինների սոցիալական այսորինակ կազմը Հայաստանում արդյունաբերական, քանակով ուժեղ պրոլետարիատի բացակայության պայմաններում պետք է համարել միանշանակ բավարար և խոշորագույն նվաճում:

Դիվկուսկազմակերպության առաջ միշտ ել, իսկ այժմ հատկապես, իր ամբողջ հասակով դրված է կուսկազմական ուսուցման, զորամասերի մարտունակության բարձրացման խնդիրը: Մինչև, որինակ 1926-27 թվերը, վերջ ուղևորում գնդային կուսբյուրոներին և կոմբլիներին մասնակցությունը ուղղմական աշխատանքների ոժանդակության, մարտունակության զործում կրում էր մեծ մասամբ ընդհանուր: Իրական կանգրեստ աշխատանքից և արդյունքից հետո բնույթ: 1927 թվի վերջերին և առանձնապես 28 թվի համարային ուսուցման չրջանից սկսած, կուսկազմակերպությունների աշխատանքների մեջ ստեղծվում է ՎՃԹԱԿԱՆ ԲԵԿՈՒՄ՝ ԴԵՊՐ ԶՈՐԲԵՐԻ ՄԱՐՏԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԵՐԸ: «ՅԵՐԵՍՈՎ ԴԵՊՐ ՄԱՐՏԱԿԱՆ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆԸ» լրգունը մեր դիվիզիայում պետք է հիմնականում լուծված համարել: Անցյալ տարի մեր կուսկազմակերպություններին աշխատանքների ուղին ու ծուծը, առանցքային խնդիրը հանդիսացել է Միության Հեղափոխական Ռազմական Խորհրդի № 340-70 հրամանը՝ զորքերի մարտական պատրաստության մասին: Այս տարի անցյալի փորձի հիման վրա կուսկազմակերպությունների դրոշի վրա դրված է Հեղափոխական

Կազմական Խորհրդի № 80 հրամանի մասնակառուցումն ու յուրացումը:

«ՅԵՐԵՍՈՎ ԴԵԿՆԻ մարտական պատրաստությունը» լրգունը արտահայտությունն այն լեզվով մեղանում, վոր գնդային կուսբյուրոները, կոմբլիները և վոզժ կուսկազմակերպությունը կարողացավ ավելի կոնկրետ, սխտեմատիկ կերպով իր ամբողջ խորությունը գնել մարտական պատրաստության հարցին իր առաջ: Ուսուցման ընթացիկ տարում մեր կուսկազմակերպությունները կարողացան ավելի խորը թափանցել բազմական ուսուցման կոնկրետ պրոցեսներին մեջ, ցույց տալով տուկունություն, աշխատանքի հարվածային թափերի լավագույն ընդհանրություն:

Այս ուղղությամբ կուսկազմակերպության աշխատանքներն իր կատարելության հասցնելու վերահսկողության համար գեոեա մեծ խնդիրներ են մնում մեր առաջ յերկրորդ տասնամյակի չեմքում: ՅԵՐԵԸ չպետք է մոռանալ, վոր «ՀԻՄՆԱԿԱՆԸ, ԴԼԵԱՎՈՐԸ, ՎՃԹԱԿԱՆԸ ԲԱՆԱԿԻ ՀԱՍԱՐ ՄԻՇՏ, ԻՍԿ ԱՅԺՄՍ ՀԱՏԿԱՊԵՍՊԱ ՄԱՐՏԱԿԱՆ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆ»-ն» (ԳԱՄԱՐ ԴԵԿ. ԸՆԴԵԾՈՒՄ ԻՄՆ Ե Թ. Խ.):

Վարդես մարտունակության կարևոր ողակի՝ դիվիզիոնային ամբողջական վրա դիվկուսկազմակերպության կողմից խաղոթ ուղադրություն է դարձվում: Կուսկազմակերպությունն անհաշտ պայքար է մղում իր անդամների կողմից նկատվող աշխույժի արարածներին դեմ, վորպեսզի կարող են թուլացնել ուղղմական դիվիզիոնան:

Դիվիզիայի կուսկազմակերպությունն լուծել կերպ աշխատել և կուսակցության չարքերի պապալարական միաձուլությունն ու կարգապահությունը և պայքար

բերու ու հաղթանակելու կա՞քը կուսկազմակերպության և քաղաքաժողովների միջոցով փոխադրել Հայկական Դիվիզիայի շարքերը: Նվաճումներն այս բնագավառում մեծ են: Սակայն կարգապահության մեջ մենք ունենք թերություններ, մարտունակությանը վնասող խախտումներ վորոնց առաջ չպետք է աչք փակել, այլ համառ միջոցներ ձեռք առնել վերացնելու համար: Ինքնաքննադատության, սոցմբցման և հարվածանություն լողունդների լայն ծավալումով, նրանց դործնական աշխատանքի մեթոդ դարձնելով մեր կուսկազմակերպությունը կկարողանա յերկրորդ տասնամյակի ընթացքում ձեռք բերել ավելի խոշոր նվաճումներ մարտական պատրաստության մեջ իր ունեցած աշխատանքներում, հաղթահարելով դժվարությունները, վերացնել իր ճանապարհին յեղած խոչընդոտներն ու բացելը:

Կուսկազմակերպությունների ընդարձակ, ակտիվ մասնակցությունը զորամասերի կյանքի, շինարարության և կենցաղի խնդիրների մեջ, ուժեղացավ նրանց իդեական քաղաքական հասունություն աճման ֆոնի վրա:

Յեթե առ 1-ն նոյեմբերի 1925 թ. մենք զիվիզիայում ունեցել ենք կուսլուսավորության ցանցով կազմակերպված 10 1-ին աստիճանի կուսկարոց 240 սովորողներով, 4 2-րդ աստիճանի՝ 98 սովորողներով և 98 միութենական դպրոց 280 սովորողներով, այս առ 2-ն մարտի 1929 թ. ունեցել ենք կուսկարոցներ 16, 464 սովորողներով, և կոմյերիտական 63 դպրոցներ 1619 սովորողներով: Ընդամենը դործել են 97 կուս և միութենական դպրոցներ, վորոնցում ավարտել են 396 կոմունիստներ, 261 թեկնածուներ, 1614 կոմյերիտա-

կաններ և 562 անկուսակցականներ, ընդամենը 2646 հոգի:

Կուսլուս ցանցի այս որինակ աճման հիման վրա բարձրացել է մեր կազմակերպության Լենինյան դաստիարակության մակարդակը:

Իր, դարձնական աշխատանքների հետ ներդաշնակ, զիվիզիայի կուսկազմակերպությունը վողջ կուսակցության հետ միասին անհաշտ բայլչեիկյան պայքար է տարել կուսակցության դլլավոր դժից փնտր աջ և տարել կուսակցության թեքումները դեմ: Ինչպես դեպի «ձախ», նկատված թեքումները դեմ: Ինչպես արոցկիտական, նույնպես և ներկա չըջանի դլլավոր փտանդ աջ թեքման «ձախ» ոպորտունիզմի ու նրանց անկառմամբ հաշտլողակրնություն դեմ տարած իր վրձնական պայքարով զիվիզիակազմակերպությունը ցույց տվեց իրեն ամբողջապես առողջ և գաղափարապես կառավեց իրեն ամբողջապես առողջ և գաղափարապես կառավեց իրեն: Նա ճկունություն և արագ կերպով կարողացավ չտեղի իր կողմից թույլ տված գարնան «ձախ» սխալնչտեղի իր կողմից ճիշտ պայքար ծավալել կոլլեկտիվացրը, կարողացավ ճիշտ պայքար ծավալել կոլլեկտիվացման ճակատում, կռվելով այդ ասպարեզում իր իսկ շարքերում յեղած ոպորտունիստական «ինքնահոսի» տարբերի դեմ:

Հայկոմկուսի նախկին նացիոնալ ուկրնիտական դեկավարության, այդ փտանդի՝ զիվիզիայում գտած արտահայտության դեմ ևս մեր կուսկազմակերպությունը վճռական պայքար տարավ, վորեց դուրս յեկավ հաղթանակով և իդեապես ավելի միաձուլլ ու ամբա-կուս: Այդ սկզբունքային բայլչեիկյան պայքարի հետ անանքով կուսկազմակերպությունն ստացավ ճիշտ գիրքավորում դաշնակցական կուսակցության սոցիալական եյության դիսհասություն խնդրում, վորով և

Հնարավոր չեղավ գորանոցում սրել սլաքերը դաշնում
կեղծի, նացիոնալիզմի վտանգի դեմ :

Այլևս չլուրջ, ալիքի վճռական և անհաշիվ պայ-
քար մղել աջ և «ձախ» սպորտունիդի անստիժյան
և կոնկրետ արտահայտությունները գեմ, Լեփինաձե-
ականության մնացորդների գեմ. Վելիկո-սուտական
չովինիդի վորպես զլխավոր վաճառի և անդակն նա-
ցիոնալիդի դաշնակիդի գեմ — սա յե մեր կուսկադ-
մակերպության հիմնական խնդիրը: Սա յե մեր գործա-
նոցի քաղաքական կաշնակության, մարտական ուսուց-
ման հանդուրժյունների հիմնական նախապայմանը:

Դիվերսիազման երգությունն իր ալտարյա դու-
թյամբ, իր աշխատանքի ալտարյա թափերով բնդանակ
է քաղցածմենների հետ մեռաին քաղաքականային ու
հոջնորդելու, ղեկավարելու բանակային մասնային,
դաստիարակելու վերջիններին—հաղթելու, անդայման
հաղթելու վրդով:

3. ԿՈՄՅԵՐԻՏՄԻՈՒԹՅԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԸ ԴԻՎԻԶԻԱ-
ՅՈՒՄ

Մեր գլխիդիւայի շինարարութեան ավագանց կտրեւոր գործունեւից մեկն է Հանդիւսանում է Լեւոնյան Կոմիտէի Բաժնի կազմակերպութեան :

1921 թ. Գեորգիարեն Հայաստանի կոմսոմոլը համալուծենական կոմսոմոլի 2-րդ Համալուծարի որինակով ընդունում է՝ «Բալուր գեմնի ընդունակ կոմի. լիտականնեբին ուղարկել Բաղաբացիական կոիվներինակառ» լուրենդը:

Յեզ ահա, մենք տեսնում եմք, զոր Ղամարլուեի
կոթիկները բացերի մեջ հաղմակերպված լինի. Յեա-

նուչևսկու կոմունիստական ջրկառի մարտական շար-
քերը խառցվում են բաղմաթիվ կոմյերիտականներով:
Պանվեցին ի հարկե և կոմյերիտականներ, մանր-բուր-
ժուական, սոցիալապես խորթ, չկոմված տարրեր,
վորոնք այդ վճռական մոմենտին լքեցին միության շար-
քերը, Փրոնտից խուսափելու համար:

Քերք, Փրոնտից խոնարհւած
Քաղաքացիական կռիվները չըջանից մնացած Դո-
կտմենտների մեջ կան բազմաթիւ փաստեր, վորոնք
վկայում են այն մասին, թե վորդիսի արիութեամբ
ու հերոսութեամբ մեր կոմիերիտականները կռւում ե-
ն. հերոսութեամբ հակահեղափոխութեան դեմ Յերեւ-
անի, Դարալաղաղի, Ձանգեղուրի և Յեւեհնովկայի մար-
տիրում, թե վորքան լայն, վառլոուն ազիտացիոն
աշխատանքներ եյին տանում նրանք մասսաների մեջ
և՛ թիկունքում՝ բնակչութեան չըջանում և՛ ճակատում՝
հարձակումներով կոմիերիտականներ ընկան
գործերի մեջ։ Տասնյակ կոմիերիտականներ ընկան
քաղաքացիական կռիվները ճակատամարտերում, վո-
րոնց արշան գնով Հայաստանի կոմսոմոլը նպաստեց
կոմսոմոլի կազմակերպութեան դերն ու նշանա-
կութիւնը դիվիզիայի շինարարութեան մեջ բարձրա-
ցում հասկապես խաղաղ չըջանում, քաղաքացիական
կռիվներից հետո։

1924 թ. փետրվարին, 1902 թ. ծնված քաղաքացի-
ներին առաջին բեգուլյար զորահավաքից 3 ամիս առաջ,
Հայաստանի կոմսոմոլն իր այլ թիվ ծնված անդամնե-
րին ուղարկեց զինվորի, վորոնք հասոյական դեր խա-
ղացին կարմիր զորանոցի քաղաքական կալուսեությունն
ու վողին ամրացնելու գործում:

Բացի այդ Հայաստանի կոմսոմոլը հերթական մո-

բիլիդացիայի միջոցով իր անդամներով խորացրեց դիվիզիայի ռազմական և ռազմա-քաղաքական դպրոցները, գլխավորապես աշխատողների շարքերը:

ՀամԼԿԵՍՄ 4-րդ համագումարի վերջամասը, 1924 թ. հոկտեմբերից ինչպես ամբողջ կարմիր բանակի, նույնպես և մեր գլխավորապես զորամասերում՝ կազմակերպվում են վաշտային՝ կուսակցությունն աշակցող կոմյունիստական խմբակներ: Այդ շրջանից, կոմսոմուլի կազմակերպության աշխատանքները գլխավորապես ռազմական շինարարության մարտական պատրաստության գործում, սկսում և բնորոշելով ավելի լայն, սխառնամտիկ բնույթ:

Դիվիզիայի կոմսոմուլի կազմակերպության շարունակական բուն աճման հետևանքով, քանի գնում այն բան ավելի յե ուժեղանում նրա վերակը, ներմիտվելան աշխատանքը, նրա մասնակցությունը ռազմական գործի և բանակային մասսայի քաղաքական դաստիարակության մեջ:

Առ 1-ն հուլիսի 1930 թ. գլխավորապես կոմսոմուլի շարքերում հաշվում եր գլխավորապես կազմի 50 տոկոսը: Կոմունիստական հնոցի մեջ յեխված կոմյունիստական ալդ զինված մարտիկները դալիք վճռական մարտերի ժամանակ պատվով կկատարեն պրոլետարիատի իկտատուրայի պաշտպանության մեծ գործում իրենց առաջադրված բոլոր խնդիրները:

Կոմսոմուլի ալդ հսկայական կազմակերպությունն իրեն հատուկ ամբողջ խանդավառություն ու համառությամբ լծված և գլխավորապես մարտական կորովի մեծ աշխատանքին:

Վերջին տարիներում կոմսոմուլի զերը լանակի չի-

նարարություն կյանքում այնքան բարձրացավ, այնքան կարեւոր ու արժեքավոր նշանակություն բնորոշեց, վոր կոնկրետ կերպով գրվեց նրա իրավունքների, գործնական շրջանակների համեմատաբար ավելի բախացման խնդիրը: Սրանով և բացատրվում թԳԿԻ՝ Քաղվարչության՝ Համկոմկուսի կենտկոմի կողմից համաձայնություն ստացած վորոշումը՝ կոմսոմուլի աջակցության լամբակներից ինքնուրույն բջիջների անցնելու մասին:

Կուսկազմակերպության զեկաւարությամբ, նրա աղեկցության ուժեղացումով (կուսկերիդը կոմսոմուլի մեջ առ 1-ն հուլիսի 1930 թ. կաղմում և 468 հ.) վերջին շրջանում արագ թափով ամրացավ կոմսոմուլի իզեկուլգիական կոմիւածքը: Կուսակցության գլխավոր զծի պաշտպանության համար բնդդեմ հակահեղափոխական տրոցկիզմի, բնդդեմ ներկա շրջանի գլխավոր վտանդ աջ թեքման, «ճախ» խոտորումների և նրանց նկատմամբ հաշտվողականության, գլխավորապես կոմսոմուլի վճռական պայքար ծավալեց և՛ իր սեփական շարքերում և՛ իր շարքերից զուրս: Խուչոր աշխատանք և կատարում կոմսոմուլը բանակային մասսաների ինտերնացիոնալ դատտիարակության գործում, աղալային թեքումների դեմ մղած իր անհաշտ պայքարով:

Կուսկազմակերպության հետ միասին և նրա զեկաւարությամբ, գլխավորապես կոմսոմուլը զորանոցի քաղաքայական գրության ամրացման, գլուզի ոոցիալիստական վերահառուցման գործում միշտ յեղեղ և առաջավոր դիրքերում:

Տասնամյա համառ աշխատանքով ստեղծված կազմակերպչորեն ու իդեապես ամրակուտ կոմսոմուլը մեք

դիվիդենդի դարձ չափանիշների հիմնական գրա-
վականներից մեկն է :

4. ՅԵՐԿՐԱՅԻՆ ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՁՈ- ՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՅԵՎ ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԶՈՐԱԿՈՉԵՐ

Ռազմական գործի հիմնական հաջողություններից
մեկը ինքնակաշիկի Հայաստանում հանդիսանում է
կարմիր բանակի շինարարության յերկրային սխեմ-
այի կիրառումը :

1923 թ. Հայաստանում կազմակերպվում է յեր-
կրային Յ-րդ գունդը վարձ մտնում է Հայկական դի-
վիզիայի շինարարության ընդհանուր սխեմայի մեջ :
Այս գնդի կազմակերպման շրջանում խոշոր դարկ տըր-
վեց և առաջ մղվեց բնակչության ռազմականացման
գործը մեղանում :

Յերկրային գինիորական միավորները կառույ-
վում են զորակոչվողների բնակավայրերի համաձայն ,
վորոնցում գինիորական ծառայության յենթակա քա-
ղաքացիները հավաքվում են ռազմա-քաղաքական ու-
սուցման՝ ութ ամիս ժամանակով , այն ել վոչ իմե
միանգամից , այլ հինգ տարվա ընթացքում :

Այսպեսով յերկրային շինարարության սխեմայի
տիրապետը կոզմն այն է , վոր խիստ կրճատվում են
ինքնակաշիկի սխեմայի ռազմական ծախսերը , վոր
ծառայության ժամանակը համեմատած կադրային
գործառնների հետ , կրճատվում է ուղիղ 16 ամսով ,
վոր դրա շնորհիվ աշխատավոր ձեռքերը յերկար ժա-
մանակ չեն կտրվում տնտեսությունից , յերկրի սոցա-
լիատական շինարարության աշխատանքից :

Մեր դիվիզիայի Յ-րդ յերկրային գնդի կազմա-
կերպման ու աշխատանքների ամբողջ պրակտիկան ,
1925 թ. ամառը կատարած առաջին ընդհանուր և հե-
տագա բոլոր հավաքները ցույց տվին , վոր այդ սխե-
մայի հիմնովին ու ամբողջովին ընդունելի յե ինք-
հրդային Հայաստանի իրական պայմաններում :

Մինչև այժմ տարված ռազմա-քաղաքական աշ-
խատանքների հանրադրամարները թույլ են տալիս մեզ
ստելու , վոր նա—յերկրային գունդը իր նվաճումների
թվական և վորակական ցուցանիշներով , իր մարտա-
կան բարձր վորակով չի դիմում կադրային գործառ-
ններին : Վերջին յերկու-յերեք տարիների դաշտային
մարտավորական պարադուներները , գնդի փոփոխիկ
կազմի մարտական հրաձգությունների դիպուկու-
թյան տոկոսի անբեկատ աճումը , լայնաբեր սպա-
ցույցներն են յերկրային գնդի—բնականաբար նաև
մեր դիվիզիայի տասնամյա հաջողությունների :

Տասնյակ հազարավոր կուրտուրապես և քաղաքա-
կանապես հետամնաց աշխատավոր դյուզացի յերիտա-
սարդներ անցնելով յերկրային գնդի ընդհանուր , կար-
հատն և միջնալաքային ու նախադինակոչային աշ-
խատանքների բովով , ձեռք են բերում իմ չմի պաշտ-
պանության համար անհրաժեշտ ռազմական և քաղա-
քական գիտելիքներ և իրենց հետ դյուզ են տանում
կուրտուրայի ստող տարրերը :

Գնդի կառն իր համալրման շրջանների ադդարը-
նակչության լայն խավերի հետ քանի գնում ուժեղա-
նում՝ շնորհիվ փոփոխիկ կազմի՝ գնդի կադրի հետ
պահած մշտական կապի , լիպորների աշխատանքնե-
րի , յերկրային և յոթնորյա հավաքների չարունակա-

բար հրավիրուող փոփոխիկներն ժողովների և կոնֆե-
րանսների:

Իր ձեռք բերած նվաճումներով և վաճառած ժողո-
վրդականութեամբ մեր 3-րդ գումարը դառել և արդեն
հիմնական աշխատանքն, վերջով դեպի բնակչության
ամենալայն շերտերն են հասնում կարմիր բանակի սո-
վորներն ու արագիցիաները և ռազմական գիտելիք-
ները:

Փաստ է, վոր այժմս իր համալրման շրջաններն
ռազմական խմբակների, խորհուրդների ռազմական բա-
ժինների վողջ աշխատանքն ու ղեկավարութունը սա-
նում է 3-րդ գումարը իր փոփոխիկների և հրամարդ-
կազմի անմիջական ջանքերով:

Յերկրային շինարարության սխեմա, վողջ
կարմիր բանակի կառուցման և հզորութեան հիմքն է:

Համաառաժ կոլեկտիվացման արագ թափը և այդ
հողի վրա կուլակութեան իրեն դատակարգի վոչնչա-
ցումը լայն և նոր հեռանկարներ է բացում մեր յերկ-
րում տերիտորիալ շինարարության առաջ: Այդ հի-
մունքների վրա արմատապես պետք է փոփոխի և
բարեխափի մեր յերկրային գնդի և՛ լնդհանուր հա-
վաքների և՛ աշխատանքների վողջ սխեման և՛ հա-
կապես միջհամարային աշխատանքների ձեւերն ու
մեթոդները:

Մեր յերկրային գումարը, դորակոչների ու դորա-
ցրումների հերթական կառավարմանը, նախադրա-
կոչային պատրաստութեան սխեմա, զորեղ դոր-
ծոններ են, վորոնք նպաստավոր նախադրյալներ են
ստեղծում բանվորության և աշխատավոր գյուղա-
ցիության շրջանում ռազմական պրոպագանդը ամուր
և սխտեմատիկ հիմքերի վրա դնելու համար:

Սուրհրդային Հայաստանի աշխատավորութեան
լայն խաղերի մեջ, դեպի գիվելյալի ռազմական շի-
նարարութեան խնդիրները, այս մի տասնամյակի բն-
թացքում ստեղծվել և միանգամայն դրական և անողջ
վերաբերմունք:

Յերկրաարդութեան մեջ խորանում և բարձրա-
նում է իՍՆՄ-ի սահմանների պաշտպանութեան, պար-
տաղի դինոյորական ծառայութեան կրելու անհրա-
ժեշտութեան գիտակցութեանը: Մասաների՝ դեպի
բանակն ունեցած վերաբերմունքի մեջ դրսևորվում է
բորբոխի նոր հոգեբանութեան: Ինչու: «Վարդիկեան
առաջին անգամ աշխարհիս յերեսին բանվորներն ու
գյուղացիները ստեղծել են իրենց սեփական բանակը,
վարը ծառայում է վոչ թե տերերին, այլ նախկին
ստրուկներին, այժմս ազատագրված բանվորներին ու
գյուղացիներին» (ՍՍԱԼԻՆ): Վորովհետեւ Հայաստա-
նի քաղաքացիական կռիւների լնթացքում մեր դիվի-
զիան վրկեց այդ մասաներին կործանումից, դաշակ-
ների շահագործումից ու բանութեաններից:

Այսօր մեր դիվիզիայի և Հայաստանի սմբողջ աշ-
խատավորութեան մեջ ստեղծված և սերտ անքակտելի
կապ: «Մեզ մոտ ժողովուրդն ու բանակը մի սմբող-
ջութեան են կազմում, մի բնասներ: Աշխարհիս յերե-
սին վոչ մի տեղ չկա այնպիսի հոգատար վերաբերմունք
Ժողովրդի կողմից դեպի բանակը, լնջպես մեզ մոտ:
Մեզ մոտ բանակը սերում են, հարկում և հող տանում
նրա մասին» (ՍՍԱԼԻՆ):

Չնայած դատակարգային թշնամու, կուլակի,
նեպմանի դաշնակցականներն կատաղի գիմարութեան
և հորինած պրովակացիաներին, մեզ մոտ, Սուրհրդա-

յին Հայաստանում հերթական գինավաճառի բոլոր կամ-
պանիաներն անցնում են մեծագույն հաջողութեամբ:

Յերիտասարդութեան կողմից նկատվում է բոլորն
ցանկութուն և վողեմորութեան բանակի շարքերն
անցնելու համար: Դասալքութիւնը, բանակից խուսա-
փելու մասսայական յերեմութը, վոր թագավորում եր
գաշնակցական հանրապետութեան մեջ, այժմս փոխա-
րինվում է դեպի Կարմիր բանակի շարքերը կամալոր
կերպով մանելու մասսայական և չափաւած խանդա-
վառութեամբ: Վորովհետեւ Կարմիր բանակը գաշնակ-
ցական բանակի նկատմամբ հակադիր բեմունն է:

Զինավաճառի ժամանակ մենք տեսնում ենք զինա-
պարաների ներկայութիւն 100 տոկոսով: Այս տարվա
ամսանը կատարված մի քանի հասակների միամոյս
ընդհանուր հաւաքը ևս, չնայած Հայաստանի մի քա-
նի շրջանների քաղաքական ուղղակի անկայուն վիճա-
կի անցավ մեծ հաջողութեամբ:

Այս բանը դուր չի գալիս իմպերիալիստների հա-
վատարիմ սպասարկող գաշնակցականներին: Նրանք
ամեն կերպ աշխատում են ազդել մեր զորավաճառ վրա,
զորակոչվող կոնդիցիոնտի միջոցով իրենց մարդիկն
ու ազդեցութիւնը մտցնեն կարմիր զորանոց, մեր
բանակը ներսից քայքայելու, մեր մարտունակութիւն-
ընթացքները համար: Դաշնակցականներն իրենց
արտասահմանյան թերթում աշխարհաքաղաքական կերպով
գրում են «Վոր հարկավոր է մեր աշխատանքն ուժե-
ղացնել կարմիր բանակում» և այլն: Դասակարգային
թշնամու այս փորձերը մեր կողմից հանդիպել են
հանդիպում են և պետք է հանդիպեն շեշտակի ու անու-
ղոք հարվածների:

Խորհրդային Հայաստանի տնտեսական-կուլտու-

րական վերելքի հետևանքով, մենք տարեց տարի
դիվիզիա յենք ընդունում իր սոցիալիզմով, գերադիտու-
թեամբ, կուսակցականութեամբ և ընդհանուր մակար-
դակով ավելի լավ, ավելի բարձր վորակի զորակոչ-
վող կոնդիցիոնտ: ?

Հայաստանի ինդուստրիալում, տնտեսական նոր
հակաների կառուցումը, ուժեղ արդյունաբերական,
բանվոր դասակարգի ստեղծումն այն բազան է, վորի
վրա հետագայում ավելի ու ավելի պետք է բարձրա-
նա դիվիզիայի անձնակազմի պրոլետարական միջուկը,
վորով և կարմիր զորանոցում ամրանալու յեն պրո-
լետարիատի առաջատար, գեկաւարող ու առաջնոր-
դող դերը:

Խորհրդային Հայաստանում տարած դաւաճական
չինարարութեան և դիվիզիայի կազմակերպման տա-
նաժող համառ աշխատանքներով մենք ճշտութեամբ
իրագործեցինք Կոմկուսակցութեան ծրագիրն այն մա-
սին վոր ասում է— «Մինչդեռ բուրժուական դեմո-
կրատիան չնայած իր գեկարացիաներին զորքն ունե-
վոր դասակարգերի զործիք եր դարձնում, ԱՆՁԱՏԵ-
ԼՈՎ ԱՅՆ ԱՇԽԱՏԱՎՈՐ ՄԱՍՍԱՆԵՐԻՑ ՅԵՎ ՀԱԿԱԴԼ-
ՐԵԼՈՎ ԱՅՆ ԴՐԱՆՑ, վոչնչացնելով քաղաքական իրա-
վունքների իրագործելու հնարավորութիւնը դիվիզի-
ների համար, ԽՈՐՀՐԻԱՅԻՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՉՈՒԼՈՒՄ
Ե ԻՐ ՈՐԴԱՆՆԵՐՈՒՄ, ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐՈՒՄ—ԲԱՆ-
ՎՈՐՆԵՐԻՆ ՅԵՎ ԶԻՆՎՈՐՆԵՐԻՆ, ՆՐԱՆՑ ԼԻԱԿԱՏԱՐ
ԻՐԱՎԱՋԱՎԱՍՏՐՈՒԹՅԱՆ ՅԵՎ ՇԱՀԵՐԻ ՄԻԱՍՆՈՒ-
ԹՅԱՆ ՀԻՄՈՒՆԲՈՎ:

Կուսակցութեան նպատակն և պաշտպանել ու դար-
գացնել բանվորների և զինվորների առաջ միութիւնը
խորհուրդներում, ԱՄՐԱՅՆԵԼՈՎ ԶԻՆՎԱՍՏ ՈՒԺ:

ՅԵՎ ՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԻ ՈՒ ԿԻՍԱՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԻ ԿԱԶ-
ՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՆՔԱՔՏԵԼԻ ԿԱՊԸ» (Համ-
կամկուտի ծրագրից, ընդգծումներն իմն է թ. Խ.) :

5. ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴԻՎԻԶԻԱՆ ԿՈՄԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱԶ-
ԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆ Ե

Բանախոս-դյուրացիական Կարմիր բանակի կա-
ռուցման մեջ իր ամբողջ արտահայտությունն է գրա-
նում Կոմունիստական կուսակցության և Խորհրդային
խիտանության վարած ձեռն լենինյան ազդեցիկ քաղա-
քականությունը :

Կարմիր բանակի բոլոր ազդեցիկ գոյամասերը,
գրանց թվում նաև մեր Հայկական Դիվիզիան, այդ
քաղաքականության անմիջական արդյունքն է :

Յարական բանախոս : ուր շատ ազդեցիկություններ
չեն ընդունվում, ուր ազդեցիկ փոքրամասնություն-
ները հարածվում, անարգանքի էլ են յեն յեն թարկվում,
Կարմիր բանակում արդյալի փոքրամասնությունները
անցյալներում չահագործվող ու ճնշվող բոլոր ազ-
դեցիկությունների աշխատավորները ոգավում են համա-
սար իրավունքով :

Դաշնակցության բանախոս ազդեցիկ փոքրամաս-
նությունները (թուրքեր, քրդեր և այլն) փոշ միայն բո-
լորովին անդ չունեն յին, այլ յեն յեն կա և յին անդադար,
հարատեղ կերպով ֆիզիքական ընտնջման : Մոտա-
վոր հաշվով Կարմիր բանակի կազմի մեջ ներկայումս
հաշվում է 110-115 ազդեցիկ բանակայիններ : Այդ-
ովիսով Կարմիր բանակը ինտեքնացիանալ բանակ է,
բոլոր ազդեցիկությունների աշխատավորների բանակն է :

«Մեր Կարմիր բանակի ուժը կայանում է նրանում,
վոր նա իր գոյության հենց ստանլին ուրից դատախա-

րակիում է ինտեքնացիանալ վագով, հարգանքի վագով,
դեպի ալ ժողովուրդները, սիրո և հարգանքի վագով,
դեպի բոլոր յերկրների բանավորները, յերկրների մի-
ջեղ խաղաղության հաստատելու վագով : Յեղ հենց
չնորհիլ նրան, վոր մեր բանակը դատախաղալում է
բոլոր յերկրների բանավորների չահերի միատնության
վագով, հենց դրա չնորհիլ, նա, ՄԵՐ ԲԱՆԱԿԸ ՀԱՄԱԾ-
ԽԱՐ ՀԱՅԻՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ԲԱՆԱԿՆ Ե ՀԱՆԴԻ-
ՍԱՆՈՒՄ» (ՍՏԱԼԻՆ) :

Վարպետի բոլոր ազդեցիկությունների աշխատավոր-
ները կարողանան լալ սղաչապանել պրոլետարիատի
գիկոտատուրայի միակ յերկրը -ՔՍՀՄ, վարպետի
իրենց մայրենի յերկրով, դուրին կերպով ուսումնաալի-
բեն ուղմա-քաղաքական գործը և իր «բովանդակու-
թյամբ պրոլետարական բայց ձեղով ազդեցիկ կուլ-
տուրան» (Ստալին), Կարմիր բանակում կազմակերպ-
վեղ են հասուկ ազդեցիկ գորամասեր : Հենց այս քա-
ղաքականության, մեծ հոկամբերի քաղաքականու-
թյան արդյունքներից մեկն էլ Հայկական Դիվիզիան է :

Մեր դիվիզիայի ինդերնեթն ու վերջնական նը-
պատակները նույնն են յնչ վոր ամբողջ Կարմիր բա-
նակինը : Պատերազմի դեղքում հայ Կարմիր բանա-
կայինն իր կյանքով կաղաչապանի Խորհրդային Ազրբե-
ջանը, Վրաստանը ամբողջ Խորհրդային Միությունն
ինչպես վրացի կամ ադրբեջանցի բանակայինը իր ար-
յունով կաղաչապանի Խորհրդային Հայաստանը, Խոր-
հրդային ամբողջ Միությունը :

Մեր կուսակցության ազդեցիկ քաղաքականության,
մեր Կարմիր բանակի ազդեցիկ շնաարալության վագով
և կատուցվել ու կազմակերպվել է մեր դիվիզիան և

Հայաստանի ազգային փոքրամասնութիւնների շինարարութիւնը դիվիզիայում :

Տասը տարի առաջ, զաշնակների ժամանակ հայերը և թուրքերը անխնայորեն կոտորում էին իրար : Խորհրդային իշխանութիւնն որոք ընդմիջտ վերացան ազգային կոտորածները : Հայաստանի քաղաքացիական կռիւների ժամանակ թուրք աշխատավորները, քուրդ աշխատավորները հայերի հետ միասին՝ յեղնելով իրենց դասակարգային շահերի միասնութիւնից, կրօնովում էին զաշնակցական-մարդկային առաքելական լոկալները դեմ :

Ձեռքի ուժով, արյան գնով ձեռք բերած ազգութիւնների համերաշխութեան այդ հողի վրա, մենք կարողացանք դիվիզիայի ներսում ստեղծել ազգային փոքրամասնութիւնների հատուկ միավորներ—թուրքերից բրդերից և ուսններից : Հենց այսօր մեր դիվիզիայի տասնամյակի հետ միասին մենք ՏՈՆՈՍ ԵՆԴՄԵՐ ԹՐԳԱԿԱՆ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐԻ ԿՍՁՄԱԿԵՐՊՄԱՆԸ ՀՆԳԱՄՅԱԿԸ, ՔՐԴԱԿԱՆ ՎԱՇՏԻ ՅԵՐԿԱՄՅԱԿԸ ՅԵՎ ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԴԱՍԱԿԻ ՄԻԱՄՅԱԿԸ :

Թե քրդական և թե թուրքական վաշտերը սաղմաքաղաքական գործը մեղանում ուսումնասիրում են իրենց սեփական, մայրենի լեզվով, ունեն հրամատարներ և քաղաշխատողներ իրենց ազգութիւնից : Սա չափազանց դժվարին խնդիր էր, բայց մենք կարողացանք լուծել, շնորհիվ յեղբայրական Ադրբեջանյան դիվիզիայի ոգնութեան, շնորհիվ քաղաքների ձեռք առած յեռանդուն միջոցների :

Մենք մինչեւ այժմ չունեցինք քրդական վաշտի ազգով քուրդ հրամատար և քաղցեկ : Բայց մի շամիրսանից ստաջ դիվիզիան Հայկական Կենտրոնի մի-

ջոցով ստացավ յերկու քուրդ, զինվորական գործը պիտեցող ընկերներ, վորոնք այժմ ուղարկվել են վերադարձաւորութեւն : Այսպիսով ազգային վորոնք քրամասնութիւնների զինվորական միավորների հրամապահովի խնդիրը մեր դիվիզիայում հիմնականում լուծված և ապահովված է : Յեռանդուն միջոցներ են ձեռք առնվում քաղաքների կողմից քրդերեն լեզվով կարմիր բանակային այբուբենարան և այլն անհրաժեշտ ձեռնարկներ հրատարակելու համար :

Այն համալսարանը, վոր այսօր հայկական դիվիզիայում կան թուրքական, քրդական միավորներ, Ադրբեջանի դիվիզիայում կան հայկական առանձին միավորներ, վոր վրացական դիվիզիայում կան ազգային փոքրամասնութիւնների միավորներ, և այն վոր մենք այսօր սերտ յեղբայրական կապերով ինտերնացիոնալ համերաշխութեամբ կապված ենք Ադրբեջանի և Վրաստանի դիվիզիաների հետ և մտնում ենք մեծ կարմիր բանակի բնտանիքի մեջ, դուր չի գալիս զաշնակներին, մենչեմիկներին և մուսավաթիստներին :

Դաշնակցականներն ինչպես միշտ, այժմ ևլ աշխատում են ամեն կերպ ազգային շովինիստական տրամադրութիւնն հրահրել, լարվածութիւն և պառտկոտմ առաջ բերել ազգային փոքրամասնութիւնների մեջ և՛ յերկրում և՛ բանտում վորտեպի թուլացնեն սոցիալիզմի հիմքերը, վրասեն մեր բանակի մարտունակութիւնը և խորտակին Խորհրդային իշխանութիւնը :

Սակայն հակահեղափոխական զաշնակցութեան այդ ուղղութեամբ կատարած բոլոր վորձերը մեր կողմից արժանացել են և պիտի արժանանան վճարական հակահարվածի :

Վերջին յերկու տարում ավելի գործնական ավելի

ձեռնութիւնը և ձեռք բերել ժողովրդականութիւնը բանակային - հասարակայնութեան լայն խափերում: 1925 թ. թերթի տիրաւոր հասնում է 1500 որինակի, իսկ մշտական թղթակիցների քանակը նույն թիւի մասին հասնում է 25 հ. հուլիսին 50 հ. և սեպտեմբերին 83 հոգու:

Իր բովանդակութեան, ծավալի տեխնիկայի վերակառուցման և թղթակցական կազմեր ստեղծելու ուղղութեամբ կատարած աշխատանքներով «Կարմիր Զինվորը» վճռական բեկում կատարեց 1927 թ. վերջերին և 1928-ի սկզբներին: Այդ բեկումն արտահայտեց նրանում, վոր նախ «Կ. Զ.»-ը ամբողջ յերեւոյժ դարձավ դեպի մեր հիմնական խնդրի, մարտական պատրաստութեան հարցերի լուսաբանումը, բանակային մաստաւների հասարակական կարծիքը կազմակերպեց ու ղեկավարեց հենց այդ ուղղութեամբ, յերկրորդ՝ վճռապես բարեկամեց իր տեխնիկան, իրենական-քաղաքական-ստորական բովանդակութեանը, կապը լայն մասսաների հետ, վորի հետեւեցով ՆԱ. ԴԱՐՁԱՎ. ԻՍԿԱ-ԿԱՆ ՄԱՍՍԱՅԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿԱՅԻՆ ԹԵՐԹ:

Այդ են ապացուցում հետեւյալ թվերը՝

1929 թ. դեկտեմբերին «Կ. Զ.»-ի տիրաւոր հասավ 6000 որինակի, ի դիմաց 1922 թ. 350 որինակի իր շուրջը համախմբած կարմիր բանակային և հրամատար. մշտական թղթակիցների քանակը հասավ 300-350 հոգու, ի դիմաց 83 հոգու 25 թ. սեպտեմբերին:

Յեթե մինչև 1928 թ. «Կ. Զ.»-ը լույս եր տեսնում չարաթիւ մեկ անգամ, ապա 28 թվից ակնայ լույս տեսնեց չարաթիւ յերկու անգամ և ապա 3 անգամ: Զհաշված համարում հրատարակութեանը, չհաշված «Կարմիր Զինվորը» դաշտում, «Կոյսող հակառակ» և

այլն և այլն: «Կարմիր Զինվորին» սիրում է մեր բանակայինը, որդանապես կարգիւմ է նրա հետ: «Կ. Զ.» նրա շատտարակիւն ու կազմակերպիւն է, նրա լավ բարեկամն ու մարտական ընկերը՝ և՛ զորանոցում՝ ձմեռային ուսուցման շրջանում և՛ ճամբարում՝ ամառային մարտական ուսուցման շրջանում և՛ լեռներում՝ ձորերում ու դաշտերում՝ զորաշարժերի ժամանակ: Մեր կարմիր բանակայինները զորաշարժի ծանր պայմաններում այնքան չի դժգոհել ժամանակին տալ կերակուր հասանալու, վորքան «Կարմիր Զինվորը» ուշ ստանալու համար: Սրանք են պատճառները, վոր մեր բանակային լայն կոնֆերանսների, թղթակիցների կոնֆերանսների ու ժողովների և ղեկուկոնֆերանսների բանաձեւերի ու վորույնների միահամուռ պահանջն է «Կարմիր Զինվորը» դարձնել որաքերք: Այս խնդիրը հասունացել է: Սրա պահանջն ու կարիքը մեծ է: Սա բղխում է նրանից, վոր «Կ. Զ.»-ի դերն ու նշանակութեանը ղեկիկիայի մարտական ուսուցման և հասարակական քաղաքական կյանքի մեջ վիթխարի չափերով աճել է: Յեւ վորպես թանգարժեք նվեր մեր կարմիր բանակայիններին՝ ղեկիկիայի առաջին տասնամյակի առթիւ «Կարմիր Զինվորը» պետք է դառնա որաթերթ, վորի ծախքերը իր վրա չե վերցնում Խորհրդային Հայաստանի կառավարութեանը:

«Կարմիր Զինվորը» ղեկիկիայում գտնուել է ինքնուրուպ հրատարակութեան, սոցմրցման և հարկածայնութեան մարտական լուսնայնների ծավալման և կենսագործման առաջ մղող ուժը:

«Կ. Զ.»-ն իր եջերում լայն պայքար է ծավալել հակառակաթուխական տրոցկիզմի, նացիոնալիզմի, դաշնակիզմի և այլ սպորառնիզմի ու նրա Սիրցով-Լո-

Վերահսկողան գլխավորապես առաջին ու պրահական
դեմ, բանակային և կուռ. ու կոմյունիստական լաշն
Ֆրանսիական համախմբել կուսակցութեան գլխավոր
դեմ չուրջը :

Խոշոր են մեր տասնամյա նվաճումները նաև ըս-
տովին մասսայական կարմիր բանակային մամուլի
սկզբնական աստիճանում, բազմաթիվ թիվով,
կանոնի և բոլոր այլ տեսակի պատել թիվների բնագա-
լություն:

Հեռագրայ թղթերն առանց փոքրիկ մեկնարանու-
թյուն տալիս են այդ հաջողությունների ամբողջական
պատկերը: 1929 թ. հունվարի 1-ից մինչև 1930 թ.
հունվարի 1-ը լույս է տեսել գիլիկիայում 11 522 որի-
նակ պատիվ թերթ, նրանց շուրջը նույն ժամանակաշր-
ջանում համախմբված են յեզել 917 գիրքդթակիցներ—
կարծիք բանակարյաններ, հհազված իմբելիյանրի կազմը:

Կոմբլիցները և «Կ. Զ.»-ի ճիշտ գեկախարությամբ մեր պատի թերթերը զորանոցի մարտական կրօնա-
բանիւն և քաղաքական կյանքի ու կենցաղի մեջ հսկա-
յական դեր են խաղում :

«Կարճիր Զինուորը» և պատի թերթերը հարյուրա-
վոր լավագույն բան-թղթակիցների կողքերը են ալիկ
քաղաքին և գյուղին, մեր քաղաքացիական մամուլին,
մարտնք աշտոյ ատաճալոր գեր են խաղում յերկրի սո-
ցիալիստական շինարարության մեջ, իրենց ուսերի
վրտ տանում գյուղական պատի թերթերի ղեկավարու-
թյան ամբողջ ծանրությունը :

«Կարմիր Ձիովորը» խոշոր նվաճումների ունի նաև
իր հրատարակչական գործունեությամբ մեջ։ Սկսած
1924 թ. մինչև առ 1-ին հունվարի 1930 թ. մեկամյում

Հայկերեն լեզվով թարգմանվել և հրատարակվել են 24-անուն ուսագրական կանոնադրքեր, Վորոնցով ուսանողներն լեզվին չտիրապետող մեր հրամատարներն ու կարմիր բանակայինները ղեկավարվել ու զստոխրակվել են:

[illegible][illegible]

2. ԲԱԴՊԱՐԱՊՄՈՒՆՔՆԵՐԸ

Դաճնակցական հակահեղափոխության վերջնական
ճշգրտով, մենք հնարավորության ունեցանք անցնել

բանակային մասսաների քաղաքական դաստիարակության դործի ծրագրային կազմակերպմանը: Այս աշխատանքների հիմնական և նախնական փուլը անդրադիտության վերացումն էր, վորը հարվածային կարգով դրված է յեղել մեր առաջ: Բայց խմբերիայնապես պատերազմի, ազգամիջյան կոտորածների և քաղաքացիական կռիվների հետեւանքով քայքայված տակավին չվերականգնված յերկրում, խարխված գորանոցներում, նյութական աննպաստ պայմաններում ապրող բանակայինների մեջ դժվար էր հաջող կերպով կազմակերպել այդ գործը: Անդրադիտության վերացման համար անհրաժեշտ էր նյութական բազա, շենք, սեղաններ, գրատախտակներ, դրեխական պիտույքներ և այլն, և ուսուցիչների կադրեր:

Այդ աշխատանքները դիվիզիայում փաստորեն սկսվում են 1922 թ. սկզբներին, յերբ Կովկասյան բանակի Քաղվարչությունից ստացվում է վճռական ոգնություն: Ուսուցիչներն այն ժամանակ 98 տոկոսով հրավիրված էին: Դրսից, աշխնքն մարդիկ, վորոնք չեցին գտնվում զինվորական պարտադիր ծառայության մեջ: Բնական և վոր այս դրությունը բացասական ազդեցություն պետք է ունենար ինչպես անդրադիտության վերացման ընթացքի, այնպես էլ քաղթամերում, (քաղպարապմունքներում) դասակարգային ճիշտ գիծն անցիբացնելու վրա:

Այս ուղղությամբ քաղմարմինների դործը դրած ջանքերի հետեւանքով կազմակերպվում են դպրոցներ: Տարվող քաղթամերի հետեւանքով մեզ հաջողվում է արդեն 1924 թ. փետրվարին կատարված առաջին նորմալ դորացրման ժամանակ դիվիզիայից արձակել վոչ

միայն քաղաքականապես պատրաստված մարտիկներ, այլ և նրանցից 54 տոկոս դրագետներ, 38 տոկոս կիսադրագետներ և միայն 8 տոկոս անդրագետներ:

Ակսած 1924 թվից, հաջորդ բոլոր գորահավաքների ժամանակ մեզ հաջողվում է ստույգ հաշվետվել յենթարկել անդրագետներին, բաժանել դպրոցներին, և ութարկել անդրագետներին, բաժանել սխառմատիկ պարապմունքների տանել: Այդ թվից վճռականապես բարեբավում է նաև դպրոցների սարքավորումը:

Ակսած 1925 թ. աշնանից, ամբողջ Կարմիր բանակում մտցվում է ուսուցման միասնական կոմպլեկտային մեթոդը, վորն իր առանցքում դնում է քաղաքական

Անդրադիտության վերացման ճակատի հաջողություններով մենք աշխատում ենք այնպիսի մի դրություն, վոր դորացրումների ժամանակ բանակայինները յորն են վերագառնում 100 տոկոսով դրագետ դարձած: Սրա պատճառներից մեկն էլ այն է, վոր շնորհիվ յերկրի կուլտուրական ընդհանուր վերելքի, շնորհիվ յերկրայինների ցանցի, նախադինակուզային պատրաստության և այլն, մենք աշխատում ենք անդրատության և այլն, մենք աշխատում ենք անդրագետների ճատ ավելի ցածր տոկոս, քան, որինակ 1922-24 թվերին:

Այն վճռական հաջողությունը, վոր մենք ունեցել ենք բանակային մասսաների քաղաքական դաստիարակության այդ հիմնական ողակի՝ քաղպարապմունքների մեջ, դա խմբակալարների կադրերի մշակումն ու պատրաստությունն է:

Առ 1-ն հունվարի 1929 թ. դիվիզիայում խմբակալարների ընդհանուր թվում կոմունիստները և կոմյե-

բիտականները կազմում են մոտ 95—100 տակառ: Ըստ
ստեղծագործության ժանրերը և բառերակները միասին
30%, գլխավորները՝ 30%․ ըստ ծառայության գրու-
թյան միջին հրամկազմ՝ 72,7%, կրտսեր հրամկազմ՝
5,5%, քաղկազմ՝ 20%, և կառավարականները՝
1,8 տակ: Քաղկազմակազմներին նման կազմերի ստեղ-
ծումով և ահա, վերջինի կարողացածը քաղաքացի-
մունքներում անցկացնել ճիշտ գաղափարային գիծ,
և ապահովել կուսակցության լենինյան անսղարա գծի
իրագործումը:

Դասակարգային պայքարի սրումը յերկրում, ին-
տերվենցիայի սր ափսոս անող վստանդը պահանջ է դը-
նում մեր առաջ հետադաշում ամբիլի ևս ուժեղացնել
Բանակային մասսաների քաղաքական գաստիարակու-
թիւնը՝ հենց այս հիմնական—քաղաքաքաղմունքների
դժուր :

Հենց դրա համար էլ մեր գործատեւի քաղմար-
միւնները և կամբջիջները ներկայումս սակիւ ընդ հասց
են մոտեցիւ քաղաքապետն քննելի—կուսակցական քա-
ղաքական և մեթոդական կողմի գեկալարութ յանր,
քան անցյալում :

3. ՄԱՍՍԱՅԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԸ

Ինչպես բոլոր, աբաղադրոցական—մասնաշախմատ
աշխատանքները ևս 1921—1922 թ. թ. գեմ էլին տնտեսմ
նյութական միջոցները, կուսակցական, բարդական
և կուսակցական ուժերի պակասությունը :

Յերկաւ զույգ բոլորովին չտարբարումած ակումբ-
ներ, յերկու տասնյակ՝ գլխահանությաննից չափազանց

աղքատ դրադարաններ, չարժոն կերպով շարունակա-
բար կրկնվող ներկայացումներ, յերգեր ու պարեր :

Սա յեր ալն ժամանակիս մասնալսեալն աշխատանքներն զըրուխան ընդհանուր պատկերը: Բացակայում էր սխառեմատիկ, իտրացրած, բանական լայն դանդախաներն ինքնադործունէյությամբ համեմատած աշխատանքը:

1923 թ. նոր միայն սկսում է աշխուժանալ դիվիզիայում արտադրության մասնատրական աշխատանքը, յերբ վաշտերում կազմակերպվում են կարմիր անկյուններ, յերբ բարելավվում է զորամասերի նյութական դրուժյունը, յերբ վերջնականապես ստեղծվում են կուլտուրական աշխատողները բնակավայրեր: Գնդա-յին ակումբներին և կարմիր անկյուններին (Կ. անկյուն-ները 1924 թ. ընկ. Լենինի մահից հետո վերանվանվե-ցին Լենինյան անկյուններ) կից սկսվում են անտիճա-ցին Լենինյան անկյուններ, զարգացնում են արտադ-րական, կազմակերպվել քաղաքացիական և աշխ-դյունատնտեսական, գեղարվեստական և այլն խմբա-յեր:

Կեր :
Առ 1-ն հաճախարի 1925 թ. նման խմբակներին թիվն
արդեն հասնում էր 24-ի, մյուսնց մեջ ընդգրկված էին
462 կարմիր բանակայիններ :

462 կարմիր բանակը
Այսպիսով վերելքը մեր աշխատանքի ալիք ընդառ-
վառումը սկսվեց 1925 թվականներից։

Առանձնապէս խոշոր հաջողութիւններով բնակչության մասին տեղեկացումները համարվում են իրենց ճշգրտագիտական մատուցած աշխատանքների ճակատում : Ահա
մենք ունենցանք վերջին յերկու յերեք տարում : Ահա
այդ հաջողութիւններին թվական ցուցանիշները . —

Առ 1-ն հանձնարարի 1930 թ. մենք գերմիզիվարյում ու-
նենք 49 լինանովյուններ, 174 կարմիր բանակարյուն ինք-

նադործունեութիւն խմբակներ, վարենցում համա-
խմբակ, աշխատել և սովորել են 1253 կարմիր բա-
նակայիններ: 5 ղեկային ակումբներ, Կարմիր բանակի
մի տուն: Յերեմիանի կապուցորի համար, 8 հիմնական
և մոտ 40 շարժական գրադարաններ՝ 5243 տետր գր-
քով: Բացի այս, մեր զորանոցները վարդապետ են՝ բող-
մաթիւս ու բաթերթիւս ու հանդեսներով:

Այն նորը, վոր մենք տեսնում ենք այժմ մասսայա-
կան աշխատանքների բնագաւառում, դա կարմիր բա-
նակային մասսաների ստեղծագործական-ինքնագոր-
ծունեութիւն հախուռն աճումն է, սոցմրցման և հար-
ցած աշխուժի ծաղկումն հետեւումքով: Ակտիւսիւթիւն
և ստեղծագործական աշխատանքի հզոր ուժ, վորն ամ-
բողջովին ծառայեցւում և մարտական ուսուցման կա-
տարելադործմանը, բարձրացմանը:

Լեւանեցւոյնների նկատմամբ կոմբիլիցներն ունեցած
դեկլարութիւնն ուժեղացման պատճառով, մեր գի-
վիլիայում այժմս տեսնում ենք մի դրութիւն, յեր
մեր անկոյններն իրենց արտաքին կահավորութեամբ
(լուսնային, պրակասներ, մարտական ուսուցման
կոնսրուկթիւն, աճման տակոններ և այլն) և աշխա-
տանքներն ներքին բովանդակութեամբ արտացոլում
են, ապրում ու շնչում այն կարեւոր հրատապ ինդի-
ներով, վորոնք տվալ շրջանում կանգնած են տվյալ
զորամասի առաջ:

Մասսայական աշխատանքները վորպես լայն մաս-
սաների ստեղծագործ ինքնագործունեութիւն յետանդի
հայտարարման և նրանց քաղաքական դատաւարակու-
թիւն մի գործի և լայն ապարկի, պետք և լինեն մեր

ուղարկութիւն կենտրոնում նաեւ առաջիկա տարեամ-
բարում:

«Մասսայական աշխատանքը կուսակցութիւնն աշ-
խատանքն և անկուսակցական մասսաների մէջ» լուսն-
դը պետք և այսոր իր ամբողջ խորութեամբ գրվի մեր
կուս. և կոմբիլիտական կազմակերպութիւններն ու-
սաջ:

Համկոմկուսի կենտկոմն իր դեկտեմբերի 3-ի
հայտնի դիմումի մէջ ասում և, վոր «գլխավոր և վճա-
կան թերութիւնն տնտեսական աշխատանքներում,
մեծում և բանիւր դասակարգի ակտիւթիւնն բուն աճ-
ման դեկլարութիւնն և գլխավորելու անկարողու-
թիւնն»:

Այս դրութիւնն առանց վերադասումների վերա-
բերում և նաեւ մեզ: Բանիւր դատակարգի չինել հազա-
մասը, չբախոր և միջակ գլուղացիական մասսաները
զորանոցում ևս ցուցահանում են բուն ակտիւթիւն,
ստեղծագործ աշխատանքի չտեսնում յետանդ:

Մեր կոմբիլիցները պետք և կարողանան դեկլարել
և գլխավորել բանակային հատարակաշխութիւն ակտի-
ւթիւնն բուն վերելքը:

4. ՍՈՑԱՐՅՈՒՄԸ ԴԱՐՁՆԵՆԻ ԴԻՎԻԶԻԱՅԻ ՄԱՐՏԱԿԱՆ ԿՈՓՄԱՆ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ՄԵՌՈՂ

Սոցմրցման լուսնային լայն, գործնական իրացումը
գլխավորում փաստորեն սկսվեց 1929 թ. սկզբներին
և այժմ արդեն վեր և ամբողջ իր գարգացման բարձր
ձեւի՝ հարկածային շարժմանը:

Առ 1-ն ապրիլի 1930 թ. մենք գլխավորում ունենք

2 հարվածային վաշտեր, 3 մարտկոցներ— 1 հեծյալ վաշտ, 8 դասակներ, 42 ջոկեր, 264 կոմունիստներ, 496 կոմյերիտականներ, 1 կուսակուլիկալ, կոմսոմոլի մի զնգային կազմակերպություն, 515 անկուսակցական կարմիր բանակայիններ և հրամատարներ, ընդամենը 1275 հոգի և մի քանի շտաբներ, արհեստանոցներ և այլն:

Սոցմրցումը և հարվածայնությունը դիվիզիայի զորամասերում ներհումված են մարտական սլաքառատություն հետ, ուսուցման պլանները առանձին մարտիկին հասցնելու, պլաններն ամբողջապես կատարելու և զերակատարելու հետ:

Սոցմրցումը մեր դիվիզիայում ներկայումս մտել է իր նոր շրջանը: Բնորոշվում է արդ նրանով, վոր հըրամկադմը կուս. և կոմյերիտական կազմակերպություններն անցել են սոցմրցման և հարվածային շարժման դուրսը: Վոր բանակայինի մեջ առաջ է յեկել ակտիվության նոր ալիք, վորի հետևյալներով ամեն ոք սունկի պես բուսնում են նոր հարվածային միավորներ, հարվածային նոր մարտիկներ:

Կարմիր բանակային հասարակական լոտիսիերի կազմակերպմամբ մեզ հաջողվեց վերջերս սկիզբ դնել առանձին ստորաբաժանումների մարտական ուսուցման մեջ յեղած անհամաչափությունից մերացման դործին, ուսեղ միավորների ըրիզադներով թուլլերին և հետ մնացածներին ոգնելու միջոցով: Յեղելով նրանից, վոր «ՍՈՅՈՒՍԱԿԱՆ ՄՐՅՄԱՆ ՍԿՋՐՈՒՆՔՆ Ե՝ ՍՏԵՂՈՒԳՈՐԾԱԿԱՆ ՈԳՆՈՒԹՅՈՒՆ՝ ՀԵՏ ՄՆԱՅԱԾԵԼԵՐԻՆ ԱՌԱՋԱՎՈՐՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՅ՝ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՎԵՐԵԼՔԻ ՀԱՄԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ» (ՍՍԱԿԱՆ):

Հիմնական թերությունն այս բնագավառում հաշուհաշու և մնալ սոցմրցման և հարվածայնության սլաքմանադրերի արդյունքների ՄԱՍՍԱՅԱԿԱՆ ՍՏՈՒԳՈՒՄՆ ՈՒ ԻՆՔՆԱՍՏՈՒԳՈՒՄՆ:

Այս ուղղությունը պետք է լայն աշխատանք ծախվալի մասնաշախան աշխատանքների և մամուլի դըծով: Առանց ստուգման, առանց մասնաներին շոչափելիորեն ցույց տալու իրենց ստեղծագործ աշխատանքի տեալ արդյունքները, անհնար կլինի հետագա առաջխաղացումն այդ առարկայում:

Սոցմրցումը և հարվածայնությունը դառնում են մեզանում դիվիզիայի մարտական կոմանդ կոմունիստական մեթոդը: Այլ մասին են վկայում մեր ձեռք բերած նախնական նվաճումները:

Ինքնազննադատություն, սոցմրցման և հարվածայնության լողունդների ալելի լայն ծախվում, բանակային մասնաների ստեղծագործական աշխատանքի, ինքնագործունեության ալելի լայն առարկայ և հնարավորություններ:

Կուլվ կեղծ, շինծու հարվածայնության դեմ— «Ուսովին հարվածային դիվիզիա:—Ահա խնդիրներ, վորոնցով մենք պետք է թելակոխենք մեր յերկրորդ առանամ յակը:

5. ՍՈՅՈՒՍԱԿԱՆ ԿՈՒՈՒՅՈՂՆԵՐԻ ԿՈՒՐԵՐ ԳՅՈՒԴԻՆ

Հայկական Հրաձիգ Դիվիզիան ԽՍՀՄ-ի ինքնապաշտպանության ամրակուռ մարտական և առաջավոր ջոկատներից մեկն է: Դրա հետ մեկտեղ նա արդեն դարձել է Խորհրդային Հայաստանի գլուղի սոցիալիստական

Դիվիզիայում պատրաստվում այդ կադրերից զորացրումից ունեւիջուպես հետո գլուզ են դնացել և այժմ աշխատում են ըստ իրենց մասնագիտութան 984 հոգի, քաղաքում են մնացել 196 հոգի և կրթական ավելի բարձր հաստատություններում են տեւադասվել 116 հոգի:

Ահա միջին վարակի մասնագետների գիտակից, քաղաքականապես կաշուն այն հոկա բանակը, վոր գիվիզիան ավել և և դեռ պետք և տա խորհրդային Հաստատանի վերակառուցվող գլուզին: Կադրեր, վոր սոցիալիզմի հոյակապ շինարարությունն են կերտում գլուզում ու քաղաքում:

Ներկայումս ինչպես ամբողջ Կարմիր բանակի, նույնպես և մեր դիվիզիայի հիմնական խնդիրներ ավելի մեծ քանակով և ավելի լավորակ կադրեր ապ գլուզին, վորի պահանջը համատարած կոլեկտիվացման հետ գլուզնթաց ավելի ու ավելի յե բարձրանում:

Այս իսկ նպատակով կադրերի պատրաստման աշխատանքը մեզանում պետք և գնա վոչ թե տվյալ հասակի զորացրմանը նախորդող շրջանում կարճատե դասընթացներ կազմակերպելու միջոցով, այլ այդ ամբողջ աշխատանքը պետք և շաղկապվի և ներգաշնակուրեն տարվի յերկամյա ուսուցման ամբողջ ժամանակաշրջանում:

Այսպիսով մեր դիվիզիան, կոչված լինելով գեմքը ձեռին պաշտպանելու պրոլետարիատի շիկտատուրան, ապահովելու սոցիալիզմի հաղթական կառուցումը մեր յերկրում, դրա հետ միասին դառել և խորհրդային հասարակայնության մեծ դպրոց. մտել և խորհրդային պրոլետարական կուլտուրային տարրերի սխտեմի մեջ:

Միայն այս յեզրահացությանը պետք և գալ մեր ագլտ պրոպ մասսայական աշխատանքների ծավալի, չափի, խորության և տված իրական արդյունքների հանրապումարներից, գլուզի հասարակական քաղաքական կյանքում զորացրված բանակայինների ունեցած ազդեիվ մասնակցությանից հետո:

ՏԱՍՆԱՄՅԱ ՆՎԱՃՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՆՐԱԳՈՒՄԱՐՆԵՐԸ

Հայկական Հրաձիգ Դիվիզիան իր պատմության ակիւզին առաւ 1920 թ. մայիսյան ապտամբության մարտական սրերին և վերջնականապես կազմակերպվեց նոյեմբերյան հեղափոխությանից հետո: Նա իր հեղափոխական միլիտությունը առացաւ 1921 թ. դաշնակցական հակահեղափոխության դեմ՝ ուղիղ կեսցական հակա մղվող քաղաքացիական կռիւների ընթացքում, տարի մղվող քաղաքացիական կռիւների ընթացքում, վորի բոցերի մեջ ել աճեց, ամբացաւ և սոցիալիստական վորի բոցերի մեջ ել աճեց, ամբացաւ և սոցիալիստական կառուցման հեղափոխության հերոսի փառահեղ տնուկը շահեց:

Դիվիզիան հիմնականում կազմակերպվեց և հաղթանակեց մարդկային այն մատերայով, վորը դաշնակցական «հանրապետության» վարած պատերազմների հակառակ հետ եր «փախչում աշխպես, վոր պատերի հակառակ հետ եր «փախչում աշխպես, վոր պատերի հակառակ հետ եր «փախչում աշխպես»:

(ԼԵՆԻՆ)

Մի ընդհանուր հայտարարի բերելով, յերկամյա քաղաքացիական կռիւների արդյունքները թուստատանում, ընկ. Լենինն տաում եր— «Այդ պատերազմը հրաչքներ կտտարեց, պատերազմներից հոգնած, թվում եր թե նոր պատերազմ տանելու անհրաժեշտ մարդկանց վերափոխելով համարձակ հե-

բաների, վորոնք յերկու տարվա ընթացքում վոչ միայն
գլխացան պատերազմին, այլև հաղթանակով վերջաց-
նում են աշն» (ԼԵՆԻՆ) : Յեւ իրար : Իմպերիալիստական
և սպառնալից պատերազմներէջ հաւածված, կովեյ
չցանկացող և կովելու համար անընդունակ դաշնակ
ցական բանակի գինվորական մասսաներէջ մենք ջոկե-
ցինք և ստեղծեցինք մի նոր սոցիալիստական բանակ,
վորը զրկանքների ամէլի ծանր պայմաններում քան ու-
սաջ, ցուցահանեց վոչ միայն կովելու տակտիկայուն,
այլև հաղթանակէջ : «Նրա համար, վոր գիտակցում
էր, վոր պաշտպանում և իր գործը, իր հողը, իր իշ-
խանությունը գործարանում, պաշտպանում և աշխա-
տավորութեան իշխանութեան» (ԼԵՆԻՆ) :

«Այստեղ մենք ունենք գործնական աւարտայց այն
բանի, վոր հեղափոխական պատերազմը, յերբ նա իրա-
պես ձգում և շահագրգռում և ճնշված աշխատավոր
մասսաներին, առաջ և բերում նրանց մեջ հրաշքներ
կատարելու յետանդ և ընդունակութուն» (ԼԵՆԻՆ հո-
տոր 16) :

Ահա թե ինչու, 1921 թ. մենք հաղթանակ տա-
րանք Անգլո-ամերիկյան իմպերիալիզմի դէնքով, հա-
ցով և գինվորական խորհրդատուներով սպառնող դաշ-
նակցական հակահեղափոխութեան դեմ : Մեր
գլխիկայի այդ հաղթանակը գաշնակցութեան դեմ,
հաղթանակ էր նաեւ անգլո-ամերիկյան իմպերիալիզմի
դեմ, վորի ձգտումն էր անհրաժեշտ Անգլիկոլիստի
նապթին, սղնձին և այլն և Անգլիկոլիստը վերածել
մի մարտաբեմի ընդդէմ մեծ ԽՍՀՄ-ի :

Այստեղից ել ահա հեղափոխութեան հաղթանակը
և քաղաքացիական կռիվների հաղթանակն վախճանը

Հայաստանում ընդունում և հաւաքում միջազգային բը-
նայք :

Սակայն կռիվը դեռ վերջացած չէ : Մեր թշնամիներ
ըլ դեռ կան ու մնում են : Շատ ամէլի ուժեղ թշնա-
միներ, քան դաշնակները մենք դեռ ևս չառ ունենք :
Դրանց դեմ մղվող ապագա կռիվներում մենք—Կարմիր
բանակը դեմ առ դեմ հանդիպելու յենք լավ գինված,
տեխնիկապես հարուստ թշնամու հետ : Կարող եմ ար-
դյոք մեր զինվորական, վորպես մեծ Կարմիր բանակի
մի հոկատ, դուրս դալ նման թշնամու դեմ և հաղթա-
նակել :

Հիմք ընդունելով մեր մարտական անցյալի հա-
րուստ փորձը, մեր զինվորային մարտական կորովի կռի-
ւոս տանամ իսկ համառ աշխատանքը, մենք մտա-
կենքով կարող ենք առել, վոր այն, ինչքան կկարգենք,
և պետք է հաղթենք :

Կովելու և հաղթելու համար հարկավոր և նախ և
առաջ մարտունակութուն, բայց վոչ վերացական,
գոչ ընդհանրապես մարտունակութուն, այլ կոնկրետ
մարտունակութուն, մարտունակութուն բանկար
դաշնակարգի, կոմունիզմի համար : Ունի՞ մեր զինվորական-
աշխատի մարտունակութուն : Այո, ունի : Այդ պայ-
մանավորում և սոցիալիզմի տնտեսով յերկրում, գի-
ւիկայի քաղաքական գիտակցութեամբ և նրա համա-
խմբվածութեամբ կուս. գլխավոր դի չուրջը : Իսկ քա-
ղաքական այդ գիտակցութեան, առանց վորի Կարմիր
բանակը յերբեք մարտունակ լինել չի կարող ունի մեր
զինվորական : Հրամայեմք, կուսակցական կազմակերպու-
թյունը, քաղաքականներն ու կոմսոմոլը բանակային
այն մասսաների հարաճելուն ակտիվութեանը սոցիալ-

ման և հարկածախուժյան հիման վրա, որոնք մեր
գլխիկից ըստ ըստ գիտակցությունը եւ մարտու-
նակությունը կոմիտեի ամենագլխիկը գործունեւ են :
Մենք ամէլի մարտունակ և անհաղթելի կռտանանք, յե-
թե կարողանանք հնարավոր թշնամու բանակներէ հան-
գեպ ունեցած մեր բազմաթիւ առավելությունները բազ-
մապատկել ժամանակակից ռազմական տեխնիկային
տիրապետելով :

Մեր գլխիկի ամբողջ ԲԳԿԻ հետ միասին գին-
վում և և տակաւին պիտի գինվի ռազմական գործը
տեխնիկայով : Վերոյհետեւ «մեր աչքի տակ ԽՍՀՄ փո-
խում և իր շէնքը, դառնալով ժամանակակից խոշոր
ինդուստրիայի և մեքենայացած կռելակով գյուղատն-
տեսութեան յերկիր : Դրա հետ միասին փոփոխվում են
Կարմիր բանակի նյութական-կազմակերպչական հի-
մունքները» (ՎՈՐՈՇԻԼՈՎ) :

Վերոնք են ստիւյն մեր գլխիկից մարտապա-
րտութեան բարձր վորակի ցուցանիշները, բացի այն
ամենից, վորոնց մասին մենք վերեւում խոսել ենք :

Դրանք տնտեսա բնորոշվում են գլխիկից մարտա-
կան հրաձգությունների, դաշտային մարտական պա-
շտպանութեան և ամեն տարի անցկացվող զորաշարժերի
արդյունքներով :

Այդ զորաշարժերի արդյունքներն ու հանրագումար-
ները պնդել ու պնդում են, վոր Հայկական գլխիկի
իր մարտավարական, հրաձգային և տեխնիկական պատ-
րաստութեամբ, վորակով ու կոմիտեութեամբ իր պատ-
վաւոր անդն ունի ամբողջ Կարմիր բանակի տոնջաւոր
չոկտանների շարքերում :

Մեր հրետանին իր գոծին տիրապետելու փայլուն

ցուցանիշներով, հետեւի կրակային հզոր ուժով ադ-
նելու իր բարձր կարողութեամբ շարունակ աչքի յե-
ղարնով, շարունակ արժանացել և բարձր հրամանա-
տարութեան գովասանքին : Մեր հրետանու մարտական
սրատրաստութեան բարձր վորակը արձանագրվել և
բազմիցս անգամները :

Մեր հեծելազորը զորաշարժերում ունեցած իր
մարտական գործողութեաններում անհուն հաճախ
ներշնչեց այն մասին, վոր նա յուրաքանչյուր բազմ
կարող և իսկական մարտում հաջողութեամբ կատարել
իր վրա դրված ամեն մի խնդիր : Ինչ վերաբերում մեր
մասնագիտական զորամասերին, ապա պիտի ասել, վոր
մարտական գործողութեան մարտական աշխատանքով
իրենց հմուտ, արագ ու մարտական աշխատանքով
նրանք միշտ եւ վեր են յեղել ամեն գովասանքից :

Ահա համեատ դժերով մեր գլխիկից մարտունա-
կությունը բնորոշող փաստերը :

Հայկական գլխիկի արժան իր տասնամյա հասա-
կում ամէլի մարտունակ և և ընդունակ իր կրճատ
պաշտպանելու պրոլետարիատի գլխատուրային միակ
յերկիր—ԽՍՀՄ բոլոր ինտերվենտներին վրտնձգութեան
ներից :

Մեր գլխիկից ռազմական ըստ ըստ ուսուց-
ման յերկրորդ տասնամյակում մեր ուժերի գերազույն
յարումով Հայկական Դիվիզիան մենք կը պարճնենք մի
ամէլի գործը և ծանրակշիռ ուժ ընդգեծ սրտի տարիա-
տի բոլոր թշնամիներին :

Ամբողջ ուժով և յետանդով, բոլոր լծակներով ներ-
գիակվենք մարտական ուսուցմանը : Կատարեք ու գե-
րակատարենք ռազմական ուսուցման պլանները : Յերե-
տով դեպի ժամանակակից ռազմական տեխնիկան :

Ավելի բարձր սրբաբանական խոսքերն աշխարհի-
ան զրոյը: Ավելի սերտ և զործնական կապ յեզրա-
րական աղբրեջանյան, վրացական, սուսական գորա-
մասերն հետ: Եւ ավելի վճռական ու անհաշտ պայքար
բոլոր յերանգի սպարառնիստական թեքումներն, պաշ-
տակիզմն և նացիոնալիզմն զեւ: Ավելի բարձր Կուսակ-
ցութեան գլխավոր դէմ—համաշխարհային սոցիալի-
ստական հեղափոխութեան զրոյը: Համկամկուսի և
Խաղճական Հեղափոխական կորճրդի հաստատուն զե-
կախարութեամբ, առաջ գեպի նոր նվաճումներ, գեպի
նոր մարտեր ու հաղթանակներ յերկրորդ տասնամյա-
կում:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

	ԵԿ
1. Յերկու խոսք	3
2. Տաւ տարի մարտական դիրքերում	5
3. Դաշնակցական Հայաստանն ու իր զինված ու- ժերը	13
4. Հայկական դիվիզիայի կազմակերպումը	26
5. Հայկական դիվիզիան Բաղափառական կոիվնե- ներում	35
6. Դիվիզիան Բաղափառական կոիվներից դուրս յեկալ հաղթանակով և ամբակում	49
7. Դիվիզիայի տասնամյա նվաճումների նախա- պայմանները	51
8. Հայկական հրաձիգ դիվիզիան իր ուսուցման խա- ղաղ շրջանում	55
9. Ագիտաբաղ մասսայական աշխատանքները դի- վիզիայում	88
10. Տասնամյա նվաճումների հանրագումարները	105

Վ Ր Ի Պ Ա Կ

Յերես 25, վերից 8-րդ տող
Տպված է. Ռուսաստանի կարմիր
Բանակի և Խորհրդային Ոգրե-
ջանի բանակի սգնութեամբ.
Յերես 10, վերից 5-րդ տող
Տպված է. դասակարգային վե-
րահաս վճռական թատերաբեմ.

ՊԵՏՔ Ե ԼԻՆԻ
Ռուսաստանի կարմիր
Բանակի սգնութեամբ.

ՊԵՏՔ Ե ԼԻՆԻ
դասակարգային վեբա-
հաս մարտերի վճա-
կան թատերաբեմ.

Յերես 32, ներքին: 14 տող
Տպված է մինչև 1920 թ. գեկտեմբերի 25-ը
ՊԵՏՔ Ե ԼԻՆԻ մինչև գեկտեմբերի 25-ը

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0221680

41. 329

ԳԻՆԸ 30 ՎՈՊ.

Т. Хачикоглян

Десять лет на боевом посту

ГИЗ ССР Армении, Ереван—1931